UNIVERSAL LIBRARY
OU_204076
UNIVERSAL LIBRARY

MANORAMA SERIES.

Lives of Great Men.

PART III (MADRAS.)

BY

Chilakamarthi Lakshminarasimham.

SECOND EDITION, 2000 COPIES.

COCANADA:

Scape & Co., Printers, Binders, R. S. Makers &c..

1911.

Copy Right. Price: Rs. 12

మనోరమా గ్రంథమాలిక.

మహాపురుషుల జీవచరిత్రము

మూడవభాగము—చెన్నపట్టణము.

ఇది

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముచే

రచియింపఁబడినది.

రెండవకూర్పు, ౨౦౦౦.

కాకినాడ:

స్కేప్ అండు కో ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడినది.

1911.

కాపీరైటు.]

[వెల 12 అణాలు.

గాజుల లక్ష్మీనరసుసెట్టి.

శ్రీ

మహాపురుషుల జీవితములు.

(మొదటి భాగము.)

గాజుల లక్ష్మీనరసు శెట్టి.

గాజుల లక్ష్మీనరసు శెట్టి చెన్నపట్టణమందలి పెదనాయగామెట్టయను పేటలో 1806 వ సంవత్సరమందు జన్మించెను. అతని తండ్రి పేరు సిద్ధుల శెట్టి. ఆయన సీమయందు వర్తకము చేసి సంపన్నుఁడయ్యెను. కావున వానికుమారుని విద్యాభ్యాసమునకు ధనదారిద్ర్యములేదు. కానియాదినములలో మనదేశస్థు లింగ్లీషు చదువుకొనుటకుఁ దగిన పాఠశాలలేవియుఁ జెన్నపట్టణమున లేవు స్వదేశస్థులు పాఠశాలలు స్థాపించి విద్యవ్యాపింపఁజేయుటకు స్వల్పముగఁ బ్రయత్నించిరిగాని యాప్రయత్న మొక లెక్కలోనిదిగాదు. అయినను లక్ష్మీనరసు మొట్టమొదట స్వదేశస్థులు స్థాపించిన యొకచిన్నపాఠశాలకేబోయి చదువుకొనెను. ఆపాఠశాలలో లక్ష్మీనరసు ఇప్పటివలె శాస్త్రవిద్యలు నేర్చుకొనలేదు. తనసీమయందు వ్యాపారము సరిగాచేసుకొనుటకు లాభము వచ్చునట్లు బేరమునిచ్చి స

యము జేయఁజాలక లోలోపల మతబోధకులకు దొంటికంటె నెక్కుడు సహాయముఁ బ్రోత్సాహము చేయసాగిరి. అకాలముననున్న యితరపత్రికలకు జూపిన యాదరమును దొరతనమువారు క్రిసెంటుపత్రికకు జూపరైరి. దీనికొక్క తార్కాణము గలదు. క్రిసెంటను పేరుతోనొక పత్రిక యున్నదని లోకులకు దెలియఁజేయుటకు గెజటులో వేయుమని పత్రికాధిపతి గవర్నమెంటువారికి విజ్ఞాపనముచేయ దక్కిన పత్రికలన్నిటికి నట్టి యాదరముచూపిన గవర్నమెంటువారు దీనిపేరు తమ గెజటులో వేయుటకు వీలులేదని తెలియజేసిరి.

ఈసమయమ దొరతనమువారు క్రైస్తవులలో గలసిన హిందువులకు కష్టములు లేకుండుటకు నొకచట్టము నిర్మింపఁ దలఁచిరి. ఆచట్టమునుబట్టి క్రైస్తవమతములో గలసిన హిందువులకు స్వమతములో నున్నప్పుడు వచ్చునట్టి పిత్రార్జితమగు నాస్తిలోఁ దమవంతు భాగము నిరాటంకముగ వచ్చును. ఈచట్టము ధర్మవిరుద్ధమనియుఁ బ్రజలకు హానికరమనియుఁదలంచి లక్ష్మీనరసుసెట్టి 1845 వ సంవత్సరం 9 వ యేప్రియల్ తారీఖునఁ జెన్నపురములో మహాజనుల సందడిని బిలిచి సభచేసి సీమలోని యధికారులకు మహాజరు బంపుట కందఱి నొప్పించెను. ఆసభకు సమస్తజనులు వచ్చి దొరతనమువారు చేయఁదలఁచుకొన్న చట్టము హిందువుల యాచార వ్యవహారములకు విరుద్ధమనియు దానిని నిర్మింపనీయవద్దనియుఁ బ్రార్థించుచు గొప్ప మహాజరువ్రాసి యింగ్లాండునకు బంపిరి. చెన్నపురి దొరతనమువారికి సీమలోని యధికారులకు గొంతకాల ముత్తర ప్రత్యుత్తరము జరిగిన పిదప నట్టిచట్టము నిర్మించుట లేదని యింగ్లాండులోని యధికారు లభయమిచ్చిరి. ఈకార్యమున విఫలప్రయత్నులై క్రైస్తవమతబోధకులు తమ మత వ్యాప్తికి మఱియొక దారి వెదకికొనఁదలఁచి దృష్టి పాఠశాలలవంకఁ ద్రిప్పిరి. అదివఱకు దొరతనమువారి పాఠశాలలో శాస్త్రాది విద్యలేగాని మతము చెప్పుటలేదు. మతబోధకులు వారి ప్రోత్సాహకులగు దొరలు బాలురను బరీక్షించునప్పుడు వారు నేర్చిన శాస్త్రవిద్యలలోఁ బ్రశ్నలు వేయుటకు మారుగ ము

న్నిష్నను వారు చదివి యెఱుఁగని క్రైస్తవమత గ్రంథములలోను త
త్త్వశాస్త్రములలోనుగల విషయములంగూర్చి ప్రశ్నలువేసి యవి చెప్ప
లేనివారు గవర్నమెంటువారి యుద్యోగమున కనర్హులని త్రోసివేయుచు
వచ్చిరి. అట్లుచేయుట న్యాయమా యనిహిందువులు పాఠశాలాధికారు
ల నడుగ బైబిలుగ్రంథము బాలురచే పాఠశాలలలో జదివించిన పక్ష
మున నిట్టిచిక్కులు రావనియు నట్లుచేయుటకు సమ్మతింపవలసినదనియు
వారు చెప్పిరి.

లక్ష్మినరుసుశెట్టి యీదుర్న్యయము నడంపఁదలఁచి 1846 వ సంవ
త్సర మక్టోబరు నెల 7 వ తారీఖున గొప్ప సభచేసి యింగ్లాండులోను
న్న డైరక్టర్లకు గొప్ప మహజరు వ్రాసి తమకు గలిగిన యీయుపద్ర
వము నివారింపుమని ప్రార్థించుచు చాలమందిచే వ్రాళ్లుచేయించి యీ
మహజరును బంపెను. ఆమహజరునందున్న ముఖ్యాంశము లివి 1 మొ
దట హిందువుల మతవిషయముల జోలికిరామని గవర్నమెంటువారు వా
గ్దానముజేసినను వెనుకటి గవర్నరుగారు తద్విషయమున విరుద్ధముగఁ
బ్రవర్తించిరి. 2 మతబోధకులు హిందువుల బిడ్డలను స్వేచ్ఛగా స్వమ
తములో గలుపుకొనుచున్నారు. దొరతనమువారి యుద్యోగస్థులు వా
రిం బురికొల్పుచున్నారు. 3 మతబోధకులు హిందూబాలకుల పరీక్షల
లో కృతార్థులై యుద్యోగమును సంపాదించుకొనకుండ ప్రయత్నిం
చుచున్నారు. 4 చెన్నపురి రాజధానిలోని జిల్లాలలో పాఠశాలలు పె
ట్టించి గవర్నరుగారు జనుల కింగ్లీషు చెప్పింపకున్నారు. 5 గవర్నమెంటు
వారు తమ కచేరీలలో హిందువులకు విశేషముగా బనులిచ్చుట లేదు.
6 న్యాయస్థానములగు కోర్టులలోఁ దరుచుగ నన్యాయమే జరుగుచున్న
ది. 7 ఇదిగాక యీనాటివా రనుభవించెడు ననేక కష్టములనుగూర్చియు
వ్రాయఁబడియున్నది. ఆసభకు లక్ష్మినరుసుసెట్టి యగ్రాసనాధిపతి య
య్యెను. సభ మొదటినుండి చివరవఱకు నిశ్శబ్దముగఁ గ్రమముగ రా
జభక్తికి లోపములేనట్టుగా జరిగినను కొందఱు దొరలు సభలో నల్లరిజ
రిగెననియు నగ్రాసనాధిపతి రాజద్రోహగర్భితములగు మాటల నుపన్య

సించెననియు వానిమూలమున జనులు పితూరీ చేయుదురనియుఁ జాటఁజొ
చ్చిరి. ఆసభలో సెట్టి "మనకష్టములను పై యధికారులకు వినయపూ
ర్వకముగా విన్నవించు కొందుమేని వారు మన యాపదలను నివారింపక
పో"రని చెప్పనేకాని చెప్పఁగూడదని నేమియు నుపన్యసింపలేదు. ఆమహా
జరులో వ్రాలుచేయవలదని దొరతనమువారి పక్షమువారు కొందఱు జ
నులను భయపెట్టిరి. గాని యెందఱు బెదరించినను దానిలో బండ్రెండు
వేలజనులు వ్రాళ్లుచేసిరి. అతఁడా మహజరు చెన్నపురి గవర్నరుగారి
ద్వారా సీమకు బంపెను. గవర్నరుగారా మహాజరు తనవద్దకు వచ్చిన
ప్పుడు దానిమీఁద "జనులు గవర్నమెంటువారు చేయు కార్యములు నె
ఱుఁగక మిడిమిడిజ్ఞానముగలవారి ప్రేరణమున నిట్టిపనులు చేయుచున్నా"
రని వ్రాసి యింగ్లాండునకు బంపిరి. గవర్నరుగారు వ్రాసిన వ్రాతలను
బట్టి యామహాజరు సీమలో బుట్టదాఖలయ్యెను. జనులు మహాజర్లంపు
చున్నారని సందేహించి దొరతనమువారు పాఠశాలలో బైబిలు చదివిం
చుట కొంతకాలము మాని 1853 వ సంవత్సరమున నెండియుఁ దద్విష
యమున బ్రయత్నించిరి. కాని నార్టనుదొరగారు లక్ష్మీనరుసుసెట్టిగారు
కలసి పాటుపడి యాపని సాగనియ్యరైరి.

ఆకాలమందే యింగ్లాండు పార్లమెంటుమహాసభలో నొకసభికుఁ
డగు డాంబిసేమరుదొరగారు హిందూదేశమును జూడవచ్చిరి. సెట్టిపం
పినమహాజర్లవల్ల నతని పేరింగ్లాండులో నిదివఱకే పార్లమెంటు సభికులకు
బరిచితమైనందున సేమరుదొరగారు నావ దిగినతోడనే లక్ష్మీనరుసుసెట్టి
బాగున్నవాఁడాయని యడిగెను. సెట్టియు వానిదర్శనము చేయ వారిరు
వురకు నొండొరులపై గౌరవము ననురాగము జనియించెను. సెట్టి దొ
రగారిని దనయింట గొంతకాలము విడియించి సమయము దొరకినప్పు
డెల్లగవర్నమెంటువారు మతవిషయములలోను రాజకీయవిషయములలో
ను జనులకు చేయుచుండిన యపకారమును మనస్సునకు నాటునట్లు చె
ప్పుచువచ్చెను. సేమరుదొరగారు సెట్టిని వెంటబెట్టుకొని కడలూరు కుం
భకోణము కోయంబత్తూరు మొదలగు దక్షిణ హిందూస్థానము లోని

ముఖ్యపట్టణములకుబోయి సర్కారుకట్టిన దుర్భరములగుపన్నులిచ్చుకొనలేక రహితులుపడియెడు బాధలను స్వయముగాఁ గాంచెను. అతఁడు కొన్ని పట్టణములలో పన్నులిచ్చుకొనలేని రహితులీక్రింద చెప్పఁబడినవిధమున దారుణ బాధల పడుచుండ జూచెను. కొందరు రహితులు మిట్టమధ్యాహ్నపుయెండలో నడుములువంచుకొని నిలిచియుండిరి. వారివీపులమీఁద సర్కారునౌకర్లు పెద్దరాళ్ళెత్తిరి. కొందఱికాళ్ళకు బొండవేసిరి. కొందఱిని మెడకుం గాలికి సంటకట్టి చెట్లకో స్తంభములకో వ్రేలదీసిరి. ఆ బాధలు పడలేక యారహితులు గోలుగోలుమని యేడ్చుచుండిరి. ఇది యంతయుఁ తాలూకా కచ్చేరియెదుటనే జరుగుచున్నను మేజస్ట్రీటుగారు తహసీల్లుదారుగారు వారివంకకన్నెత్తియైనఁ జూడక వారిమొరలు వినిపించుకొనక సుఖముగా సంతోషముగా బసిజూచుచుండిరి. సేమరుదొరగారు బ్రిటీషు గవర్నమెంటువారు పన్ను వసూలుచేయుటకు రహితులను బెట్టుచున్న యీ దారుణబాధలను గన్నులారఁ జూచి జ్ఞాపకార్థ మొకపుస్తకములో వ్రాసికొని యీ దారుణకృత్యములలో నుపయోగింపఁబడు పనిముట్లు కొన్నిపుచ్చుకొని కట్టగట్టి తనవారికి జూపుటకు సీమకు తీసుకొని పోయెను.

1854వ సంవత్సరము జూలై నెలలో సేమరుదొరగారు పార్లమెంటులో హిందూదేశ ప్రసంగమువచ్చినప్పుడు హిందువులు హానికరములగు దుష్కార్యములు చేసినందుకే గాక పన్ను లిచ్చుకొనలేనందుకుగూడ గవర్నమెంటువారిచేత క్రూరముగ బాధింపబడుచున్నారని చెప్పెను. దేశము చూచివచ్చిన సేమరుదొర యట్టిబాధలున్నవని చెప్పుచుండ మన దేశ మెన్నడెఱుఁగని పార్లమెంటుసభికులు చాలమంది యట్టిపీడలు హిందూదేశమున లేవనివాదించి యంతతో తనివినొందక వ్యర్థదోషారోపణములఁ జేయుటకు దేశమందలి మారుమూలలు తిరిగితివి గాఁబోలునని సేమరుదొరను నిందించి యధిక్షేపించిరి. ఇండియాబోర్డున కప్పుడు ప్రసిడెంటుగానుండిన వుడ్డుదొరగారు మాత్రమది యబద్ధమై యుండదని దానిం గూర్చి విచారణచేయఁ దలఁచి తద్విషయమున సాక్ష్యములు పుచ్చు

కొమ్మని ప్రత్యేకమొక చిన్న సభనేర్పరచెను. ఆసభవారు కొన్ని ప్రదేశములు తిరిగి యీవిషయమున సాక్ష్యములు తీసుకొని పార్లమెంటు మహాసభకు పంపిరి. దొరతనమువారి విచారణ జరుగుచుండ యీవిషయమున బ్రజల యభిప్రాయమునుగూడ యధికారులకుఁ దెలియజేయవలయునని లక్ష్మీనర్సుసెట్టి చాలమందిచేత వ్రాళ్ళుచేయించి యొక మహాజరు పంపెను. ఇవియన్నియుఁ జేరినతోడనే పార్లమెంటువారు పన్నులిచ్చుకొనలేని జనులను బాధించుట దౌర్జన్యమని యట్టి దురాచారము నడంచిరి.

1852 వ సంవత్సరమున లక్ష్మీనర్సుసెట్టి ప్రేరణమున చెన్నపురి స్వదేశసంఘమువారు తమకష్టములన్నియుం జేర్చి వానిని నివారింపుమని వేడుచు పార్లమెంటువారికి మఱియొక మహాజరంపిరి. ఆమహాజరులో నున్న ముఖ్యాంశములివి. హిందూదేశమున వచ్చు బాధలన్నియు మితిమీరిన పన్నులవలనను వానిని వసూలుచేయు కూరపద్ధతుల వలనను గవర్నమెంటువారి కోర్టులలో జరుగునాలస్యము దుర్వ్యయము మొదలగు వానివలనను సంభవించుచున్నవి. మాకు ముఖ్యముగా గావలసినవి మంచిరోడ్లు వంతెనలు చేల కదుకు దప్పకుండ నీరిచ్చు కాలువలు పల్లెటూళ్ళ బాలురకు విద్యనేర్పు పాఠశాలలు మొదలగునవి గవర్నమెంటు పరిపాలనావిషయమునఁ జేయు వ్యయము తగ్గింపవలయును. దేశమభివృద్ధి పొందునట్లు ప్రజలు సుఖపడునట్లు గవర్నమెంటువారు ప్రభుత్వము చేయవలయును. పై సంగతులన్నిఁటిని వ్రాసి వారా మహాజరులలో చిట్టచివర నీక్రిందివాక్యములఁ బొందుపరచిరి. “హిందూదేశ పరిపాలన మిప్పుడున్నట్లు కంపెనీవారి చేతిలోనున్నను సరే లేక మరియొకరి చేతిలోనున్నను సరే. పాలించు పద్ధతిలో మార్పులు కాలానుసారముగ నభివృద్ధులు తప్పకనుండవలయును. ఆమార్పులు మూడేండ్లకొకసారిగాని లేనిచో నైదేండ్లకొకసారిగాని దేశముయొక్క స్థితినిబట్టి యవసరములనుబట్టి చేయుచుండవలయును. విశాలమైన యీదేశమునందుండు ప్రజలు తమపడుసంకటములు తెలిసికొను పైవారికిఁ దెలుపుకొనుటకుం, కె

లుపుకొనినపిదప తగినవిచారణ జరుగుటకు పార్లమెంటు మహాసభలోఁ నప్పుడప్పుడు హిందూదేశ విషయమున జర్చలు జరుగుచుండవలయును. ఇక్కడ దొరతనము చేయువారు జాగ్రత్తతో ప్రజాపాలనము చేయుచున్నవారో లేదో కనుగొనుటకు సీమలోనున్న పైయధికారులు వీరుచేయు పనులను శ్రద్ధతో విమర్శింపు చుండవలయును"

ఈ పై మహాజరు 1853 వ సంవత్సరం ఫిబ్రెవరునెల 25 వ తారీఖున పార్లమెంటు ప్రభుసభలో నెల్లింబాప్రభువుగారు దాఖలు చేసిరి. ఆసభలో మఱియొక ప్రభువు హిందూదేశ విషయమునఁ బ్రసంగించుచు సభికులతో నిట్లని చెప్పెను. "ఈమహాజరులోనున్న సంగతులు సత్యములని తెలుపుటకు హిందూదేశస్థులవలన వ్రాయబడిన యుత్తరములు రెండు నావద్దనున్నవి. ఆయుత్తరములు వ్రాసినవారు పెద్దమనుష్యులు యోగ్యులు. మనవలెనే వారు నింగ్లీషు చక్కగా వ్రాయగలరు మాటలాడగలరు. ఆయిద్దరిలోనొకరు లక్ష్మీనరుసుసెట్టిగారు ఆయన 1853 వ సంవత్సరం జనవరి 24 తారీఖున నా పేర నీ క్రింది విధముగా నుత్తరము వ్రాసినారు. "మేము పడుచున్న బాములను విచారణ సేయుట కొక ప్రత్యేక సభ యేర్పఱచెని మేముచెప్పిన విషయములన్నియుఁ కన్నులకు గట్టినట్లు ఋజువు కాగలవు. అవి వివరించుటలో మే మతిశయోక్తిని విడిచినాము. వాని సత్యము ప్రత్యేకసభవారు సాక్ష్యములు తీసికొనుట వలననే గాని మఱియొకలాగున యూరపుఖండమువారికిఁ దెలియదు."

అని యాప్రభువు లక్ష్మీనరుసుసెట్టి మాటలయందు మిక్కిలి గౌరవము నమ్మిక గలిగి మాటలాడెను. ఆసంవత్సరమే పార్లమెంటుసభలోఁ బ్రధానసభికుఁడు లోకానుభవము గలవాఁడు నగు బ్రైటుదొరగారు లక్ష్మీనరుసుశెట్టి వ్రాసిన యుత్తరములు తాను జూచినట్లు వాని మాటలు తనకు సత్యములని తోఁచినట్లు చెప్పి హిందూదేశస్థులు పడు బాధలను విచారణసేయుటకుఁ ప్రత్యేకసభ నొకదాని నేర్పరుపవలసినదని పట్టుపట్టెను. లక్ష్మీనరుసుసెట్టి వెనుకపంపించిన మహాజర్లతో దృప్తినొందక హిందూదేశప్రభుత్వము కంపెనీవారియొద్దనుండి తీసుకుని యింగ్లాండు రాజుగారు

స్వయముగా బరిపాలించిన బాగుండుననిప్రార్థించుచు పదునాలుగు వేల జనులచేత వ్రాళ్ళుచేయించి పార్లమెంటుకు మఱియొక మహాజరు పంపించెను. చెన్నపట్టణమందు లక్ష్మీనర్సుసెట్టియు బొంబాయియందు కొందరు బంగాళమునందు మఱికొందరుఁ బడిన పరిశ్రమచేత పార్లమెంటువారు మనదేశప్రభుత్వము కంపెనీవారివద్దనుండి తీసికొనక పోయినను కొన్ని మార్పులఁ జేసిరి. అందు ముఖ్యమైనవి. "హిందూదేశములో గొప్పయుద్యోగములు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థులైనవారికే గాని యధికారులకుఁ దోఁచినవారి కియ్యఁగూడదు. అదివఱకున్న సాదరుకోర్టులు పోయి హైకోర్టులు వానిస్థానమందు వచ్చెను. అంతలో హిందూదేశమున గొప్ప సిపాయిపితూరీ 1847వ సంవత్సరమునఁ బుట్టుటచే 1858వ సంవత్సరమున హిందూదేశప్రభుత్వమును స్వయముగా నింగ్లాండుదేశపు రాణీగారగు విక్టోరియాగారే వహించిరి."

పచ్చయ్యప్పమొదలియారను సత్పురుషుఁడొకఁడు సత్కార్యములనిమిత్తము లక్షలకొలఁది రూపాయలిచ్చి చనిపోయెను. ఆధనమునకుఁ గొందఱు ధర్మకర్తలేర్పడి పాఠశాలలు మొదలైనవి పెట్టించిరి. లక్ష్మీనర్సుసెట్టిగారు పరోపకారపారీణుఁడగుటచే ధర్మకర్తగా నుండదగినవాఁడని తక్కినవారు వానింగూడ నందు చేర్చుకొనిరి.

ఇట్లు ప్రజాపక్షము వహించి పనిచేయుటచే లక్ష్మీనర్సుసెట్టి రాజద్రోహియనియు విశ్వాసపాత్రుఁడుగాఁడనియుఁ దొరతనమువారు భావించి యతఁడిచ్చెడు యుపన్యాసములను మిక్కిలి శ్రద్ధతో శోధించుచు నతఁ డెక్కడికిఁబోయిన నక్కడకు వెంటవెంట పోలీసువారిని బంపుచుండిరి. 1857 వ సంవత్సరమున జరిగిన సిపాయి పితూరీకిఁ గారణము దొరతనమువారు మతసంబంధము కలుగజేసికొనుటయే. అటుపిమ్మట నట్టిమత సంబంధము కలుగజేసికొనవద్దని సెట్టి గవర్నమెంటువారికొక మహాజరు పంపించెను. ఆమహాజరు మిక్కిలి బాగుండెనని శ్లాఘించి యింగ్లాండులోని యధికారులు వారి యాలోచనము నంగీకరించిరి. ఇట్లు కొంత కాలము గడచునప్పటికి మునుపు సెట్టిగారిమీఁద ద్వేషముపూనిన దొ

రులు క్రమక్రమముగ నుద్యోగములు ముగించుకొని స్వదేశములకు పోవుటచేతను సెట్టిగారిమీఁద లోకుల కంతకంతకనురాగము హెచ్చుచుండుటచేతను దొరలలోఁ గొందఱుసయితము వాని ధైర్యమునకు వానిపరోపకారచింతకు నద్భుతము నొంది శ్లాఘించుటచేతను, ఇప్పటి చెన్నపురి దొరతనమువారు వానిని నిందింప మానిరి. మానుటయేగాక యీ దొరతనమువారు వానిచేసిన దేశోపకారములమెచ్చుకొనుచు వానికి C S. I. అను బిరుదము నిచ్చి గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణసభలో నొక సభికుడుగ 1863 వ సంవత్సరమున చేర్పరచిరి. ఈపదవియందు వాని నుంచుట సమస్తమతములవారికి సమస్తజాతులవారికిఁ దృప్తికరముగ నుండెను.

అటుమీఁద లక్ష్మీనరసుసెట్టి తనదృష్టి మైసూరురాజ్య వ్యవహారములవంక నిలిపెను. ఇంగ్లీషువారు మైసూరును జయింప బోయినప్పుడు హైదరాబాదు నిజాముగారి సహాయమునుబడసి మైసూరు సంస్థానము స్వదేశరాజున కీయకపోయిన పక్షమున నిజామును దామును గలసి పంచుకొనున ట్లొడంబడిక చేసుకొనిరి. లక్ష్మీనరసుసెట్టి మైసూరుసంస్థాన మింగ్లీషువారు దాని రాజున కప్పగింప నిష్టము లేకున్న వారిని తెలిసికొని స్వయముగ మైసూరువెళ్లి వృద్ధరాజునుదర్శించి వంశపరంపరగ నుండునట్లు పుత్త్రుని బెంచుకొమ్మనియుఁ బెంపు స్థిరపరచ దొరతనమువారిని నొక్కి యడుగవలసినదనియు వానికి హితోపదేశము చేసెను. ఒకవేళ నింగ్లీషువారు మైసూరురాజుయొక్క పుత్త్రస్వీకారము నంగీకరింపకపోవుదురేమోయను భయమున లక్ష్మీనరసు హైదరాబాదునిజాముగారి మంత్రియు సుప్రసిద్ధుఁడు నగు సలారుజంగును గలిసికొని మైసూరుసంస్థానము రాజునకు దొరతనమువారియ్యని యెడల వెనుకటి యొడంబడికను బట్టి నిజామునకుసమముగా బంచిపెట్టవలసినదని యడుగుమని యాయనం బురికొల్పెను. అప్పుడింగ్లీషువారు మైసూరురాజుయొక్క పుత్త్రస్వీకారము నంగీకరించుటయో లేక నిజామున కందులో భాగము పంచిపెట్టుటయో రెంటిలో నేదో యొకటి చేయవలసివచ్చినందున రాజునకు సంస్థానమిచ్చుట యెక్కుడు గౌరవమని దత్తపుత్త్రుఁడు యుక్తవయస్కుఁడైన

...వు రాజ్యమిచ్చున ట్లొప్పుకొనిరి. సెట్టి జాను బ్రూసు నార్టనుదొరగా రితో గలసి రాజ్యభ్రష్టులైన తంజావూరి మహారాజు భార్యల దురవస్థ ను గొంతవఱకు చక్కపరచి మృతినొందిన కర్నాటక నవాబుయొక్క కుటుంబ మనుభవించు కష్టములను జాలవరకు తగ్గించెను. ఈపనులు 1864 వ సంవత్సరమున జరిగెను.

అప్పటికి సెట్టిభాగ్యము క్షీణించెను. క్రిసెంటు పత్రిక నడపుటకే వాని ధనమంతయు వ్యయ మయ్యెను. అతఁడు తనవ్యాపారము కుమారున కప్పగించుటచేత వాని తెలివితక్కువవలన నది బొత్తుగ చెడిపోయెను కావలసిన ధనములేమి క్రిసెంటుపత్రిక ప్రకటింపఁబడుట మానెను. అదిమొదలుకొని లక్ష్మీనరుసుసెట్టి జీవితకాల శేషముపేదయై గడపెను. ఆయన 1868 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఆయనదేహము నశించినను కీర్తిదేహమిప్పటివఱకు దక్షిణహిందూస్థానముననున్నది. ఆయన మృతినొందిన కొన్నినాళ్ళకు చెన్నపురి మహాజనులు పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాలలో సభగూడి వానిమరణమునకు మిక్కిలి విచారించి వానిపేరు చిరకాలము జ్ఞాపకముండుటకు వాని బొమ్మయొకటి నిర్మింపఁజేసి యది యా పాఠశాలలో బెట్టుటకును ప్రిసిడెన్సీ కాలేజీలో సంస్కృతము జదువుకొను బాలురలో సూక్ష్మబుద్ధిగలవానికి నెలకు కొంతసొమ్ము విద్యార్థివేతనముగ నిచ్చుటకును గృతనిశ్చయులైరి. ఆ రెండు కార్యములకుఁ గావలసినధనము నాకాలపు గొప్పవారంద టిచ్చిరి. తిరువాన్కూరు మహారాజుగారు, వారి మంత్రి సర్. టి. మాధవరావుగారు సెట్టిగారి మరణమునఁ దమకుఁ గలిగిన సంతాపము నెఱిఁగించుచు గొంత చందాసొమ్ము నంపిరి. ఈయన దేశాభిమానులలో బ్రథమగణ్యుఁడని చెప్పవచ్చును. సాధారణముగ దేశోపకారము జేయఁబూనువారు ప్రజల మెప్పుకొఱకు దొరతనమువారిచ్చు బిరుదులకొఱకు నెదురుచూతురు. ఈ శెట్టిగారు సంపాదించిన ధనమంతయు లోకహితముకొఱకు వ్యయముచేసి దొరల కోపమునకు బాత్రుఁడై ప్రజాపక్షము బూని పాటుపడి కడకు నిరుపేదయై చచ్చెను. దొరతనమువారి లోపములను మొగ

మోటములేక ఖండించి చెప్పుట కీదినములలో నయితము గొప్ప విద్యావంతులు ధనవంతులు భయపడుచుండ నేబది యఱువది యేండ్లక్రిందట నింగ్లీషు విస్తారము రానివాఁడు గొప్పపరీక్షల గృతార్థుఁడుకానివాఁడు దొరితనమువారితో బ్రతికకుబూని నిర్వహించుట యెంతకష్టమో యోచింపుఁడు. మొదట వాని మంచితన మెఱుఁగక దొరలు వానినే వంగించుకొన్నను నిజము నిలుకడమీఁద తెలిసికొని త్రాఁచుబామనుకొన్నది పూలదండయయ్యెనని తలంచి దూషించినవారె భూషించిరి. అతఁడు నిజమైన లోకోపకారబుద్ధిగలవాఁ డగుటచే స్తోత్రముల కుబ్బక నిందలకు వెఱవక తాను మంచిదని నమ్మినపని చేసెను. ఈతఁడు రాజకీయ వ్యవహారములయందెగాక సంఘసంస్కరణమునందు నిష్టముగలవాఁడె. వితంతు వివాహములు మంచివని యీయన యభిప్రాయము. స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికి స్వధనముతో గొన్ని పాఠశాలలు పెట్టించెను. అరవపండితులకుఁ దెనుఁగు పండితులకుఁ జాల సహాయము చేసెను. వేయేల లక్ష్మీనర్సుసెట్టియే లోకోపకారి. అతఁడే ధన్యుఁడు.

సి. వి. రంగనాథశాస్త్రి.

కలమూరు వీరవల్లి రంగనాథశాస్త్రి చెన్నపురి రాజధానిలోని చిత్తూరుపట్టణమునకు సమీపముననున్న యొక గ్రామములో 1819 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఆతని తండ్రి మిక్కిలి దరిద్రుఁడు. సంస్కృతమునందు గొప్ప పండితుఁడు. నిరుపేదతనమునకు నిలయమైన యింటఁ బుట్టి పెరుగుటచే దల్లిదండ్రులాబాలునకు సంస్కృతవిద్య తప్ప మరియొక విద్య నేర్పింప లేకపోయిరి. బాల్యమందతఁడు కుశాగ్రబుద్ధియని చెప్పుదురు. యెనిమిదేండ్ల యీడుననే సంస్కృతము చక్కగ మాటలాడుటకు శ్లోకము వ్రాయుటకు నతఁడు సమర్థుఁడయ్యెను. ఆటలయందు వానికి మిక్కిలి యభిరుచి కలుగుటచే నతఁడు వీధిబాలురతోఁ గలసి గంతులు వేయుచుండును. పదియేండ్ల కాలమున నతఁడు గ్రామములోని పొడవైన చెట్లన్ని యెక్కి యెత్తయిన గోడలన్ని దాఁటి యాటలాడుచు వచ్చెను. అతఁడు పండ్రెండు సంవత్సరముల వయస్సువాఁడైనప్పుడు ముందుముందు వాని గొప్పతనమునకుఁ గారణమైన యొక సంగతి జరిగెను. అతని తండ్రి దొరతనమువారివద్దఁ గొన్ని గ్రామముల నిజారాకు పుచ్చుకొని పంటలు చెడిపోవుటచే దాను చెల్లింపవలసిన సొమ్ము చెల్లింపలేక పోయెను. ఆకాలపు పద్ధతినిఁబట్టి దొరతనమువారు సిస్తు చెల్లించనందున వానిం జెరసాలలోఁ బెట్టిరి. తండ్రి కారాగృహమునందుండగా రంగనాథుని తాతగారి యాబ్దికదినము సమీపించెను. రంగనాథుని తల్లి యేమిచేయుటకుం దోఁచక యేడువసాగెను. రంగనాథుఁడు తల్లికడకుఁబోయి యామె దుఃఖకారణముఁ దెలిసికొని మిక్కిలి జాలినొంది చెఱనుండి తండ్రిని విడిపించి తెచ్చుటకై చిత్తూరుపట్టణమునకు బోయెను. పోయి జిల్లాజడ్జిగారి దర్శనముచేసి తన వచ్చిన పని మనవిచేసి తండ్రిని విడిపింపుమని ప్రార్థించెను. ఆమనుష్యుని మరల దీసికొనివచ్చి

సి. వి. రంగనాథశాస్త్రి.

యప్పగించుటకుఁ దగినవారు జామీనుగా నున్నపక్షమున చెఱనుండి విడువఁబడుననియు లేనిచో వలనుపడదనియు జడ్జి బాలకునితోఁ జెప్పెను. అప్పుడు రంగనాథుఁడు జడ్జితో "నేను తప్ప జామీనిచ్చువా రెవరు లేరు. మాతండ్రి యాబ్దీకము బెట్టి మరల వచ్చువరకు వాని బదులు నే నాచెఱసాలలోఁ గూర్చుండెద" నని ప్రత్యుత్తరముగ బలికెను. పండ్రెండేండ్ల బాలుని నోటనుండి వచ్చిన యాసాహసపుఁ బలుకులు జడ్జి మనస్సును వెంటనే కరఁగించెను. తత్క్షణమే ఆజడ్జి వానితండ్రిని చెఱనుండి విడువవలసినదని యుత్తరువు జేసి రంగనాథునిఁ గూడ తండ్రితో నప్పటికిఁ బొమ్మని చెప్పి, మఱునాఁడొకసారి తనకు గనఁబడుమని యానతిచ్చెను. తండ్రిని విడువవలసినదని జడ్జి వ్రాసిన యుత్తరువు రంగనాథుఁడే స్వయముగ కారాగృహాధికారుల యొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి తండ్రిని విడిపించుకొని రాత్రి ప్రొద్దుపోవునప్పటికి ఇల్లుచేరెను. తలపని తలంపుగ భర్త బందెనుండి విముక్తుఁడై వచ్చుటఁ జూచి యాయిల్లాలు మిక్కిలి యక్కజపడి వాని విడుదలకు దన చిన్నబిడ్డఁడె ముఖ్యకారకుఁడని విని పట్టరాని యానందము నొంది బాలుని పలుమారు ముద్దుపెట్టుకొని మెచ్చుకొనెను. ఆనాటిరాత్రి తల్లిదండ్రులు తనకుఁ జేసిన గారాబమును తనయెడఁ జూపిన యాదరమును రంగనాథశాస్త్రి పెద్దయైన పదపడఁ గూడఁ దలంచి మిత్రులతోఁ జెప్పి సంతసించుచు వచ్చెను. మఱునాఁ డుదయమున రంగనాథుఁడు దొరగారి యాజ్ఞ మఱువక చిత్తూరునకుఁ బోయి వేళ మీఱకుండ జడ్జి దర్శనము చేసెను. ఆదొర వానినెంతయు గౌరవముతో నాదరించి సంసార స్థితినడిగి "కర్చులన్నియు నేనే పెట్టుకొని యింగ్లీషు చెప్పించినచో నీవు చదువుకొందువా" యని యడిగెను. తల్లిదండ్రులతో నాలోచింపక నేయుత్తరము నిచ్చుటకు వీలులేదని పితృవిధేయుఁడగు నాబాలుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అది విని వెంటనే వాని తండ్రిం బిలిపించి కుమారుఁ డింగ్లీషు చదువుకొనుటకు సెలవొసంగుమని బ్రతిమాలి యొట్టకేల కతని నొడంబరచి జడ్జి స్వయముగా రంగనాథున కింగ్లీషక్షరములు ప్రారంభించి చెప్పెను. రంగనాథుని బుద్ధి పాదరసమువలె

ప్రవహించెను. ఆరంభించిన యాఱుమాసములకే యతఁడింగ్లీషు చక్కఁ
గ జదువ నేర్చెను. జడ్జి కార్యభారముచేత తీరుబడిలేక బాలుని గ్రహ
ణాశక్తికిఁ దగినంత విద్య నేర్పుటకుఁ దనకు వీలులేనందున చిత్తూరు పట్ట
ణములో నివసించుచుండిన క్రైస్తవ మతబోధకుఁడగు గ్రోవ్సుదొరగా
రికి బాలు నప్పగించి విద్యనేర్పి బాగుచేయుమని చెప్పెను. గ్రోవ్సుదొ
రగారు ప్రాతఃకాలమంతయు రంగనాథునకు విద్య నేర్పుటలోనె గడపు
చు వాని ననేక విధముల నాదరించుచు వచ్చెను. దొరసానియు వానిని
బిడ్డవలె జూచెను. రంగనాథుని బసకు గ్రోవ్సుదొరగారి బసకు నైదు
మైళ్లుండెను. ఒకనాఁ డుదయమున రంగనాథుఁడు కాళ్లీడ్చుకొనుచు నై
దుమైళ్లు నడిచిరా దొరసాని వానిం జూచి చల్దియన్నముఁ దినివచ్చితి
వా యని వాని నడిగెను. లేదని బాలుఁడుత్తరము చెప్ప నాదయామయి
తన సేవకునిం బిలిచి "యీబాలుఁ డూరినుండి రాఁగానే ప్రతిదినము
వానికి మూఁడుసోలల పాలియ్యవలసిన" దని యానతిచ్చెను. రంగనా
థుఁడు పెద్దయై గొప్పవాఁడైన పిదపఁ గూడ గ్రోవ్సుదొరయు దొరసా
నియుఁ దన కప్పుడప్పుడు గావించుచువచ్చిన మితిమీరిన మహోపకా
రములు నెన్నుచు వారియెడఁ గృతజ్ఞుఁడై యుండెను. గ్రోవ్సు దొరకు
గణితశాస్త్ర మభిమానశాస్త్రము. రంగనాథునకు దానియం దభిరుచి
మెండుగఁ గలిగెను. గణితశాస్త్ర ప్రవేశముచేత రంగనాథునకు జ్యోతి
శ్శాస్త్రమునందుఁ జాల యభిమానము పుట్టెను. ఈయభిమానము
వాని జీవితకాలాంతమువఱకు నుండెను. కాలక్రమమున రంగనాథుని
జ్ఞానము మిక్కిలి యభివృద్ధి నొందెను. వాని మేలుకోరిన జడ్జిగారు
గ్రోవ్సుదొరవద్ద నతఁడు చదివిన చదువుతోఁ దనివినొందక యింక నె
క్కువ విద్య నేర్పింపవలయునని వానిం జెన్నపట్టణమున కంపఁదలఁచెను.
తల్లిదండ్రులు మొదట దాని కిష్టపడరైరి. కాని జడ్జిగారి ప్రేరణవలన
తుదకు వారొప్పుకొనఁగ జడ్జి చెన్నపట్టణములో గ్రామరుస్కూలులో ము
ఖ్యోపాధ్యాయుఁడుగా నున్న కెర్ దొరగారివద్దకు రంగనాథశాస్త్రిని కొ
న్నియుత్తరములువ్రాసి యిచ్చి పంపెను. కెర్దొరగారు బాలుని విద్యాసక్తిఁ

జూచి యాశ్చర్యపడెను. కెంబ్రీదొరగారు మొదట కొంతకాలము చెన్న పట్టణములోను పిదప కొంతకాలము కలకత్తానగరములోను ఉపాధ్యాయుఁడై యుండి హిందువుల కనేకుల కుపకారములుచేసి స్వదేశమునకుఁ బోయి యచ్చట హిందువుల గృహ్యాజీవితముల పేర నొక గ్రంథము వ్రాసి ప్రచురించెను. ఆగ్రంథములలో సందర్భవశమున నతఁడు రంగనాథ శాస్త్రినిఁ గూర్చి యిట్లుల వ్రాసెను. "రంగనాథుఁడు నేను నొకరినొకట మాపరస్పరాభివృద్ధికే యని చెప్పవచ్చును. పగలు నిర్వహింపవలసిన కార్యములు నిర్వహించి మే మిరువురము సాయంకాలము యేదో విషయముంగూర్చి చర్చలో దిగుచుండువారము. తెలివిగల దొర బుద్ధికిని రంగనాథుని బుద్ధికిని నాకేమియు భేదము కనఁబడలేదు. బుద్ధి యట్లుండె వాని సౌజన్యము సత్యగౌరవము మిక్కిలి శ్లాఘనీయములు."

రంగనాథశాస్త్రి చెన్నపట్టణములోఁ జదువుచుండిన కాలమున జడ్జీగారు వానినిగూర్చి మునుపటికంటె నెక్కువ శ్రద్ధవహించిరి. ఆయన కెంబ్రీదొర పేర వ్రాసినయొక యుత్తరములోని యీక్రింది సంగతులు చూచిన వానియభిమానము తెలియును. "నీదగ్గర రంగనాథుఁడు చదువుకొనఁ బోవునంత కాలము జ్ఞానాభివృద్ధికై జదువుకొనవలసినదని నా యభిప్రాయము. నీదగ్గర నుండుటచేత వాని యదృష్టము బాగున్నదని నే దలంచెదను. ఆసంగతి యెఱిఁగి యతఁడుఁగూడ నీబోధనవలనఁ గలుగు లాభము పొందుగాక! అనేకము నిఘంటువులు గొప్ప పుస్తకములుఁ జదువుకొనఁగల సమర్థుఁడైన పక్షమున నెట్టి యాటంకము లేక వానికిఁ గావలసిన పుస్తకము లన్నియు నీయ వలయును కాని యాపుస్తకము లతనికిఁ బూర్తిగా నిచ్చినట్లు చెప్పవద్దు. ఎవరు పుస్తకము లిచ్చినారో వారిపే రింతకుమున్నే చెప్పవద్దు. పుస్తకములన్నియు మొదట నెవరివిచ్చినట్లిచ్చి చదువు మాని వెళ్ళునప్పుడు వానికి సొంతముగ నీయ వలయును."

1839 వ వత్సరమున చిత్తూరులోనున్న యాజడ్జికిఁ జెన్నపట్టణమందు సుప్రీముకోర్టులో జడ్జీపని యయ్యెను. కెంబ్రీ దొరగారు

కలకత్తాకు వెళ్ళిరి. జడ్జీగారు రంగనాథుని వెనుకటి పాఠశాలలో నుంచుట కిష్టపడక దొరతనమువారి హైస్కూలుకు పంపఁ దలఁచి ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు పవెల్ దొరగారి కుత్తరమిచ్చి బాలకు నంపెను. రంగనాథుని జేర్చుకొన్న స్వల్పకాలములోనే వానిబుద్ధి యెట్టిదో పవెల్ దొరకు తెలిసెను. ఆబాలునకు గణితశాస్త్రములోనున్న ప్రజ్ఞనుబట్టి పవెల్ దొరగారు వానిచేతఁ గ్రిందితరగతుల కాశాస్త్రములోఁ బాఠములు చెప్పించుచు వచ్చిరి. రాజా సర్. టి. మాధవరావుగా రప్పుడు చిన్నతరగతిలోనుండి రంగనాథశాస్త్రివద్ద చదువుకొనిరి. 1842 వ సంవత్సరమున రంగనాథశాస్త్రి హైస్కూలు పరీక్షకుఁబోయి శ్లాఘనీయముగఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను. ఆపరీక్షకుఁ బోయినవారిలోఁ నతఁడే మొదటివాఁడు. కృతార్థులైనవారిలోను మొదటివాఁడే. అతనిపే రిప్పటికిని చెన్నపురి పెసిడెన్సి కాలేజిలోఁ గృతార్థులైన బాలకుల పట్టిలో మొదట నున్నది. పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడైన పిదప నతఁడు తనకు మహోపకారియైన జడ్జిని జూడబోయెను. ఆదొరగారు వానిని జూచి లేచి చేతులుచాచి కౌఁగిలించుకొని "రంగనాథా! నాకు మాట దక్కించితివి నేను ధన్యుఁడనైతి. నిన్ను దేవుఁడు రక్షించుగాక!" యని బహూకరించెను.

ఏపనిలోఁ బ్రవేశించుట బాగుండునని పిమ్మట వారిద్దఱు యోచించిరి. రంగనాథున కుపాధ్యాయుండుగ నుండవలయునని కోరిక కలదు. అందుచేత జడ్జిగారు పవెల్ దొరగారు చెన్నపురిలో లాయరుగా నుండిన నార్టనను దొరగారు రంగనాథున కాయుద్యోగ మీయవలసినదని దొరతనము వారికి సిఫారసు చేసిరి. ఎవరెంత ప్రయత్నముచేసినను వాని కాయుద్యోగము దొరకలేదు. అంతలోఁ దండ్రికిఁ బ్రాణము మీఁదికి వచ్చినదని వర్తమానము తెలియ రంగనాథుఁడు చిత్తూరు పోవలసివచ్చెను. పోవునప్పు డతఁడు జడ్జినిజూచి వార్ధకమునందు తండ్రిం గనిపెట్టుకొని యుండుటకు వీలగునట్లు చిత్తూరులో నేదయిన యుద్యోగ మిప్పింపుమని యడిగెను. ఆదొరగారు రంగనాథుఁ డేమడిగిన నదచేయు

టకు సిద్ధముగ నున్నందున వెంటనే చిత్తూరు కలక్టరు కొక జాబువ్రాసి యిచ్చెను. ఆజాబు కలక్టరు చూచుకొన్న కొన్నినాళ్ళలోనే రంగనాథు నకుఁ జిత్తూరు సబుకోర్టులో నెలకు డెబ్బది రూపాయలు జీతముగల హెడ్డుగుమస్తా పనియయ్యెను. ఆపనిలోనుండఁగ నతనికి నెంతో తీరిక కలిగినందున గాలము వ్యర్థ పుచ్చక యతఁడు జ్ఞాననిధికి వృద్ధిపరచుకొనఁ దలఁచి తెలుఁగు కన్నడము హిందూస్తానీ పారసీభాషలఁ జదువ నారంభించెను. ఆభాషలలోనున్న కోర్టు కాగితము లన్నియు నతఁడే స్వయముగ నింగ్లీషులోనికి మార్చుచు వచ్చెను. ఆయఖండ శక్తిఁ జూచి పై యధికారులందరు విస్మితులగుచు వచ్చిరి.

అతనికి చెన్నపట్టణమందు హైకోర్టులో నుద్యోగము చేయవలయునని మహాభిలాష యుండెను. దానికిఁదోడుగ వానితండ్రియు మృతి నొందుటచే నతఁడు చిత్తూరు విడువఁదలఁచి యదను వెదకుచుండ నంతలో హైకోర్టులో భాషాంతరీకరణము చేయువాని యుద్యోగము కాళీయయ్యెను. హైకోర్టువారు పరీక్షచేసి తగినవారి కాయుద్యోగ మీయ దలఁచిరి. రంగనాథుని పోషకుఁడగు జడ్జి హైకోర్టులోనే యున్నందున వెంటనే యతఁడాసంగతి రంగనాథున కుత్తరమువ్రాసి తెలిపి శీఘ్రముగ దరఖాస్తు పంపు మనియెను. రంగనాథశాస్త్రి తన దరఖాస్తులోఁ దాను ద్రావిడము తెనుఁగు మరాటి కన్నడము హిందూస్తానీ పారసీ ఇంగ్లీషను నేడుభాషలలో లేశమైనఁ దడుముకొనక తర్జుమాచేయగలిగినట్లువ్రాసెను. దరఖాస్తుదారులలో నంతటివాఁడెవ్వఁడు లేనందున నుద్యోగము వానికే సీయఁబడెను. హైకోర్టు తర్జుమాదారగుటచే రంగనాథుని ప్రజ్ఞలు వెల్లడియగు నవసరము లనేకములు వచ్చెను. హైకోర్టు జడ్జిలు ప్రత్యక్షముగ వానిభాషాంతరీకరణముఁ జూచుచుండుటచే వానిసామర్థ్యము త్వరలోనే తెలిసెను. అందుచేత వారుతరుచుగ కోర్టులోనే వానిసామర్థ్యమునుమెచ్చి పొగడుచువచ్చిరి. దక్షిణహిందూస్థానములోని భాషలన్నియునేర్చి రంగనాథశాస్త్రి, విద్యాశక్తియధికముకాగా యూరపుఖండము లోని భాషలను చదువనారంభించెను. ఆరంభించిన స్వల్ప కాలములోనె

ఫ్రెంచిలాటినుభాషలలో దృఢప్రవేశము కలిగెను. ఒకనాడు ఫ్రెంచిభాష మాటలాడగల మనుష్యునికొఱకు హైకోర్టువారు వెదకుచుండిరి. అప్పుడు రంగనాథశాస్త్రి సిద్ధమయ్యెను. ఫ్రెంచి యతనికివచ్చునని యెవ్వరెఱుంగకపోవుటచే వానిసాహసమునకు జడ్జీతెల్లబోయి కానిమ్మని యవలీలగను స్వచ్ఛముగను రంగనాథుఁడుచేయు తర్జుమా చూచి యద్భుతమునొందెను. అదిమొదలు జడ్జీలు వాని నొక తాబేదారుగఁ దలఁపక సమానుఁడగు మిత్రుఁడుగా భావింపసాగిరి. తరుచుగ వారువానిని దమ గృహములకు సగౌరవముగ రావించి సెలవుదినములలో ననేకవిషయము లనుగూర్చి వానితో జర్చింపుచు వచ్చిరి.

ఆదినములలో హైకోర్టులోఁ దర్జుమాదారుగ నున్నవారి కిప్పటివలె జీతమిచ్చుటగాక తర్జుమాచేసిన కాగితములకు రుసుము ముట్టుచు వచ్చినందునను రంగనాథునకుఁ జాలభాషలలోఁ బ్రవేశముండుటచేత నెలకు రమారమి రు 2,500 లు వానికివచ్చుబడి యుండెను. అప్పటికతనికి సంస్కృతమునందుఁ బాండిత్యము పరిపూర్ణమగుటచే హైకోర్టులో హిందూధర్మశాస్త్ర విషయములుగల వ్యాజ్యములన్నిఁటిలోను జడ్జీలు వాని యాలోచనమును ముఖ్యముగ గ్రహించుచు వచ్చిరి. 1857 వ సంవత్సరమున జెన్నపట్టణపు యూనివర్సిటీ స్థాపింపఁబడినప్పుడు రంగనాథుఁడొక ఫెల్లోయయ్యెను. 1859 వ సంవత్సరమున సర్ చార్లెసు ట్రెవిలియన్ దొరగారు చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగా వచ్చినప్పుడు కొందఱుదొరలు రంగనాథశాస్త్రిని దీసికొని స్వదేశస్థులలో గౌరవనీయుఁడని గవర్నరుగారికిఁ బరిచితునిఁ జేసిరి. ఆదినముమొదలు గవర్నరుగారు రంగనాథశాస్త్రి సామర్థ్యము మెచ్చుకొని వానిం దరుచుగఁ దనమందిరమునకుఁ బిలిచి హిందువుల సంఘస్థితినిగూర్చి పలుమారు వానితో జర్చించుచు వచ్చెను.

1859 వ సంవత్సరముననె చెన్నపట్టణము స్మాలుకాజు కోర్టులో నొక జడ్జీపని కాళీ వచ్చెను. అది రంగనాథశాస్త్రి కిచ్చిన బాగుండునని కొందఱనిరి. స్వదేశస్థుఁడగుటచే నతనికీయఁగూడదని దొరలందఱుఁ గం

తోక్తిగ వ్రాయించిరి. కాని గవర్నరుగారు తెల్లవారి యాలోచనలు వినక యాయుద్యోగము రంగనాథునకే యిచ్చెను. ఆపనిలో నతఁడు చూపిన చాకచక్యమునుబట్టియు సామర్థ్యమునుబట్టియు మొదట నతఁ డనర్హుఁ డని వాదించువారు సిగ్గుపడవలసి వచ్చెను. పట్టణమం దెచ్చట విన్నను రంగనాథుని యద్భుతశక్తివర్ణనములే వినంబడుచు వచ్చెను. ఈపని ఖాయమైనప్పుడు రంగనాథశాస్త్రి హైకోర్టులోఁ దనకున్న తర్జుమాదారు పనిని మానుకొనగా హైకోర్టులో మొదట జడ్జియగు సర్ నార్టను దొరగారును మఱియొకజడ్జిగారును గలసి వానికి గొప్ప యుద్యోగమైనందుకు సంతసించుచుంటిమనియుఁ దమయొద్దనుండి యతఁడు వెళ్లవలసివచ్చి నందుకు విచారించితిమనియు నొకజాబు వ్రాసిపంపిరి. రంగనాథశాస్త్రి సమర్థుఁడు చాకచక్యముగలవాఁడు నగుటచేఁ దనచేయవలసినపని నతిశీఘ్రముగ జేసికొని తక్కినకాలము గ్రంథావలోకనమునందు గడపసాగెను. అందఱియెడ గౌరవము గలిగి యందఱకు సులభుఁడై యుండినందున జనులిప్పటికి రంగనాథశాస్త్రివంటి జడ్జిలు స్మాలుకాజు కోర్టులకు రాలేదని చెప్పుకొనుచుందురు. ఈ యుద్యోగమైన తరువాత నతఁ డరబ్బీభాష కృషిచేసి యల్పకాలములోనే మంచిపాండిత్యము సంపాదించెను. పారసీ భాషలో మంచికవీశ్వరులగు సాదీ మొదలగువారి పుస్తకములనుండి యెన్నో పద్యము లతఁడు కంఠపాఠముగ వల్లించెను. అతఁ డేభాషలోఁ గృషిచేసినను దేనినిఁ బూనినను రక్కసిపట్టుపట్టి దానిని తుద ముట్టించును. జనులతనిని పురుషసింహమని వేనోళ్లం బొగడుచు వచ్చిరి. అతని సర్వతోముఖపాండిత్య మాకాలమున నెల్లవారికిఁ బ్రశంసనీయ మయ్యెను. గవర్నరు లందఱు వాని ననూన గౌరవముతో నాదరించుచు వచ్చిరి. చెన్నపురి గవర్నరులలో సంస్తవనీయుఁడు. ధాత సంవత్సర కాటకములో నన్నములేక చచ్చిపోవు బీదలకుఁ బని గల్పింపఁదలఁచి బెజవాడనుండి చెన్నపట్టణము వఱకు నొకగొప్ప కాలువ త్రవ్వించిన దయాళువగు బక్కింగుహాం ప్రభువుగారు రంగనాథశాస్త్రి వైదుష్యమును మెచ్చి జర్మనీభాషగూడ జదువమని ప్రేరణ చేసిరి.

1867 వ సంవత్సరమున రంగనాథుఁడు పచ్చయప్ప మొదలియా
రుగారి ధర్మకార్య నిర్వాహ సభలో నొకసభ్యుఁడుగ నియమింపఁబడి
యందు మిక్కిలి శ్రద్ధతో బనిచేసెను. 1877 వ సంవత్సరమున ఢిల్లీద
ర్బారు జరిగినప్పుడు గవర్నరు జనరలుగారు రంగనాథశాస్త్రి నక్కడకు
సగౌరవముగ రావించి యొకపతకమును యోగ్యతా పత్రికను స్వయ
ముగా వానికిచ్చి పంపిరి. ఇట్లు సర్వజన శ్లాఘనీయముగ దొరతనమువారి
వద్ద కొలువుచేసి రంగనాథశాస్త్రి 1880 వ సంవత్సరం ఫిబ్రవరు 16 వ
తారీఖున పింఛను పుచ్చుకొని యుద్యోగము మానుకొనెను. అతఁడు చే
సిన ప్రశస్తసేవను గుర్తెఱింగి దొరతనమువారు వానిని చెన్నపట్టణపు
గవర్నరుగారి యాలోచన సభలో సభ్యుఁడుగ నేర్పరిచిరి. ఆసంవత్సరమే
జూలై నెలలో హైదరాబాదు దివానుగారగు సర్ సలారుజంగుగారు
రంగనాథశాస్త్రిని నెలకు 2,500 రూపాయలజీతము మీఁద తనకు ప్రై
యివేటు శెక్రిటరిగా నుండుమని కోరిరి. కాని శాస్త్రిగారు ధనమే పావ
సమని యెంచక తన జీవితకాలములో సాయంసమయమును విద్యావ్యా
సంగములలోను దనమనుమల విద్యాబోధనములలోను గడుపఁదలఁచి
యాయుద్యోగ మక్కఱలేదని వ్రాసెను. కాని యతఁడు చేయఁదలఁచిన
రెండుకార్యములు నిర్వహించు నదృష్ట మతనికి లేకపోయెను. మృత్యుదే
వత మనుష్యులను గొప్పతనమునుబట్టి గౌరవింపదుగదా! పాపమాయ
న 1881 వ సంవత్సరం జూలై నెల 5 వ తారీఖున గాలధర్మము
నొందెను.

రంగనాథశాస్త్రి సాధారణ మనుష్యులకంటె పొడగరి. అతనిదే
హ దార్ఢ్యముజూచి తెల్లవారు సయితము మిక్కిలి విస్మితులగుచు న
చ్చిరి. అతని దేహచ్ఛాయ యించుమించుగ తెల్లవారి దేహచ్ఛాయవ
లెనే యుండును. వానిఁజూచినవారందఱు తప్పక యతఁడు గొప్పవాఁడ
నుకొని తీరవలయును. అతని ఫాలము మిక్కిలి విశాలమై యుండెను.
అతఁ డెన్నివేలమందిలో గూర్చున్నను వానిముఖవర్చస్సందఱకు దరిశని
యమై గంభీరమై కానఁబడుచు వచ్చెను. అతని కంఠధ్వని గంభీరమై

యెల్లవారిని విధేయుల జేయునట్లుండును. ఏవిషయమందైన నభిప్రాయభేదము వచ్చినప్పు డతఁడు ప్రతిపక్షుల హేతువులువిని తనయభిప్రాయమును మార్చుకొనును. మంచిసబబులుచెప్పి యతఁడు తరుచుగ నితరులఁ దనతో నేకాభిప్రాయులఁ జేయు చుండును. అతని ప్రవర్తనమంతయు గడియారమువలెనె జరుగుచుండును. అనగా ప్రతిదినము ప్రతి కార్యమునకు నతఁడు కొంతకాలమునేర్పరచి యాపనియాకాలమందె సరిగ జేయుచుండును. అతని నెఱిఁగినవారు గడియారములో నెన్నిగంటలైనదో తెలిసికొననక్కఱలేదు. రంగనాథశాస్త్రి యాసమయమున నేపని చేయుచుండునో యాపని జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొనినయెడల కాలము తెలియును. అతఁడు దేహపరిశ్రమయందు మిక్కిలి నిష్టకలవాఁడై ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలము నాలుగుమొదలైదుగంటలవఱకు హిందూదేశపు కసరతు తప్పక చేయుచుండువాఁడు. వ్యాయామము ముగిసినవెనుక నైదుమొదలేడుగంటలవఱకు గుఱ్ఱపు సవారు చేయుచుండును. గుఱ్ఱముమీఁద నతఁడు నిశ్చలుఁడై కూర్చుండిన యొప్పిదముఁ జూచి తీరవలయునని తెల్లవా రభిప్రాయపడుచు వచ్చిరి. ప్రతిదినము సాయంకాల మాయన చాలదూరము కాలినడకను షికారుపోవుచుండును. ఇట్లుదయము సాయంకాలము తప్పక దేహపరిశ్రమ చేయుటచే రంగనాథశాస్త్రి మంచిదేహారోగ్యముఁ గలిగియుండి యొక్కనాడైన జబ్బుపడి మంచముమీఁద బండుకొని యెఱుఁగడఁట. దినమున కాఱుగంటలు రంగనాథశాస్త్రి చదువునకై వినియోగించుచు వచ్చెను. ముసలితనమందుఁ గూడ చదువుకొనుచు బుస్తకముచేతఁబట్టుకొని ప్రాణములువిడిచిన హిందువుఁడితఁడొక్కఁడేయని చెప్పవచ్చును. అతఁడేదిచేసినను సగముసగము చేయక సంపూర్ణముగఁ జేయును. అతఁడు మనోవాక్కాయ కర్మములందు సత్యమే యాచరించుచు వచ్చినందున యబద్ధమును బరమశత్రువునట్లు ద్వేషించును. 1853 వ సంవత్సరమున నార్టను దొరగా రింగ్లాండులో పార్లమెంటుసభవారివద్ద హిందూదేశస్థితిగతులఁగూర్చి సాక్ష్యమిచ్చి సందర్భవశమున రంగనాథశాస్త్రి ప్రశంస రాఁగా నతఁడు బుద్ధి కుశలత యందు

దెల్లవారితో సమానుఁడనియు నింగ్లాండు సర్వకళాశాలలో జదివిన పక్ష
మున నతఁడు మిక్కిలి గొప్పవాఁడై యుండు" ననియుఁ జెప్పెను.

ఇంగ్లీషులో నతఁడు సులభశైలిని మనోహరముగ వ్రాయఁగలఁ
డు. ఏభాష నతఁడు చదివినను మంచికవుల గ్రంథముల నుండి యనేక
పద్యములు కంఠ పాఠముగ వల్లించును. ఆతని గ్రంథ భాండారములో
మూఁడు వేల పుస్తక సంపుటములుండెను. ప్రతిపుస్తకమునందు జదివిన
స్థానవాలుగా చేతిమరకలుఁగూడ నుండును. అతఁడేదైన నొకసారి చ
దివిన నర్థమగును. రెండవ సారి చదివెనా కంఠ పాఠముగ వచ్చును.
మూఁడవసారి చూచెనా మనసులో నొకమూల స్థిరమై యుండిపోవును.
అతఁడు పదిరెండు భాషలను మహామృగియ పండితుఁడట్లవలీలగ మాట
లాడఁగలఁడు. ఇంగ్లీషులో మంచికవులు లేరనియుఁ గవులను బిరుదునకుఁ
దగినవారు మన యూరోపియాఖండము లోనేగాని యూరోపులో లేరని వా
నిఁ యభిప్రాయము. విద్యను ధనముకొఱకుగాక కేవలము జ్ఞానముకొ
ఱకే యతఁడు నేర్చుకొనెను. అందు చేతనే యతఁడు చనిపోవు నప్పటికి
పదునాలుగు భాషలలోఁ బండితుఁడై పదునేనవభాషయగు హీబ్రూ నే
ర్చుకొనుచుండెను. సంస్కృతము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనభాష. ఆభాషలో
నతఁడు చదువని పుస్తకము లేదు. ఒక్కొక్కదాని కంతో సొమ్మిచ్చి
యతఁడు తాటియాకుల పుస్తకముల నెన్నియో తెప్పించెను. ఆతఁడు
పండితపక్షపాతి. ఒకపండితునకతఁడప్పుడప్పుడిచ్చిన బహుమానము
లమొత్తమైదువందలరూపాయలు. ఫ్రెంచిలాటినుభాషల నేర్చుకొనుట
కై పుదుచ్చేరినుండి యతఁడు ఫ్రెంచ్యైక మొక దొరను నెలకు నూరురూ
పాయల జీతముమీఁద రప్పించి చదువుకొనెను. ఒకరివద్ద తాను చదు
వుకొనుటయో తానొకరికిఁ జెప్పుటయో యతనికి మిక్కిలి యిష్టము.
వానిచుట్టు నెల్లప్పుడు పలుభాషలు నేర్చిన పండితులు పరివేష్టించియుండ
వారి సహవాసమున నతఁడు పరమసంతోషముతో కాలము బుచ్చుచుండును.
పేదబాలురకు నింట నన్నము పెట్టి యతఁడు విద్యచెప్పించుచు వచ్చెను.
ఒకప్పు డతనియింట నట్లు చదువుకొను బాలురు నాలుగు రుండిరి. సంఘ

సంస్కరణమం దతనికి ప్రీతి గలదు. అతఁడు మనలో నున్న దురాచారముల జనులకుఁ దెలియపరచి వాని నవలంబించుట చేతనే మనమింత యధమస్థితిలో నున్నారమని చెప్పుచు వచ్చెను. అతఁడు దురాచారముల నడఁచుటకుఁ బ్రయత్నించెను కాని యసహాయుఁడగుటచే నెరవేర్చ లేకపోయెను. చెన్నపురిలో మొట్టమొదట సరాయి బా[illegible] త్రాగిన బ్రాహ్మణుఁ డతఁడే. ప్రథమమున బంధుమిత్రులు వాని నెగతాళిచేసి చిట్టచివరకు వాని మార్గమునే యనుసరించిరి. స్త్రీవిద్య వాని కిష్టము. ఆవిషయమును గూర్చి యతఁడు చదువుకొనుచున్నపుడే యొక యుపన్యాసము వ్రాసి యందుఁ దుట్టతుద నిట్లు వ్రాసెను. "ఇతర దేశములలో ముందు పురుష విద్య ప్రబలిన వెనుక స్త్రీవిద్య ప్రబలెను. పురుషులు విద్వాంసులైనం గాని స్త్రీలు విద్యావతులు కారు. కావున మన దేశములోఁగూడ మగవారి విద్య మిక్కిలి వ్యాపించునట్లు చేయవలయును."

అతఁడు చెప్పినట్లాచరించువాఁడు. అందుచేతనే తన కుమార్తె కరవము సంస్కృతము తెనుఁగు స్వయముగ జెప్పెను. అతఁడు వేదములు బైబిలు ఖురాను జక్కఁగ నేర్చినవాఁడై యాయామతస్థులతో వాదములు చేయుచు హిందూమతమే యుత్కృష్టమైనదని సిద్ధాంతము జేయుచు వచ్చెను. హిందూమతము మనస్మృతికి నష్టముగ నుండఁగూడదని దానిని బ్రస్తుత నాగరికతకు సరిపుచ్చవలయునని వాని యభిప్రాయము. అతనికి హిందూమతముమీఁద నత్యంతమైన యభిమానముగలదు. ఒకప్పుడు క్రైస్తవమతములో గలిసిన బ్రాహ్మణబాలకు నతఁడు మరల హిందూమతములో గలిపించెను. వర్ణభేదమం దతనికి విశేషగా[illegible]నము లేదు. ధర్మమార్గమున మనము నడచుకొంటిమా దేవుఁడే మనల రక్షించునని యతని మతము. సత్యమే వాని దేవత. అతఁడు జన్మమధ్యమం దెప్పుడు నొక యబద్ధమైన నాడి యెఱుఁగఁడని వాని శత్రువులుసయితము చెప్పుదురు. ఆసద్గుణ మాతనికిఁ జిన్ననాటినుండియు గలదు. ఆయన మితభాషి అతనికి మిత్రులు కొందఱు మాత్రమే

యుండిరి. పరిచితుల నందరను మిత్రులుగ భావించువాఁడు కాఁడు. వ్యర్థప్రసంగములు డంబములు వానికిఁ గిట్టవు. మితభాషియగుటచే మొదట నతనిఁ జూచినవారు గర్వి యనుకొందురు కాని పరిచయమైన వెనుక నట్లనుకొనరు. అతనికి మరియాదలలో మిక్కిలి పట్టుదల గలదు. అవమానమన్న మాట యతఁడు సహింపలేఁడు. అమర్యాద మనుష్యుల నతఁడు మిక్కిలి యేవగించును. అతఁడు తెల్లవారు నల్లవారనను భేదములేక యెల్లర సమగౌరవముతోఁ జూచువాఁడె కాని వారి నొకరీతి వీరి నొకరీతి గౌరవించువాఁడు కాఁడు. అంత గొప్పవాడయ్యు నిగర్వచూడామణి. అతఁడు మిక్కిలి స్వతంత్రస్వభావము గలవాఁడె కాని చేతులు నలుపుకొనుచు నక్కవినయములను జూపి యుపకారములను యాచించువాఁడు కాఁడు. తెల్లవారతనిని సమానునిగ భావించిరి. చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ జదివి పరిక్షలోఁ గృతార్థుఁడైన హిందువులలో నతఁడే ప్రథముఁడు. మదరాసు యూనివరుసిటీలో సభ్యుఁడైన హిందువులలోఁ బ్రథముఁడు. స్మాలుకాజు కోర్టులలో జడ్జీలుగా గూర్చుండిన హిందువులలోఁ బ్రథముఁడు. అనేకభాషలు నేర్చిన స్వదేశపండితులలోఁ బ్రథముఁడు.

ఉదరపోషణము నిమిత్త మొక్క భాష కష్టముగా నేర్చుకొనుటయే చాల శ్లాఘనీయము. రెండుమూఁడు నేర్చుకొనుట మిక్కిలి యుత్కృష్టము. అట్టియెడ పగలెల్ల కార్యభారముచేత నీరిక యించుకయు లేనివాఁడు పదునెనిమిది భాషలలోఁ బ్రజ్ఞావంతుఁడగుట మహాశ్చర్యకరము కాదా? ఉద్యోగమైనతరువాత మనలో విద్యావ్యాసంగము చేయువారు లక్షకొక్కరైన యుందురో యుండరో సంశయింపవలసి యున్నది. రంగనాథశాస్త్రి హిందువుఁడయ్యుఁ దక్కిన హిందువులవలె కేవల ముదరపోషణార్థమే విద్యనేర్చుకొనక జ్ఞానాభివృద్ధినిమిత్తమె బహుభాషాపరిశ్రమముచేసి దక్షిణహిందూస్థానమునకు వన్నె తెచ్చెను. ఈనాటి యుద్యోగస్థులు విద్యార్థులు రంగనాథశాస్త్రి జూపిన మార్గము

నవలంబించి క్రొత్త భాషలు నేర్చుకొందురు గాక ! నేర్చుకొని యా భాషలయందలి మంచిగ్రంథములను స్వభాషలోనికి భాషాంతరీకరించి లోకోపకార మొనర్తురు గాక ! రంగనాథుఁడువలెనే యీనాటియుద్యోగస్థులు తమ యధికారులగు తెల్లవారి యెదుట స్వాంత్రభావమునుజూపి వర్తింతురు గాక! నక్క వినయములు సేయకపోవుదురు గాక !

మహారాజా సర్ రామవర్మ.

ఈరామవర్మ వెనుకటి తిరువాన్కూరు మహారాజు. ఈయన 1837 వ సం॥ మేనెల 19 వ తారీఖున జన్మించెను. ఆయన తండ్రి గొప్ప సంస్కృత పండితుఁడు. ఇంగ్లీషుగూడ సాధారణముగ నతఁడు వ్రాయఁ జదువ నేర్చికొనెను. ఆయన తల్లి రుక్మిణీభాయి సంస్కృతమునందు మంచి సామర్థ్యముగలదై మృదుమధుర శైలిని కవిత్వముఁ గూడ చెప్పుచు వచ్చెను. ఆదంపతుల కేడుగురు బిడ్డలు కలిగిరి. అందు ముప్వురు చిన్నతనమందె మృతినొందిరి. ఇద్దరు పిచ్చివారైరి. రామవర్మ కడసారపు బిడ్డఁడు. ఆమృతినొందిన పిల్లలు ముప్వురొక్కమారే రామవర్మజననమున కాఱుదినములు ముందుగ గతించిరి. అందుచేత రామవర్మతల్లి యీబిడ్డనిం గనునప్పటికి మహా దుఃఖసముద్రములో మునిఁగి యుండెను. తల్లి యవస్థ యట్లుండుటచే నపు డుద్భవించిన రామవర్మ దుర్బలశరీరముతోఁ బుట్టెను. ఈతఁడు పుట్టిన రెండునెలలకే తల్లిమరణ మొందెను. దీనిచేత నతఁడు మఱింత దుర్బల శరీరుఁడయ్యెను. అందుచేత నాబాలుని సంరక్షణము పెద్దమేనత్తయగు రాణీ పార్వతీభాయి పాలఁబడియెను.

రామవర్మ యైదేండ్ల బాలుఁడైనప్పు డక్షరాభ్యాసముచేసి తండ్రి సంస్కృతము మళయాళము వానికిఁ జెప్పింప నారంభించెను. అతఁడు తొమ్మిదవయేఁట వెనుకటి దివానగు సుబ్బారావనువానివద్ద నింగ్లీషు చదువఁ బ్రారంభించెను. ఈసుబ్బారావు కొంతకాల మీసంస్థానములోనే దివానుఁబనిచేసి యుద్యోగము మానిన పిదప రామవర్మ మేనమామల కింగ్లీషు చెప్పెను. అతని నిప్పటికి నాప్రాంతపు జను లింగ్లీషు సుబ్బారావని చెప్పుకొను చుందురు. బాల్యమునందు రామవర్మ రోగపీడితుఁ

మహారాజా సర్ రామవర్మ.

డైనందున చదువు సరిగా జరుగలేదు. కాని చదివినప్పుడెల్ల నెం తో మిక్కిలి ప్రాణికతోఁ బని చేయుచువచ్చెను. పనియందు సగము సగము చేయుట వానికిఁ జిన్ననాటనుండియుఁ గిట్టదు. తండ్రి శిక్షలో నుండుటచే నీగుణము వానికి మఱింత వృద్ధినొందెను. అట్లు కఠినమైన పి తృశిక్షలో నుండుటచేత వానియందు స్వతంత్రబుద్ధి నశించెను. ఈస్వా తంత్ర్యము సత్కార్యములు గావించు వారియెడల వినయమై య కార్యములు గావించు వారియెడల యవినయమై నానాట వృద్ధి నొందెను.

1849 సం॥ ర ముందు వానియందు క్షయరోగ చిహ్నము లంకు రించెను. ఆరోగబలముచే నతని శరీరము కృశించినను మనోదార్ఢ్య మం తకంత కతిశయించెను. ఆరోగము కొంచె ముపశమించిన పిదప రామవ ర్మకుఁ దగిన యుపాధ్యాయు నేర్పఱుపఁదలఁచి తిరువాన్కూరు మహారా జు మంచియొజ్జను బంపుమని చెన్నపట్టణపు దొరతనమువారికి వ్రాసె ను. ఆదొరతనమువారు శ్రీమాధవరావుగారిని బంపిరి. ఈయనయే రా జా మాధవరావను బిరుదమునొంది బరోడా సంస్థానమునకు మంత్రియై న ఘనుఁడు. ఈమాధవరావుగారి తండ్రియుఁ బినతండ్రియుఁగూడ తిరు వన్కూరులో బూర్వము మంత్రులయి యుండుటచేతను మాధవ రా వా కాలపు విద్యావంతులలోఁ బ్రథమ గణ్యుఁడగుటచేతను తిరువా న్కూరు యువరాజున కుపాధ్యాయుఁడగుట కతఁడే తగినవాఁడని దొర తనమువా రంపిరి. 1849 వ సంవత్సరమున మాధవరావు రామవర్మ కొ జ్జగా నియమింపఁబడి శిష్యునకు నాలుగేండ్లు విద్యఁ గఱపెను. మాధవ రావు శిష్యున కింగ్లీషులోని సాహిత్య గ్రంథములు మనోవికాసముఁ గ లిగించు ప్రకృతిశాస్త్ర సంగ్రహములు నేర్పెను. రామవర్మ విషయము న గురువుచేసిన శ్రద్ధకుఁ దోడుగఁ దండ్రియుఁ జాల శ్రద్ధచేసి విద్యాబీ జములు బాలుని మనస్సుమీఁద నాటునట్లు చేసెను. 1853 వ సంవత్స రమున మాధవరావు సంస్థానములో నొక యుద్యోగస్థుఁడుగ నియమిం పఁబడినందున రామవర్మ విద్యాభ్యాస మంతటితో ముగిసినదని చెప్ప

వచ్చును. గురువునద్ద శిష్యుగా విద్య జెప్పుకొనుట మానినను రామవర్మ విద్యాభ్యాసంగము మానక జ్ఞానాభివృద్ధి నిమిత్తము బహు శాస్త్ర గ్రంథములు తెప్పించి మునుపటికంటె నెక్కుడు తమకముతోఁ జదువ నారంభించెను. ఆయన విద్యాసక్తిని వానిచేత సంపాదింపఁబడిన గ్రంథ భాండారమె వేయినోళ్ళ జాటును. ఆగ్రంథావళిలో నాయనఁ జదువని పుస్తకము లేదు.

ఇంగ్లీషులో వచన రచనము సందాయనకు మిక్కిలి యాసక్తి యుండెను. అది వృద్ధిఁజేసికొనుటకై రామవర్మ "యుద్ధకార్యములు ప్రశాంతిలాభములు" సను శీర్షికతో నొక యుపన్యాసము వ్రాసెను. అవి యాకాలమున జరుగుచున్న క్రిమియా యుద్ధమునుగూర్చి యుద్దేశింపఁబడినవి. తిరువాన్కూరులో నప్పుడు రెసిడెంటుగా నున్న కల్లెన్ దొరగారు వాని యుపన్యాసమునుఁజూచి చాలమెచ్చి యంతటి చిన్నవయసు వాఁడట్టి మంచి యుపన్యాసము వ్రాయుట కష్టమని యభిప్రాయపడిరి. వ్రాసిన ప్రథమోపన్యాసము శ్లాఘనీయముగ నున్నందున రాజకుమారుఁడు సంతసించి రెండియు వ్రాయవలెనని యుత్సాహముగలిగి వార్తాపత్రికలకు వ్యాసములు వ్రాసి పంపుచువచ్చెను. ఆగాలమున నిప్పుడున్న పత్రికలు లేవు. ఆకాలపు పత్రికలలో జాన్ బ్రూస్ నార్టనుగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడుచు నచ్చిన యథీనేయమనునది ముఖ్యమయినది. దానికి రామవర్మ బహు విషయములంగూర్చి వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. అతఁడు వ్రాసినవన్నియుఁ బత్రికాధిపతి వందనములతో నందుకొని ప్రకటింపుచు వచ్చెను. రామవర్మ యీవ్యాసములతోనే కాలము గడుపక ప్రకృతిశాస్త్రపఠనమం దభిరుచికలవాఁడయి జ్యోతిశ్శాస్త్రము ప్రకృతిశాస్త్రము రసవాదశాస్త్రము వృక్షశాస్త్రము మొదలగు ననేక శాస్త్రములలోఁ గృషి చేసెను.

ఈనడుమ రామవర్మ కనేక కష్టములు సంభవించెను. 1853 వ సంవత్సరమున తల్లిలేని పసికూనయగు తన్ను దల్లికంటె నెక్కుడుగ బెంచిన రాణీ పార్వతీభాయి పరమ పదము నొందెను. 1857 వ సం॥ వాని

కున్న యొక్కతోఁబుట్టువు యొక కుమారునింగని మృతినొందెను. ఆకుమారుఁడే యిప్పటి తిరువాన్కూరు మహారాజు. 1858 వ సం॥ రమున రామవర్మకు దల్లిలేని వెలితిలేకుండ సకలవిధముల గనిపెట్టి పెంచిన తండ్రి లోకాంతర గతుఁ డయ్యెను. ఈయశుభము లన్నియు నైన పిదప 1859వ సంవత్సరములో రామవర్మకు వివాహమయ్యెను. తనకుసహధర్మచారిణిగ యావజ్జీవము నుండవలసిన కాంతను దననిమిత్తము పరులు వెతకి తెచ్చుట మంచిదికాదని రామవర్మ పూర్వబాంధవ్యముగల యొక సత్కుటుంబమునుండి కన్యను స్వయముగా నేరుకొని వరించెను. ఈసమయములోనే సంస్థానములో గొప్ప మార్పు జరిగెను, 1857 సంవత్సరం డిశెంబరు నెలలో నంతవఱకు దివానుగానుండిన కృష్ణారావుగారు మృతినొంద మాధవరావుగారా మంత్రిపదమున నియోగింపఁ బడెను. వెనుకటి రెసిడెంటగు కుల్లెను దొరగారికి బదిలీకాఁగా నతని స్థానమందు మాల్టుబీ దొరగారు నియుక్తులైరి. ఆ మంత్రియు నా రెసిడెంటును గలిసి సంస్థానమునకుఁ గావలసిన మంచి మార్పులన్నిఁటినిఁ దెచ్చిరి. వారు చేయఁదలఁచిన మార్పులన్నిఁటిలో యువరాజగు రామవర్మవారి కుపదేష్టయయి సహకారియై యుండువాఁడు. చెన్నపట్టణమునందు ప్రచురింపఁబడు వార్తాపత్రికలలో రామవర్మ మారుపేరుఁబెట్టుకొని తిరువాన్కూరు సంస్థాన విషయముల నెన్నిఁటినో గూర్చి యితరులు వ్రాసినట్లు వ్రాసి మాల్టుబీ దొరగారికి దోఁచని సంగతులు చాలవరకు తెలిపెను. ఆపత్రికను చదువుకొని మాల్టుబీ దొరగారు తానుచేయు మార్పులెంతవఱ కుపయుక్తములో యెంతవఱకు కావో తెలిసికొని మెలకువతో మెలఁగుచు వచ్చెను.

ఆసంస్థానములో దక్షిణభాగమున గొందఱు క్రైస్తవ మతబోధకులుండి వారి పాఠశాలలలో మతము బోధించుట యావశ్యకమని చట్టముల నేర్పరచమని తిరువాన్కూరి ప్రభుత్వమువారిని బీడింపఁ జొచ్చిరి. పాఠశాలలలో మతబోధ విషయమున దొరతనమువారు జోక్యము కలుగఁజేసికొనక పోవుటయే శ్రేయస్కరమని రామవర్మ యొకచిన్నపుస్తక

మును వ్రాసెను. అది యిప్పటికిని మనవారందఱు జదువుకొనవలసిన గ్రంథమే. అది వ్రాసిన పిదప క్రైస్తవ మతబోధకులు తమవాదము గొంతవఱకు విడిచిరి. సంస్కృత విద్యయొక్క యావశ్యకతను గూర్చి రామవర్మ చెన్నపట్టణములోనున్న నార్టనుగారికి మంచి యుపన్యాసము వ్రాసి పంపెను. అది చదివి యతఁడు మిక్కిలి సంతసించెను.

1861 వ సంవత్సరమున రామవర్మ చెన్నపట్టణమును జూడఁబోయి యచట గవర్నరుగారి దరిశనము చేసెను. తిరువాన్కూరు రాజకుమారులు చెన్నపురికిఁబోవుటకు గవర్నరును జూచుటకు నదియె మొదలు. ఆయనను జూచి గవర్నరు మిక్కిలి సంతసించి యటువంటి హిందువును దానెన్నఁడు జూచియుండలేదని మాట్లుబి దొరగారికి వ్రాసెను. రామవర్మ చెన్నపురిలో నుండినపుడు గవర్నరుతోడను మఱికొందఱు తెల్లవారితోడను కొందఱు స్వదేశస్థులతోడను స్నేహముచేసి స్వదేశమునకుఁ బోయిన పిదపఁగూడ నుత్తర ప్రత్యుత్తరముల మూలమున నామైత్రి నిలుపుకొనెను. గవర్నరు రాజకుమారుని వైదుష్యమునకు మెచ్చి చెన్నపట్టణపు యూనివర్సిటీలో వాని నొక సభ్యునిగ జేర్చెను. ఈగౌరవ మిప్పుడు చవుకయయినను వెనుక మిక్కిలి యరుదయి యుండెను. చెన్నపుర సందర్శనమువలన దేశాటనమునందుఁ గుతూహలము కలుగ రాజకుమారుఁడు స్వదేశముఁ జూడవలయునని సంకల్పించెను. సంకల్పించి బయలుదేరి యతఁడు ప్రానికతో నన్నికొండలను నన్నినదులను నన్ని జలప్రపాతములను జూచెను. చిత్రమనస్కులైన పురుషులు తిరువాన్కూరులో నెక్కడికైనఁబోయి యొక పాడుదేవాలయమును ప్రాఁతకోటను యొకపురాతన శాసనమును మఱియే పూర్వకాల చిహ్నమునో జూచి తాము దానిని క్రొత్తగాఁ గనిపెట్టినామని చెప్పుకొన్నప్పుడు తత్ప్రదేశముల నున్నవారు వారిపలుకులు విని నవ్వి “ఇది యీవఱకు మావైశాఖం తిరునల్ కనిపెట్టినదే. క్రొత్తదికా” దని తెలియఁజేయుచుందురు. వైశాఖం తిరునల్లను నది రామవర్మయొక్క రెండవపేరు. ఈదేశయాత్రలో నతఁడు చిత్రవిచిత్రములగు మొక్కలను విత్తనములను

రాళ్ళను లోహములను వన్నెపురుగులను వింతపిట్టలను చిన్నచిన్న క్రిమి జాతులను భోగుచేసికొని బండ్లమీఁద వేయించి స్వగృహమునకు దెప్పించుచుండును. మఱియు నతఁ డంతతోఁ దృప్తినొందక స్వదేశమునఁ బెరిగెడు నోషధులయొక్కయు బుష్పములయొక్కయు లతలయొక్కయుఁ బ్రసిద్ధవస్తువులయొక్కయుఁ జిత్తరువు తనకొలువులోనున్న చిత్రకారుఁచే త వ్రాయించి దగ్గర నుంచుకొనును. ఇట్లు భోగుచేసిన వస్తుసముదాయములనుండి కొన్నివస్తువులు తీసి యతఁడు విదేశస్థుల కిచ్చి వారివద్దనుండు విచిత్ర వస్తువులను తనవానికి బదులుగ గ్రహించుచుండును.

ఆతఁడు ప్రకృతిశాస్త్రములను జదువుటయేఁగాక వానియం దనుభవము కలుఁగునట్లు పరిశ్రమ చేసెను. ఆయనకు వృక్షశాస్త్రమునందు మిక్కిలి యభిమానము కలదు. దానికిం దోడుగ వ్యవసాయమునందును మిక్కిలి యభిరుచియుండెను. ఆయభిరుచిచేతనే రామవర్మ వటక్కు కొత్తరమను పేర నొకమందిరమును నిర్మించి దానిచుట్టు మంచి పండ్ల తోఁటలు పూఁదోఁటలు పంటచేలు వేయించి రాజయ్యుఁ గృషీవలుఁడై యుండెను. వటక్కు కొత్తరమనగా నల్లుని మందిరమని యర్థము. ఈ భవనమందు రామవర్మ జీవితమునఁ జాలకాలము గడపెను. అన్యదేశములలోఁ బండు ధాన్యములు, దుంపలు. పొగాకు మొదలగునవి తెప్పించి స్వదేశమున నాటించి యతఁడు కృషివృద్ధిచేసెను. చిత్తరువులు వ్రాయుటలో నభిరుచి గలవారికా విద్యల నేర్పించి ముఖ్యముగా నీటితో రంగులువేయుట చమురుతో రంగులువేయుట నను రెండు కళల విషయమునఁ జాలపని చేసెను.

ఈనడుమ మాధవరావుగారు కొన్ని కారణములచేత సంస్థానములో దివానుపనిని మానుకొనిరి. రామవర్మ కాయన గురువగుటచేత గురుభక్తినిఁ జూపుచు నతఁడు మాధవరావుగారి బుద్ధివిశేషమును గొనియాడుచు కలకత్తా రివ్యూ యను పత్రికకు మనోహరమయిన యుపన్యాస మొకటి వ్రాసి పంపెను. ఆవ్రాత యానాటి విద్యావంతుల మనస్సుల నాకర్షించెను. అప్పటి గవర్నరు జనరలుగారగు నార్త్‌బ్రూకు

ప్రభువుగా రది చదివి మాధవరావు రాజనీతి విశారదుఁడని గ్రహించి యిందూరు సంస్థాన ప్రభువగు హోల్కారునకు మంత్రి కావలసి యుండఁగా మాధవరావు నంపిరి. ఆగవర్నరు జనరల్ గారే రామవర్మ బుద్ధికుశలతగూడ గ్రహించి తనయాలోచన సభలో సభ్యుఁడుగా నుండుమని ఆయనను గోరెరి. కాని యనారోగ్యముచేత రామవర్మ దాని నంగీకరింపలేదు. 1874 వ సంవత్సరమున రామవర్మకు జబ్బుచేసి ప్రాణము మీఁదికి వచ్చెను. అతఁడు జీవింపఁడని కొన్నిదినములు బంధువులు నిరాశ చేసికొనిరి. ఎట్టటో దైవానుగ్రహమున జాడ్యవిముక్తుఁడై బ్రతికెను. బలము చేరినది మొదలు రామవర్మ యప్పటియట్లే చదువునందు వ్రాతయందు తనకాలము గడుపుచు వచ్చెను. మాధవరావు దివానుగానుండిన కాలమున తిరువాన్కూరులో నుపయుక్తములగు మళయాళ గ్రంథములు వ్రాయించుటకు చిన్న సభ యేర్పడెను. ఆసభకు రామవర్మ మిక్కిలి తోడుపడి సత్యము, విద్య యారోగ్యము మొదలగు విషయములఁగూర్చి తాను స్వయముగ చిన్నగ్రంథములు వ్రాసి యాసభవారి కిచ్చుచు వచ్చెను. మహారాజు కుమారుఁడయినను పాటుపడవలసినదనియుఁ బాటుపడినందువలన గౌరవ లోపములేనియుఁ దానప్పటికి యువరాజయ్యు, కాఫీతోఁట వేయించి స్వయముగ పనిచేయించెను. ఆతఁడు పండించిన కాఫీ తక్కిన కాఫీలకంటె శ్రేష్ఠతమమయినది చెన్నపురమందు జరిగిన వస్తుప్రదర్శన సభవారు వాని కొక బంగారు పతకమును బహుమాన మిచ్చిరి. బుద్ధికుశల తగల వారితోడను విద్యావంతులతోడను రామవర్మ తరుచుగ సహవాసముచేయ నభిలాష గలవాఁడు. ఈయభిలాష బంధముచేతనే యతఁడు సర్వకలాశాలలోఁ జదువుకొనుచుండిన కుశాగ్రబుద్ధులగు విద్యార్థుల దన మందిరమునకు రావించి వారితో విద్యాగోష్ఠిం దేలుచుండెను. ఇప్పుడా సంస్థానమున గొప్ప యుద్యోగములో నున్న పురుషులనేకులు మొదట రామవర్మ చేరదీసినవారే. మైసూరు సంస్థానమున మంత్రి పదవినొందిన రంగాచార్యులవారు కూడ మొదట రామవర్మచేత బెంపఁబడినవారే.

1880 వ సం॥ న సంస్థానమును పాలించు మహారాజు మృతినొంద రామవర్మ తిరువాన్కూరు మహారాజయ్యెను. అతని పట్టాభిషేకము 1880 వ సంవత్సరము జూను 17 వ తేదిని జరిగెను. ఈయనవలె సర్వ జనులకు నిష్టముగ గద్దెయెక్కిన మహారాజు మఱియొకఁ డుండఁడు. సకలకలావిశారదుఁడయి సచ్చరిత్రుఁడగు రామవర్మ సింహాసన మెక్కినతోడనే సంస్థానమందలి ప్రజలందఱు తామదృష్టవంతుల మనుకొనిరి. దక్షిణహిందూస్థానమందలి విద్యావంతు లందరు వాని మంచి యేలుబడిచేత వానిసంస్థానమేగాక యామార్గ మనుసరించి తక్కిన సంస్థానములుఁగూడ బాగుపడునని తలంచిరి. రామవర్మ గద్దె యెక్కినతోడనే వెంబాకము రామయ్యంగారిని మంత్రిగా జేసికొనెను. రామయ్యంగారి స్వభావము రామవర్మ స్వభావమువంటిదే యగుటచే వారి కొండొరులమీఁద నంతకుముందే యిష్టముండెను. ఆయన మంత్రియయినతోడనే రాజు మంత్రియుఁ గలిసి సంస్థానములోఁ బలుమార్పులు చేసిరి. కోర్టులలోను రివిన్యూ వ్యవహారములలోను పోలీసులోను ఉప్పు డిపార్టుమెంటులోను ప్రాఁతపద్ధతులఁ జాలవఱకు తొలఁగించి యాయన క్రొత్తపద్ధతులఁ బెట్టెను. ఇది యది యని చెప్పనేల? ఆమహారాజు గుఱ్ఱములు నేనుఁగులు మొదలగు జంతువుల సంరక్షణమునుగూర్చి సయితము స్వయముగ మార్పులఁ జేసెను. చేయదలఁచిన మంచియేర్పాటు లన్నియు సత్వరమే చేయవలెనని యతఁడు పోరుచువచ్చెను. ఏలయన రామవర్మ దుర్బలుఁడగుటచే నెప్పుడు తనకు మరణము సంభవించునోయని భయపడుచు వచ్చెను. ఆసందేహము మనస్సులో నుంచుకొని యతఁ డొకసారి మంత్రికిట్లు వ్రాసెను. "నా కిప్పుడు నలువది యాఱేండ్లున్నవి. ఒక్కరు తప్ప నాపూర్వులెవ్వరు నేఁబదియేండ్లు దాఁటి బ్రతుకలేదు. కాబట్టి నేను చేయవలసిన పనిని రేపటి కాపవద్దు" అట్లు త్వరపడి సంస్థానవ్యవహారమంతయుఁ జాలఁ గట్టు దిట్టము చేసెను. ఆమార్పులు చేసిన పిదప మహారాజుదృష్టి నేలకొలత (సర్వే) పన్ను నిర్ణయము (సెటిల్ మెంటు) అను రెండు క్రొత్తపద్ధతులమీఁదికి బోయెను. తిరువాన్కూరు సంస్థానములో

భూముల లెక్కలు చిరకాలమునుండి యుండవలసినవిధముగా లేవు. అవి చక్కఁజేయుట చాల శ్రమకరమని వెనుకటి మహారాజులు దాని జోలికిం బోరైరి. రామవర్మ తన యావచ్ఛక్తి వినియోగించి పంటనేలలన్నియు గొలిపించి వానికిం దగినట్లు పన్నులు గట్టించెను. అది యైన పిదప రామవర్మ చిరకాలమునుండి కొచ్చినుసంస్థాన ప్రభువులకుఁ దనకుఁగల సరిహద్దులవివాదమును బరిష్కరించుకొనఁ దలఁచి మధ్యవర్తుల నేర్పఱచుకొని వారు చెప్పినట్లువినుట కొడంబడి యావివాదము నంత మొందించెను. మహారాజున కీ మార్పులు చేయుట యొకయెత్తు సంస్థాన మందలి యుద్యోగస్థుల నడుపులో నుంచుట యొకయెత్తుగ నుండెను. రామవర్మ గద్దెయెక్కినప్పుడు లంచగొండులందఱు నడఁగుండెదరని నాగరికులగు పౌరులేగాక కొండవాండ్రయితము సంతోషించిరి. వారికోరికలు సఫలము లయ్యెను. సర్కారు జీతములు తినుచు దురాశాపాతకులయి లంచములకై ప్రజలం బీడించు దుర్నీతుల నతఁడు నిష్కరుణముగ దండించి రహితుల బాధ తొలగించెను. దుర్జనుల దౌర్జన్యము నడచుటలో వాని కెంతజాగ్రతయుండెనో సన్మార్గుల యోగ్యతను మెచ్చిబహుమానముచేయుటలో నంత జాగ్రత్త వాని కుండెను. రాచరికము చేయుచున్నాఁడని పేరే గాని రామవర్మ చేసినంత పని యాసంస్థానములోఁ నేయుద్యోగస్థుఁడు చేసి యెఱుఁగఁడు. దివాను పంపించెడి కట్టలకొలఁది కాగితముల నవలీలగజూచి విషయములు గ్రహించి వాని మీఁద వేయవలసిన యుత్తరువులువేసి రామవర్మ యించుకేని యాలస్యముచేయక మరలఁ బంపుచుండును. అన్ని కాగితములను జూచుకొనుటయేగాక ప్రపంచములోఁ ననేక దేశములందున్న తన మిత్రులకుఁ బ్రతిదినము పలు జాబులు వ్రాయుచుండును. వేయేల సామాన్యుఁడగు గుమస్తా యెట్లుపనిచేసెనో యతఁడు నట్లు పనిచేసెను. ఈమహారాజు ప్రాతఃకాలమున సూర్యుని కంటె ముందే మేల్కాని బండిషికారుపోయి తిరిగి వచ్చునప్పుడు మధ్యమార్గమున నుదయభానునిం గలిసికొనును. షికారు ముగించి యతఁడు గృహమునకుఁ బోయి స్నానము సంధ్యావందనము జపము మొదలగు

పారలౌకికకృత్యములు నెరవేర్చుకొని భోజనముచేసి పదిదినీము పదును కండు గంటలకు రాచకార్యములనిమిత్తము దర్బారునకుఁ బోవును.

అదిమొదలు రెండుగంటలు వఱకు తన మందిర వ్యవహారములు దేవస్థాన వ్యవహారములు కనుఁగొని చక్కఁజేసి తక్కిన వ్యవహారముల లో లేశ లేశములుగూడ పరిశీలించుచుండును. అనంతరము కాఫీత్రా గుటకుఁ బోవును. రెండుగంటలు మొదలుకొని యుద్యోగస్థులు వ్రాసి పంపు రిపోర్టులు చదువుకొనును. కోరినవారికి దరిశనమిచ్చును. సా యంకాల మైనతోడనే మరల నతఁడు సంధ్యావందనము మొదలగు కా లకృత్యములను దీర్చుకొనును. దేహారోగ్యము సరిగానుండనప్పుడు సయి తమతఁడు సంధ్యావందనాదికములు భక్తిశ్రద్ధలతోఁ జేయుచుండును.

గవర్నరులు తనదేశము వచ్చినపుడు దేవతోత్సవము లైనప్పుడు విందులు జరిగినప్పుడు సయితము రామవర్మ రాజ్యకార్యములనిమిత్తము తా నేర్పఱచుకొన్న కాలము వానికిఁద వృథసేయక తన విశ్రాంతి ని మిత్త మేర్పడిన కాలమునందే తత్కార్యములు నెరవేర్చుచుండును.

రామవర్మ యిరువది యైదేండ్ల ప్రాయము మొదలు మరణ ప ర్యంతము దినచర్య వ్రాయుచు వచ్చెను. ఎంత ప్రొద్దుపోయినను పం డుకొనుటకుఁ బోవక మున్నతఁడు దినచర్య వ్రాసితీరును. ఇన్ని పనుల నడుమ రామవర్మ యింగ్లీషుగ్రంథము లనేకములు చదువుటకును యిం గ్లీషుతో నెన్నో యుపన్యాసములు వ్రాయుటకును దీరికగలవాఁ డయ్యె ను. తన సంస్థాన మందున్న పాఠశాలలోఁ జదువు బాలకుల యుపయో గము నిమిత్తము రామవర్మ యింగ్లీషులోనుండి సత్పురుషులయొక్కయు మంచి స్త్రీలయొక్కయు చరిత్రముల నేరి మళయాళభాషలో వ్రాసెను. మఱియు స్వభాషాభివృద్ధిఁజేయుట కతఁడు "విద్యావిలాసిని" యను పేర నొకమాసపత్రికను స్థాపింపఁజేసి జ్యోతిశ్శాస్త్రాది విషయములను సులభ శైలితో మళయాళ భాషతో వ్రాసి యందు బ్రకటించుచు వచ్చెను. చిన్నతనమునుండియు వానికి దేశయాత్రాభిలాష మెండుగనుండుటచే రాజ్య భారము పైబడిన కతమున వెనుకటియట్లు స్వేచ్ఛగా దిరుగ వలనుపడకు

స్సను రామవర్మ యుత్తరహిందూస్థానమును జూచి వచ్చెను. తీరిక చాల లేకపోయినందున నతఁడు 1882 వ సంవత్సరమున జనవరి నెలలో బయలుదేరి ముఖ్యస్థలములు గొన్నిఁటిని మాత్రమె చూచి మార్చి నెల ముగియకమున్నె రాజధాని జేరెను. అతఁడు చూచిన ప్రతిపట్టణమునందు జనులు వాని దరిశనము జేయ వచ్చి వానియుదార గుణముల గొనియాడుచు స్వాగతపత్రికల సమర్పించిరి. 1883 వ సంవత్సరమున నతఁడు చెన్నపురమునకుఁబోయి వెనుక చేసిన కాశియాత్ర సఫలము చేయుటకు రామేశ్వర యాత్ర చేసెను. రామేశ్వరమునుండి సేతువునకు బోయినపుడు రామవర్మ మహానందభరితుఁడై దినచర్యలో నిట్లువ్రాసెను. "నేను నేటియుదయమున సముద్రపుబాయ దాఁటితిని. పూజ్యమైన రామసేతువు జూచితిని. ప్రకృతియో దైవమహిమయో నే నెఱుఁగనుగాని యిది మిక్కిలి దర్శనీయమైనది. సమానమైన వెడల్పుఁగలిగి యదిగీటుగీచినట్లు తిన్నగ నున్నది. ఈభాగమే మాదేశమును సింహళద్వీపమును గలుపుచున్నది." రామవర్మ తన రాజ్యములోఁగూడ బూర్వులకంటె నెక్కుడుసారులు పయనములుచేసి పలుతావులు చూచెను. ఆయన తనరాజ్యమునందుఁగల ప్రతిగ్రామమునకుఁ బోయి చేతిపనులకుగాని ప్రకృతి వినోదములకుగాని పేరువడసిన గ్రామములపేర్లు జ్ఞాపకార్థము తనపుస్తకములో వ్రాసికొని యాయాగ్రామములందు కళావిశారదులగు బుద్ధిమంతులు గానఁబడినప్పుడు వారి కేవో పనులు గల్పించి ధనసహాయము జేయుచుండును. చేతిపనులకుఁ దగిన ప్రోత్సాహముఁ గలుగఁజేయుట కాయన యాపనులు నేర్పు పాఠశాల నొకటి స్థాపించెను. అతని ప్రోత్సాహముచేతనే క్విలనుపట్టణమందు వస్త్రములునేయు యంత్రములు స్థాపింపఁబడెను. అతని ప్రోత్సాహముచేతనే పూనలూరు గ్రామమున కాగితములుచేయు యంత్రములు స్థాపించుటకు ప్రయత్నము గలిగెను. ప్రకృతిశాస్త్రమునం దతనికిఁగల యభిరుచి నానాటికి హెచ్చ తనరాజధానిలోనున్న కలాశాలలో రసవాదశాస్త్రము (కెమిస్ట్రి) ప్రకృతిశాస్త్రము నేర్పింపఁదలఁచి యుపాధ్యాయుల నేర్పఱచెను. అతనిశాస్త్రపరిశ్రమలను

బట్టి యూరపు ఖండములో నింగ్లాండు మొదలగు దేశములలో నున్న ప్రకృతిశాస్త్రీయసంఘము లనేకములు వానిని సభ్యునిగ జేర్చుకొనియెను. సంస్కృతపాండిత్యమునుబట్టి రాయల్ ఏషియాటిక్కు సంఘమువారు వానినిం దమసంఘములోం జేర్చుకొనిరి. భూగోళశాస్త్రపరిజ్ఞానమును బట్టి భూగోళశాస్త్రీయసంఘమువారు జేర్చుకొనిరి. ఇట్లతనికీర్తి స్వదేశమందేగాక దేశాంతరములయందు ద్వీపాంతరములయందు ఖండాంతరములయందుంగూడ వ్యాపించెను. ఈసంఘములవా రందఱు వాని నట్లు గౌరవింపకమునుపే శ్రీవిక్టోరియాచక్రవర్తినిగారు వారికి "సర్. కె. సి. యస్. ఐ." అను బిరుదము నిచ్చిరి. ఈ విదేశపు బిరుదులకుం దోడుగ నతండు స్వదేశపుబిరుదులంగూడ గొన్నింటి నందెను. అతనిపూర్వులందఱు తులాభారముంజేసి కులశేఖర పెరుమాళ్ళను బిరుదమును వహించుచు వచ్చిరి. ఆవిధముగానె రామవర్మయు నా బిరుద మందెను. అనంతరము కిరీటపతి యను బిరుదము బడయవలెనని ప్రయత్నముచేయుచుండ నంతలో మృత్యువు వానిం దనవాతం బెట్టుకొనియె. ఆయన 1884 వ సంవత్సర మైదవ యాగష్టున కాలధర్మము నొందెను. ఆయన యనుకొన్నట్లె పూర్వుల విధమున నేబదియేండ్లు నిండగానె మృతినొందెను. కర్మలయం దాయనకు సంపూర్ణమయిన విశ్వాసము కలదు. కర్మలు చేయందలంచినప్పుడు సగము సగము చేయక సంపూర్ణముగ జేయవలెనని యాయన యభిప్రాయము. యేదేశమునకుగాని రామవర్మ వంటి మనుష్యులు ప్రభువులగుట జనుల యదృష్టమని చెప్పవలయును. అంతటి మహారాజును దీర్ఘాయురారోగ్యము లిచ్చి రక్షింపక భగవంతుండు నట్టనడుమ ద్రుంచివేయుట జనుల భాగ్యదోషముననేకదా.

తిరువాన్కూరు మరుమక్కదేశములోం జేరినది. అక్కడ తండ్రి యాస్తి కొడుకునకు రాక మేనయల్లునకుం జెందుచుండును. రామవర్మయు వెనుకటి రాజునకు మేనల్లుం డగుటచేతనే రాజ్యప్రాప్తిం గలిగెను. ఇప్పటి మహారాజు రామవర్మకు మేనల్లుండు గావుననే గద్దె యెక్కెను. అక్కడ ధర్మశాస్త్రము మనధర్మశాస్త్రము వంటిదికాదు.

రాజా సర్ మాధవరావు.

మాధవరావు 1828 వ సంవత్సరమున గావేరీ తీరమందలి కుంభకోణ పట్టణమందు జన్మించెను. ఈయన కుటుంబము మిక్కిలి గౌరవనీయమయినది. ఆయన తండ్రి రంగారావు కొంతకాలము తిరువాన్కూరు దివానుగా నుండెను. ఆయన పినతండ్రి రాయరాయరాయ వెంకటారావుగూడ తిరువాన్కూరు సంస్థానమున మంత్రియై యుండెను. తండ్రి మాధవరావును జిన్నతనమందే చదువు నిమిత్తము చెన్నపట్టణమునకంపెను. మాధవరా వప్పటి చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁజేరి పవెలు దొరవద్ద విద్యారసముం గోలెను. ఈయన సహాధ్యాయులందరు మిక్కిలి సుప్రసిద్ధులైరి. మాధవరావు మిగుల జాగరూకతయు శ్రద్ధయుఁ గలిగి విద్యాభ్యాసము చేసెను. ఆయన గణితశాస్త్రము ప్రకృతి శాస్త్రము నేర్చుటయేగాక యుపాధ్యాయుఁడగు పవెలు దొరగారి మేడ మీఁద జ్యోతి శ్శాస్త్రము నభ్యసించెను. దాని నభ్యసించు నప్పుడు మాధవరావు వెదురుగొట్టముల కద్దపుబిళ్ళ లదికి గ్రహసంచారమునుఁ జూచుటకై సూక్ష్మదర్శకయంత్రములు దూరదర్శకయంత్రములుఁ జేసి గురువునకు బరమానందముఁ గలిగించుచు వచ్చెను. మాధవరావు 1846 వ సంవత్సరమందుఁ బట్టపరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడై విద్యాభ్యాసము ముగించెను.

పవెలుదొర శిష్యునియం దధికాభిమానముఁ గలవాఁ డగుటచే వానిని విడువ నిష్టములేక తనపాఠశాలలో వానికుపాధ్యాయత్వ మిప్పించి వానిచేత గణితశాస్త్రముఁ బ్రకృతి శాస్త్రముఁ జెప్పించెను. ఆయుద్యోగమునం దతఁడు చిరకాల ముండలేదు. యేలయన యల్పకాలము

రాజా సర్ మాధవరావు.

నందే తిరువాన్కూరు రాజకుమారున కింగ్లీషు నేర్పుట కుపాధ్యాయుఁడు కావలసివచ్చినందున మాధవరా వాయుద్యోగమును బడసెను. స్వదేశ సంస్థానములలో నితఁ డుద్యోగస్థుఁడై పేరుపడయుట కిదియే ప్రారంభము. మహారాజా రామవర్మయు మఱికొందఱు రాజకుమారులు వానిశిష్యులై విద్యనేర్చిరి. తిరువాన్కూరు సింహాసనమెక్కిన రాజులలో రామవర్మనంటివారు తరుచుగ లేరు. రామవర్మ నంతవానింజేసినది మాధవరావే యని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. అట్లు రాజకుమారులకు గురువై మాధవరావు నాలుగు సంవత్సరములుండి యీపనిమాని దివానుక్రింద మఱియొక యుద్యోగము వహించెను. అందుఁ గొంతకాలమున్న పిదప నతనికి దివానుపేష్కారుద్యోగ మిచ్చి సంస్థానములో దక్షిణభాగమున బరిపాలింపఁ బంపిరి. ఆకాలమందా దక్షిణభాగములో జనుల పరస్పర కలహములు పోరాటములు ప్రబలియుండెను. మాధవరావు తనయందలి శాంతరసము చేతను బుద్ధిసూక్ష్మతచేతను దేశమందలి కలహాగ్నిని త్వరలోనే చల్లార్చెను. తన కుద్యోగమయిన సంవత్సరములోనే నెమ్మదిలేనిచోట నెమ్మది గలిగించెను. ఆర్తులగువారికి నిష్పక్షపాతముగ న్యాయమొసగి నేరస్థులను నిర్భయముగ దండించెను. బందిపోటు దొంగల రూపుమాపెను. ప్రజలకు బాధలేకుండ శిస్తులు హెచ్చించెను. ఆయన వ్యవహారపుఁ గాగితములు దినచర్యలు జూచితిమా యతఁ డెంత ధైర్యముతో నట్టికష్ట దినములలోఁ బనిచేసెనో తెలియును. రాజ్యము నాశనము కాకుండ రక్షించెను. రాజు కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఆయనయే మంత్రియగునేని సంస్థానము మహాభివృద్ధి నొందునని యానాటివారంద ఱభిప్రాయపడిరి. విద్యనేర్చిన స్వదేశస్థులు దేశపరిపాలనమందు దమకు సమానులగుదురని వివేకులకు తెల్లవారు గ్రహించిరి.

ఆకాలమునందు తిరువాన్కూరు సంస్థానము స్థితి చక్కగానరసి పనిచేయలేని మంత్రి పాలనమున నుండెను. అప్పటి మహారాజు దుర్బలుఁడు. ఆయన దేవాలయములకుఁ బోవుట నిత్యకర్మలు సేయుట

మొదలగుపనులకే యలవడెనుగాని రాజ్యవ్యాపారములమీఁద దృష్టినిలు పుట కలవడలేదు. సంస్థానమందలి యుద్యోగస్థుల జీతములు స్వల్పము గుటచేతను స్వల్పజీతమ్ములైన సరిగా నియ్యక యాఱు నెలల కొక సారి యేఁడాది కొకసారి యిచ్చుటచేతను వారు లంచగొండులై ప్రజలను పీ డింపఁ జొచ్చిరి. ఖజానాకొట్లు వట్టివయ్యెను. ఇంగ్లీషువారికి రాజు కప్ప ము చెల్లింప లేకపోయెను. మార్గములు సరిగ లేకపోవుటచే వాణిజ్య ముడుఁగంటెను. దేశస్థుల వృద్ధి దిగనాఱెను. ఆకాలమునందు హిందూ దేశమునకు డల్‌హౌసీప్రభువు గవర్నరుజనరలుగా నుండెను. స్వదేశరా జులను సింహాసనభ్రష్టులఁజేసి వారిరాజ్యముల గలుపుకొనుటలో నీప్ర భువునకుంగల ప్రజ్ఞ యింతింత యనరాదు. మనదేశములో స్వదేశ సం స్థానమన్న పేరులేకుండఁ జేయవలయునని యీయనతలంపు. ఏసంస్థాన మందైన గొంచెము గడబిడయల్లరి జరుగునేని యావంక బెట్టి సంస్థానము క్రమముగాఁ బరిపాలింపఁ బడుచున్నదని ప్రజలు బాధలు పడుచున్నారని వారి యిడుమ లార్చువాఁడు తీర్చువాఁడుబోలె నాయన యాసంస్థానముం గలుపుకొనుచు వచ్చెను. వారసులు లేనివారికి దొరతనమువారే వార సులని బిడ్డలులేక మృతినొందిన మహారాజుల సంస్థానము లన్నియు నీతఁ డింగ్లీషువారికే జేర్చెను. ఆయన దృష్టి యాకాలమున తిరువాన్కూరు సంస్థానముపైఁ బడెను. క్రమపరిపాలనము లేదను నెపమున దాని నతఁ డు కలుపుకొనఁదలఁచి చెన్నపట్టణపు దొరతనమువారితో నాలోచించు టకు నీలగిరికిఁ బోయెను. అప్పుడు మహారాజు మేలుకొని మాధవరా వును మంత్రిగాఁ దీసికొనెను. మాధవరావు తన కేఁడు సంవత్సరములు గడువిచ్చిన పక్షమున సంస్థానము మంచిస్థితిలోనికి వచ్చునని దొరతనము వారికి వ్రాసెను. ఎట్టకో వారు దాని కంగీకరించిరి. 1857 వ సంవ త్సరమున మాధవరావు తిరువాన్కూరు మంత్రియయ్యెను. మాధవరా వు ముప్పదియేండ్లయిన నిండక మునుపే బుద్ధిబలము నీతిబలము విద్యా బలముఁ గలవాఁడగుటచే గొప్ప సంస్థానమునకు మంత్రిత్వము వహింపఁ గలిగెను.

మాధవరావు మొట్టమొదట కొన్ని యెంతో ప్రజాపీడకరములుగా నున్న పన్నులఁ దగ్గించి మార్పుచేయుటలోఁ గడపెను. క్రమము మితిము లేక వెనుకటిమంత్రులు పన్నులు గట్టుచు వచ్చినందున దేశస్థులు మిక్కిలి దరిద్రులైరి. సంస్థానమునందుఁ బ్రతి వస్తువుఁగూడ నిజారాచే యాఁబడుచు వచ్చెను. పన్నులు ప్రజలను విసికించెను. అన్నింటిలో మిరియాల యిజారా జనులకు మిక్కిలి బాధకరముగ నుండెను. ఆయిజారా మాధవరావు ముందుగాఁ గొట్టివేసి యందువలన సంస్థానమునకుఁ గలుగుఁ ధననష్టముఁ గూడదీయుటకై నూటికి పదునైదు వంతున దానిమీఁద నెగుమతీ పన్ను విధించెను. అదియుఁ ప్రజలకు భారముగా నున్నందున గొంతకాలము కడచినపిదప నతఁడు నూటికి తొమ్మిదివంతున బన్ను విధించెను. మఱికొన్నాళ్లకదియే నూటికైదు రూపాయల వంతగునట్లు చేసెను. ఆసంస్థానమునం దదినములకు పొగాకువర్తకము జనులుచేయుటకు వీలులేదు. సంస్థానప్రభుత్వమువారే విదేశ వర్తకులవద్దనుండి పొగాకు కొని నిలువఁజేసి చిల్లరగ నమ్మి లాభము తీయుచువచ్చిరి. మాధవరావు పొగాకు యిజారా గొట్టివేసి యావర్తకము జనులే చేసికొనవచ్చునని యుత్తరువుచేసి దానిమీఁద గొంతపన్ను విధించెను. ఆపన్ను మొదట గొంచెము హెచ్చుగా నున్నందున నతఁడే కాలక్రమమున దానిని తగ్గించెను. ఇట్లుచేయుటచే దేశమున వర్తకము హెచ్చుటయుఁ బ్రజలు బాగుపడుటయు సంభవించెను. అట్లు మాధవరా విజారాలను రూపుమాపి తక్కిన పన్నులు తగ్గింప సంకల్పించి చిల్లరపన్నులు నూరు తీసి వేసెను. ఈనూరు పన్నులు సంస్థానమునకుఁ గలుగఁ జేయు లాభముతక్కువ, ప్రజలకుఁ గలిగించు పీడ యెక్కువ. నేలపన్ను హెచ్చుగానున్న స్థలములఁదగ్గించి యతఁడు 1863-64 వ సంవత్సరములలో నెగుమతి దిగుమతి సరకులమీఁద విధింపఁబడిన పన్నులఁ గూడ స్వల్పముచేసెను. మరుసటి సంవత్సరము కొచ్చినురాజుతోడను నింగ్లీషుదొరతనమువారితోడను నతఁడు వాణిజ్యవిషయమున నొక యొడంబడిక చేసికొనెను. ఆ యొడంబడికనుబట్టి యింగ్లీషురాజ్యమునుండి కొచ్చిను సం

స్థానమునుండి తిరువాన్కూరునకుఁ బోవు సరకులను తిరువాన్కూరునుండి యీదేశమునకుఁ బోవు సరకులకును బన్నులు లేవు.

అట్లు మాధవరావు తిరువాన్కూరు సంస్థానమునకుఁ జేసిన యమితోపకారమునకు నింగ్లీషుదొరతనమువారు సంతసించి కె.సి.యస్.ఐ. యను బిరుదము వాని కిచ్చిరి. అప్పుడు చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగానుండిన నేపియర్ ప్రభువు మాధవరావును చెన్నపట్టము రావించి యాబిరుదమును స్వయముగా నిచ్చి యిచ్చునప్పుడు విక్టోరియా రాణీగారు వాని చేసిన పనులకు మిక్కిలి సంతసించిరని చెప్పి పలుతెఱంగుల వాని గుణములం బొగడెను. ఆసంవత్సరమే మాధవరావు చెన్నపట్టణపు యూనివరుసిటీలో సభ్యుఁడయ్యెను. అట్లు చిరకాలము మంత్రిపదము వహించి దేశము క్రమస్థితిలోనికి దెచ్చి మాధవరావు హాయిగానుండఁదలఁప వాని తలఁపునకు వ్యాఘాతము సంభవించెను. మాధవరావుమీఁద గిట్టనివారు మహారాజుతో నెన్నో కొండెములు చెప్పి యాయనమనస్సు విరిచిరి. ఆకొండెములు విని మహారాజు మునుపటియట్ల సమ్ముఁడయ్యె. అందుచేత మాధవరావు 1872 వ సంవత్సరమున మంత్రి యుద్యోగమును మానుకొనెను.

ఆమహామంత్రి చరిత్రమునందుఁ బ్రథమాధ్యాయ మింతతో ముగిసెనని చెప్పవచ్చును. మాధవరావు తిరువాన్కూరులో నంధకారమయములగు ప్రదేశములందు వెలుతురు ప్రకాశింపజేసెను. అరాజకము ప్రబలిన తావుల రాజరికము నెలకొలిపెను. బందిపోటు దొంగల బారినుండి తప్పించి ప్రజల ధనప్రాణముల రక్షించెను. మట్టిగుడిసెలతో నిండిన పట్టణమున సుందర మందిరములు గట్టించి రాజధానియను పేరునకుం దగినట్లుఁ జేసెను. కాలువలఁ ద్రవ్వించెను. వంతెనలు కట్టించెను. బాటలు వేయించెను. దుర్గమ ప్రదేశములకు బయనము సులభము చేసెను. వట్టినేలల పంట భూములు చేసెను. కాఫీతోఁటలు మొదలగు నూతన వ్యవసాయములపై జనుల కభిరుచి కలిగించెను. వేయేల దేశమంతయు పాడిపంటలు సిరిసంపదలు గలుగ కనుల పండువై

యుండెను. మాధవరావు మంత్రిపదముఁ బూనుకాలమున నింగ్లీషువారు సంస్థానము గలుపుకొందురని క్షణ క్షణము భయము కలుగ జొచ్చెను. అట్టి సంస్థానము మాధవరావు విడుచునప్పుడు స్వదేశ సంస్థానములలో నగ్రగణ్యమని చెప్పదగియున్నది. మహారాజు మాధవరావునకు నెలకు వేయి రూపాయ లుపకారవేతనము నేర్పరచెను. ఆ భరణము గ్రహించుచు మాధవరావు చెన్నపట్టణమున గాపురముండి జీవితకాల శేషము గడపఁదలఁచెను. అట్లు చెన్నపట్టణమున నున్నకాలమున గవర్నరు జనరలుగారు తన యాలోచన సభలో మాధవరావు నొక సభ్యుఁడుగా నుండుమని కోరిరి. కాని మాధవరావుగారు సభత్వ మక్కరలేదనిరి. మాధవరావు తిరువాన్కూరులో నుద్యోగము మానిన వార్త యింగ్లాండులోఁ దెలిసినప్పుడు హెన్రిఫాసెట్టను నతఁడు తిరువాన్కూరు సంస్థానమునంత ప్రజ్ఞతోఁ బరిపాలించిన మంత్రి యుద్యోగము లేక యుండవలసివచ్చెనా. ఇంగ్లీషువారు తమరాజ్యములో నాయన కేదయిన యుద్యోగమీయఁ గూడదా యని యిండియా సెక్రెటరి నడిగెను.

ఆదినములలోనే కలకత్తా రివ్యూయను పత్రికలో మాధవరావునుగూర్చి యాతని ప్రియశిష్యుఁడగు రామవర్మ యొక వ్యాసము వ్రాసి ప్రకటించెను. అందు మాధవరావు సహజముగా గట్టి దార్ఢ్యము కలవాఁడనియు నిప్పటికి నలువదియైదేండ్లవయసున నుండుటచే మరి పదియేండ్లు పనిచేయఁ గలఁడనియు సంస్థాన వ్యవహారములయం దతనికిఁగల నేర్పసమానమనియు స్పష్టముగాఁ దెలుపఁబడెను. ఆసమయముననే యిండియా సెక్రెటరి మాధవరావునకుఁ దగు నుద్యోగము నీయవలసినదని గవర్నరు జనరలునకు వ్రాసె. దాని కనుగుణముగా నిందూరు సంస్థానప్రభువగు తుకాజీరావు హోల్కారు తనసంస్థానమునకు మంచిమంత్రిని బంపవలయునని గవర్నరు జనరలును గోరెను. ఆయుద్యోగ మంగీకరింపుమని గవర్నరు జనరలు మాధవరావును గోర నతఁ డందుకు సమ్మతించి 1873 వ సంవత్సరమున నిందూరులో మంత్రి పదస్థుఁడయ్యె. ఇందూరులో మాధవరావు రెండుసంవత్సరములే యుండుటకొప్పుకొని పనిఁ

బూనెను. ఆకాలమున నతఁడు చేసిన గొప్పకార్యము లంతగాలేవు. ఇం దూరు సంస్థానమున కది వఱకు శిస్తుస్మృతి లేదు. అది మాధవరావు చేయ నారభించెను. ఈయన జ్ఞాతి యగు దివాను బహదరు రఘునాథ రావు తరువాత నిందూరు మంత్రియై యాపుస్తకము పూర్తి చేసెను. రెండుసంవత్సరముల గడువుకాఁగానే మాధవరావు మంత్రిపదమునుమా ని పోవఁదలఁప హోల్కారు మఱియొకయేఁడుండవలయునని వానిని బ్రార్థించెను. ఆప్రార్థన మంగీకరించి యతఁ డక్కడనుండ 1878 వ సంవత్సరమున బరోడా సంస్థానాధిపతియగు ములహారరావు గైక్వారు రెసిడెంటునకు విషము పెట్టఁదలఁచి నాఁడను నేరముమీఁద గవర్నరుజనర లు వానిని సింహాసన భ్రష్టునిఁ జేసి యుక్తవయస్కుఁడు కాని యాతని కుమారునకు రాజ్యమిచ్చి యాసంస్థానమునకు మాధవరావును మంత్రిగా యువరాజునకు సంరక్షకునిగ నేర్పరచెను.

ఆకాలమున బరోడాసంస్థాన స్థితి మిక్కిలి శోచనీయమై భయం కరమై యుండెను. ద్రోహము ద్రోహము నరహత్య రాజ్యమం దెల్లచో ట్ల నిరంతరాయముగ గాసింబడుచు నచ్చెను. ఉద్యోగస్థులు పరస్ప రమాత్సర్యముచేత నొండొరుల నాశనము చేయఁదలఁచి కుట్రలుపెట్టి గుట్ట లుపన్ని సంస్థానమునకుఁ జాలనష్టముఁ గలుగఁజేయు చుండిరి. వారి నడఁ చుటకు, సంస్థానము, జక్కఁజేయుటకు మంచి యినుప మనస్సు, యినుప చేయి గల మనుష్యుఁడు గావలయు. అట్టివాఁడు మాధవరావుగాక య న్యుఁడు లేఁడు. అక్కడ యింగ్లీషు రెసిడెంటు మాధవరావునకు సమస్త విషయముల సహాయము చేసి వాని పూనిక గడ మూట్టించెను. మాధవ రావు దాఁటవలసిన మొదటి కష్టసముద్రము బరోడాసంస్థానపు శిస్తువ్య వహారము. బరోడా దొరతనమువారు శిస్తు వసూలు నిమిత్తము గ్రామ ములను సరదారు లనఁబడు కొందఱు జమీందారుల కమరకము చేయు చు వచ్చిరి. ఆసరదారులు స్వయముగ వ్యవహరింపక కొందఱు షాహు కార్లకు గ్రామములను దిరిగి యమరకముఁ జేయుచు వచ్చిరి. ఆషాహు కారులు దయదాక్షిణ్యములేక పంటలుపండిన యేఁడనక పండని యేఁడనక

ధనము స్వీకరించుటయే ప్రధానవృత్తి చేసికొని కత్తులు కఠారులుం బుచ్చుకొని ప్రజలపైఁబడి శిస్తు లీయని వారినిఁ దిట్టి కొట్టి చంపి సొమ్ము దోఁచుకొనుచు వచ్చిరి. పన్నులు పోఁగుచేయు నెపమున షావుకారులు దేశమున నరహత్యలు, దోపిడులు యథేచ్ఛముగ గావింపుచు వచ్చిరి. సరదారులు సొమ్ము కావలసినవారగుటచే నీదుష్కార్యములఁ జూచియుఁ జూడనట్లుండిరి. మహారాజు మంత్రులు సరదారుల జోలికిఁ బోయినచో శిస్తు కొంచెమైనఁ జేఁజిక్కదని భయపడి యూరకుండ వలసినవారైరి. ఆస్థితిఁజూచి మాధవరావు సహింపలేక యేమైనను సరే యాదౌర్జన్య మణపఁదలఁచుకొనెను. కాని సరదారులు వానికిఁ లోఁబడుట కు సామాన్యులు కారు. వారు మహారాష్ట్రులు. భుజబలము, టక్కరితనము గల ప్రవీణులు. వారిని లోబరుచుకొనుటకు మాధవరావు కొన్ని క్రొత్తచట్టములఁ జేసెను. కాని వారు లొంగక యుండియూ సెక్రెటరి కప్పీలుచేసియుఁ గుట్రలుఁ పన్నియుఁ జాల తొందర కలిగించిరి. అప్పుడు మాధవరావు ధైర్యముఁబూని కొందఱుసరదారులను దేశమునుండి యావలకుఁ బంపి కొందఱిని బెదరించి కొందఱిని బ్రతిమాలి దేశము మంచిస్థితిలోఁ బెట్టి జనుల దురవస్థఁ దొలఁగించెను.

ఈసంస్థానమం దుండిన సరదారులు మహారాజునెడ నెట్లు నడచుకొనవలయునో సంస్థానమునం దెంతయధికారము గలిగియుండవలయునో మొదటినుండియు సరిగా నేర్పాటు చేయఁబడ లేదు. సరదారులు మహారాజు కోరినప్పుడు యథాశక్తిగా సైన్యమునుగాని ధనమునుగాని సమర్పింప వలయునని యొక విధముగా నేర్పాటు కలదు. విశేషించి వారలేఁటేఁటఁ గొంత శిస్తుఁగూడ నీయవలయును. సంస్థానప్రభుత్వము బలహీనముగా నుండుటఁజేసి యాసరదారులు తా మీయవలసిన సొత్తు నీయక జమీనులను స్వేచ్ఛగా ననుభవించుచు నిరంకుశాధికారులై యెవరిమాట వినక సంస్థానమునకు గంటకులై యుండిరి. వారి నడఁపకపోయిన పక్షమున సంస్థానమునకు క్షేమములేదని మాధవరావు తెలిసికొని

యాపనిఁ బూనెను. కాని యది సులభసాధ్యము గాదు. వారి భూముల నూడదీసికొనుట యధర్మము. ఊడఁదీసికొనక పోయినచో వారు లోఁబడరు. అందుచేత మాధవరావు ప్రాఁత లెక్కల వెతికించి ప్రతిసరదారు సంస్థానమున కియవలసిన పాతబాకీ నిమ్మని బలవంతముపెట్టెను. అది యిచ్చుకొనలేక కొందఱు తమ భూముల వదలుకొనిరి. కొందఱు తమ జమీనులు సంస్థానమునకే యమ్మిరి. ఎందుకు నొడంబడక ప్రతిఘటించిన సరదారులను మాధవరావు బలిమిం బట్టించి కాశీమొదలగు పట్టణములకు బంపించి దేశము నిష్కంటకము చేసెను. అంతతో సరదారుల బాధ కొంతవఱకుఁ దొలఁగెను. ఇదిగాక మాధవరా వెక్కవలసిన కష్టపుగట్టు మరొకటి యుండెను. అది సైన్య సంబంధమైనది. సంస్థానములో నిరర్థకముగ గొంతసేన యుండెను. ఆసేనకగు కర్చు లెక్కన వారివలనగు పని తక్కువ. పనులటుండగా సైనికు లాయుధపాణులై యెక్కడికి బోయిన నక్కడ జనులను బలు బాములఁ బెట్టుచుండిరి. మాధవరావు వ్యర్థమగు సైన్య వ్యయము తగ్గింపఁ దలఁచి యా పటాలములను విడగొట్టి సేనాపతులకుఁ దక్కిన సైనికులకు సంస్థానములో నితరోద్యోగము లిచ్చెను. ఇవియే గాక మాధవరావు మఱియు ననేక కార్యములు చేసెను. ప్రజలకు భారముగనుండు పన్నులు తీసివేసెను. పాఠశాలలు స్థాపించెను. కోర్టులు పెట్టించెను. మురికి సందులలోనున్న యిండ్లు పడగొట్టించి వీధులు వెడల్పు చేయించి మంచి యిండ్లు గట్టించెను. పట్టణమున కలంకారములుగనుండు గొప్పమేడలు భవనములు గట్టించెను. సంస్థానములో గొప్ప యుద్యోగమునకుఁ దగిన సమర్థులు లేనందున మాధవరావు సమర్థులను బొంబాయి నుండి చెన్నపట్టణము నుండి పిలిపించెను. ప్రజలకు భారము లేకుండగనే శిస్తులు మునుపటి కంటె హెచ్చెను. సమర్థులు దొరకుటకును దొరకినవారికి లంచముల మీఁదికి బుద్ధి పోకుండుటకును మాధవరా వుద్యోగస్థుల జీతములు హెచ్చించి ప్రతిమాసమునందు సరిగా నిప్పించుచు వచ్చెను. ఈయన మంత్రిగానున్నపుడు ప్రస్తుతము హిందూదేశ చక్రవర్తిగా నున్న ఎడ్వర్డురాజుగారు

యువరాజుగానుండి హిందూస్థానము సందర్శింపవచ్చి బరోడాకుఁ బోయి మాధవరావుచేత సత్కృతుఁడై చాల సంతసించెను.

అతఁ డెన్ని మార్పులజేసినను మునుపటివాని నాధారముగా నుంచుకొనియే చేసెను. కాని వెనుకటి వన్నియు నిర్మూలించి క్రొత్త పద్ధతి పెట్టలేదు. వెనుక మైసూరు సంస్థానములో దివాను పనిజేసిన పూర్ణయ్య యను మహామంత్రివంటి బుద్ధికుశలత మాధవరావువద్ద లేకపోయినను నితఁడు పూర్ణయ్యకంటె స్థిరమనస్కుఁడు సత్ప్రవర్తనకుఁడు నని చాలమంది తెల్లవా రభిప్రాయపడిరి. హిందూదేశ ధనాదాయ విషయమునఁ నింగ్లాండులో నొక సభ వారియెదుట సాక్ష్యమిచ్చుటకు మాధవరావుగారి నాదేశమువెళ్లుమని యప్పటిగవర్నరుజనరలుగా రాయన సేరవ్రాసిరి. కాని మాధవరావు విదేశయాత్ర తన మతమొప్పదని మానుకొనెను.

1877 వ సంవత్సరము డిల్లీలో జరిగిన దర్బారునకు సగౌరవముగ బిలువఁబడి మాధవరావు తన చిన్నరాజును వెంటబెట్టుకొని పోయెను. అక్కడ మాధవరావునకు విశేష గౌరవము జరిగెను. అప్పుడే గవర్నరు జనరల్ లిట్టను ప్రభువు వానికి రాజా బిరుద మిచ్చెను. మాధవరావు తన కాలోచన చెప్పుటకు రెసిడెంటు మొదలుకొందఱు గొప్ప యుద్యోగస్థులు గల యొక సభ నిర్మించి దాని యాలోచనముం బట్టి నడచు చుండెను. చిన్నరాజునకు విద్య నేర్పుటకు బొంబాయినుండి యిలియట్టను నొక తెల్లవానిని పిలిపించి శ్రద్ధతో విద్య చెప్పించుటయె గాక విద్యాభివృద్ధినిఁగూర్చి స్వయముగాఁ గనుగొనుచు వచ్చెను. 1882 వ సంవత్సరమున నాచిన్నరాజునకు యుక్తవయస్సు వచ్చినందున నింగ్లీషువారు వాని నాసంవత్సరమే సింహాసన మెక్కించిరి. గద్దె యెక్కినతోడనే మహారాజునకు మంత్రికి మనస్పర్ధలుపుట్టెను. అందుచేత మాధవరావు 1882వ సంవత్సరమున శెప్టెంబరునెలలో నుద్యోగము మానుకొనెను. బరోడా మహారాజు మంత్రి తనయొద్ద నుద్యోగము మాని పోవునప్పుడు మూడు లక్షలరూపాయలు బహుమాన మిచ్చెను. ఇట్లు మాధవరావు యొక్క చరిత్రలో రెండవ యధ్యాయము ముగిసెను.

అనంతరము మాధవరావు రాజ్యవ్యాపార విహీనుఁడై చులుకనగు హృదయముతో తనజీవిత శేషమును చెన్నపట్టణమున గడపెను. ఆయన కాంగ్లేయులలోను స్వదేశస్థులలోను మిత్రులనేకులుండినందున నిర్వ్యాపారజీవనము భారమనిపింపలేదు. అప్పటికి రాజకీయవ్యవహారములలో వాని కభిరుచి విశేషముగ నుండెను. ఇంగ్లాండు పత్రికలు, స్వదేశపత్రికలు చాల దెప్పించి యితఁడు చదువుచుండును. ఆదినములలో నతనికి సంఘసంస్కరణమునం దభిమానము కలిగెను. అతిబాల్య వివాహమువలన కలుఁగు నష్టముల దొలఁగింపవలెనని యతని ముఖ్య సంకల్పము. తక్కిన సంస్కరణములలోఁ గూడ మనము శాస్త్రములనేబట్టి పోఁగూడదనియు శాస్త్రములే కొన్నిస్థలములలో మార్పు చేయఁబడదగియున్నవనియు నతఁ డభిప్రాయ పడెను. అట్లభిప్రాయపడియు మాధవరావు సంస్కరణము వేగిరపడక జాగరూకతతో జేయవలె ననుతలంపు గలవాఁడు. పూర్వాచారములు నాశనముచేయఁ గూడదనియు వానిని చక్కఁగామార్చుకొనియవలంబింపవలయుననియు నతఁడుజెప్పుచువచ్చెను.

1885వ సంవత్సరమందు చెన్నపట్టణపు గవర్నరగు గ్రాంటు డఫ్ ప్రభువు కోరికమీఁద మాధవరావు మలబారు నేల పన్ను విషయమున నేర్పడిన సభ కగ్రపీఠస్థుఁడై దొరతనమువారికి సాయముజేసెను. 1887వ సంవత్సరమున గవర్నరగు కానిమరా ప్రభువు శాస్త్ర బ్రహ్మచారులకు శాస్త్రి పండితులకు హితోపదేశము చేయుటకు మాధవరావును నియోగించెను. అప్పుడాయన యిచ్చిన యుపన్యాసము వలన దక్షిణహిందూస్థాన మంతను వెలిగించిన యాతని జ్ఞాన జ్యోతియొక్క తేజస్సు నెల్లవారు జూడగలిగిరి. 1887 వ సంవత్సరమున నేషనల్ కాంగ్రెస్సనబడు దేశీయ మహాసభ చెన్నపట్టణమునం గూడెను. మాధవరావు దాని సన్మాన సంఘమున కగ్రాసనాధిపతియై కార్య నిర్వాహము జేయుటయే గాక దేశీయసభతో గవర్నరులయొక్కయు గవర్నరు జనరల్ యొక్కయు నాలోచనసభలు పెద్దవి చేయవలయునని చక్కఁగా ముచ్చటించెను. మాధవరావు తన జీవిత కాలములో గడపటి నాలు గైదేండ్లు హెర్బర్టు

స్పెన్సరను మహాతత్వవేత్తయొక్క గ్రంథమునుజదివి సాంఘిక రాజకీయ విషయములలో వానిమతమే మంచిదని యనుసరించుచు వచ్చెను. ఇట్లు చదువుటతో తనివినొందక యతఁడు చెన్నపురమందలి వార్తాపత్రికలకు దరుచుగా వ్యాసములు వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. ఆకాల మందాయన వ్రాతలకు మిక్కిలి గౌరవ ముండుటచే బత్రికాధిపతులు వాని లేఖలను గన్నుల నద్దుకొని గ్రహించుచు వచ్చిరి. ఇప్పుడే కాదు, మాధవరావుద్యోగముల నున్నప్పుడు నయితము యెట్లో తీరిక చేసికొని పత్రికల కుపయుక్తమయిన సంగతులు వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. 1875 వ సంవత్సరమం దీయన శుక్రగ్రహ సంచారమునుగురించి యుపన్యాసము వ్రాయ దాని జదివి పశ్చిమఖండ జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులు స్వదేశదైవజ్ఞులు వాని ఖగోళశాస్త్ర పాండిత్యమున కచ్చెరు వడిరి.

1888 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలగు డఫ్రిన్‌ప్రభువు తన యాలోచనసభలో మాధవరావు నొక సభ్యుఁడుగ నుండుమని కోరెను. మాధవరావు వయస్సుముదిరినకారణమున దాని కొప్పుకొన లేదు. 1889వ సంవత్సరమున మాధవరావు స్వదేశబాలురకు విద్యనేర్పు విధమను పేరు పెట్టి యొక చిన్న పుస్తకమును వ్రాసెను. అది మన బాలురకు మిక్కిలి యుపయుక్తమయినది. ఆచిన్నపుస్తకమిప్పటికి ద్రవిడ మహారాష్ట్ర మళయాళ భాషలలోనికిఁ దరుజుమాజేయఁబడినది. ఆసంవత్సరమందే యితఁడు జర్మనీవారి యాఫ్రికా ఖండాక్రమణమును గూర్చి యొక చిన్నవ్యాసమువ్రాసి జర్మనీరాష్ట్ర మంత్రియగు బిస్మార్కుప్రభువునకుఁ బంపెను. బిస్మార్కు వ్యాసములోనున్న విశేషాంశమునుగ్రహించి సంతసించి స్వహస్తముతో మాధవరావునకు స్తోత్రపూర్వకముగా నొక జాబు వ్రాసి యావ్యాసమును జర్మనీభాషలోనికి దర్జుమాచేయించి ప్రతిసిపాయికి బంచిపెట్టించెను.

మాధవరావు స్వభాషయగు మహారాష్ట్రమందు జాల గృషిచేసి కవిత్వము చెప్ప నేర్చెను. ఆభాషలోనున్న కవిత్వము కఠిన పదములు లేక స్త్రీలకు బాలురకు నుపయుక్తముగ నుండును.

నిండు యవ్వనమున మాధవరావు తిరువాన్కూరు బరోడా సంస్థానములను గూర్చి మిక్కిలి కష్టపడుటచేత వాని దేహస్థితి త్వరలో చెడిపోయెను. అతనికి 1890 వ సంవత్సరం డిశెంబరు 22 వ తారీఖున పక్షవాతము ప్రవేశించెను. ఆరోగముచే నతఁడు రమారమి మూఁడుమాసములు తీసికొని 1891 వ సంవత్సర మేప్రియలు నాలుగవ తారీఖున గాలధర్మము నొందెను. ఇంగ్లాండులో హిందూదేశములో నఖండ ఖ్యాతిని సంపాదించిన యీమహాత్మునిగూర్చి వేరు వ్రాయవలసిన దేమియు లేదు. హిందూదేశస్థులు దేశపరిపాలనమునకుఁ బనికిరారని తెల్లవారు పలికెడు పలుకులు వట్టి బూటకములని యీయనచరిత్రమువలన దెలిసికొనవచ్చును. హిందూదేశమునకు గవర్నరు జనరలుగా మాధవరావు నియోగింపఁబడిన పక్షమున నీ తెల్లగవర్నరు జనరలులలో ననేకులకంటె మిక్కిలి చక్కఁగాఁ బరిపాలనముఁ జేసియుండును. అతఁడు సంపాదించిన ధనములో నొక గవ్వయయిన నన్యాయార్జితము లేదు. చిన్ననాట నుండియు నతఁడు మహోన్నత పదవులలో నుండుటంబట్టి యతఁడు కొంచెము బెట్టుసరిగ నుండునట్లగపడుచు వచ్చె. కాని చూడవచ్చిన వానిని గౌరవించుట కలసి మెలసి మాటాడుట మొదలగు గుణముల కేలోటు లేదు. చిత్తరువులను వ్రాయించుట వ్రాసిన వానిని దెప్పించి తన మందిరమున నుంచుకొనుట వానికి మిక్కిలి యిష్టము. మతసంబంధములగు వ్యాసంగములలో గాలము విస్తారము గడుపుట వాని కిష్టములేదు. మనుష్యులు సత్ప్రవర్తన గలిగియుండి సుందరమయిన యీ ప్రపంచమందు భగవంతుడిచ్చిన పదార్థముల జూచి యానందించిన చాలునని వాని యభిప్రాయము. జ్యోతిశ్శాస్త్రమందు మాధవరావు జాలకృషిచేసి సిద్ధాంతభాగమొకటే నమ్మదగినది. కాని జాతక ముహూర్తభాగములు నమ్మదగినవి కావని యభిప్రాయపడి తన యభిప్రాయమును లోకమునకు వెల్లడించెను. రాజా సర్ మాధవరావు భరతఖండమాతృ కన్న పుత్రరత్నములలో నమూల్యమణి యని చెప్పవచ్చును.

సర్ తిరువళ్లూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు.

తిరువళ్లూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు గారు తంజావూరు జిల్లాలోని ఉచువడి గ్రామములో 1832 వ సం॥ రం జనవరి 28 వ తారీఖున నొక బీదబ్రాహ్మణ కుటుంబమున జన్మించెను. ఆతని దురదృష్టముచేతఁ దండ్రియగు వెంకటనారాయణశాస్త్రి స్వల్పకాలములోనే మృతినొందుటచే బాలకుని పెంచు భారమంతయు నిరాధారయగు తల్లిమీఁదబడెను. అప్పటికి ముత్తుస్వామి కొకతమ్ముఁడుగూడ నుండెను. తల్లి బాలకుల నిద్దఱిఁ దోడ్కొని తిరువళ్లూరు గ్రామమునకుఁ బోయి విద్యాభ్యాసము చేయింప సాగెను. అక్కడ బడిలో బాలకులిద్దఱు స్వల్పముగ నఱవము నేర్చికొనిరి. ఆచదువైనఁ జాలకాలము చెప్పించుటకుఁ దల్లికి శక్తి లేనందున ముత్తుస్వామి కుటుంబపోషణార్థము మిక్కిలి పిన్న వయసుననే యుద్యోగము సంపాదించుకొనవలసి వచ్చెను. అందుచేత నతఁడు గ్రామకరణమువద్ద నెల కొక రూపాయ జీతముమీఁద లెక్కలు వ్రాయుటకు కుదిరెను. కొడుకు సంపాదించునట్టి యీ స్వల్పజీతమునైనఁ దిని బ్రతుకుటకుఁ దల్లికి ప్రాప్తము లేక పోయెను. ఈచిన్న యుద్యోగమైన స్వల్పకాలములోనే యామె మృతినొందెను. ఆమె బ్రతికియున్న కాలమున కుమారునకు విద్యమీఁద నధికాసక్తి గలిగించెనఁట. ఆమెచేసిన ప్రోత్సాహము చేతనే తా నంతటి వాఁడయ్యెనని ముత్తుస్వామి యయ్యరు పలుమా రిటీవల చెప్పుచు వచ్చెను. ఆ యుద్యోగమున నతఁడు పదునాలుగు వత్సరముల వయసు వచ్చువఱకుండెను. దైవము గొప్పవారు కావలసినవారిని జిరకాలము హీనస్థితిలో నుంచఁడుగదా:

1846 వ సం॥ ముత్తుస్వామి తనతాలూకాతహసీలుదారగు ముత్తుస్వామినాయకననువాని ప్రాపకము గాంచెను. ఈతనికి బట్లరు

సర్ తిరువళ్ళూరు ముత్తుస్వామి అయ్యర్.

తహసీల్దారను పేరుగూడ గలదు. తంజావూరు కలక్టరుగారగు మాంటుగోమరీ దొరగారికి ముత్తుస్వామి నాయకన్ కొంతకాలము బట్లరుగా నుండి తరువాత తహసిల్దారైయినందున బట్లరు తహసిల్ దారని పేరు గలిగెను. చిన్నముత్తుస్వామి తహసిల్ దారు ముత్తుస్వామి యొక్క ప్రాపకము సంపాదించుకొనుటకు నీక్రింది కారణము చెప్పుచున్నారు.

ఒకనాడా తహసిల్ దారునకు సమీపమందున్న నదిగట్టు వరదచేత గండిపడినదని వర్తమానము తెలిసెను. తోడనే యతఁడు కచేరికి బోయి దానివిషయమున గొన్ని సంగతులు కనుగొనుటకు గుమస్తాను రమ్మని వర్తమాన మంపెను. గుమస్తా లెవరు నప్పుడు కచేరిలో లేనందున బాలుఁడగు ముత్తుస్వామి తహసీల్ దారు కడకుఁబోయి యేమిసెలవని యడిగెను. తహసిల్ దారు తనకు వచ్చినకాగితము ముత్తుస్వామి చేతిలోఁబెట్టి యాగండి విషయమున గొన్ని సంగతులు గావలయునని చెప్పెను. ముత్తుస్వామి తా నదికనుగొని వత్తునని చెప్పి తత్క్షణమే యా నదిమొద్దునకుఁబోయి గండి కొలుచుకొని దానిని పూడ్చుటకుఁ గావలసిన మట్టి మొదలగునవి యెంతకావలయునో తెలిసికొని మరల తహసిల్ దారువద్దకు వచ్చెను. తహసిల్ దారు మొట్టమొదట ముత్తుస్వామికట్టిన లెక్క నమ్ముట కిష్టము లేనివాఁడయ్యు నవసరమున యతఁడువ్రాసిన కాగితముమీఁద వ్రాలుచేసిపంపెను. పంపి యాతహసిల్ దారు ముత్తుస్వామి వ్రాసిన లెఖ్ఖ సరియగునో కాదో తెలిసికొనుటకు తన హెడ్ గుమాస్తాను గండివద్దకు పంపెను. అతఁ డదిచూచి వచ్చి ముత్తుస్వామి వ్రాసినలెఖ్ఖ సరిగానున్నదని చెప్పెను. మఱియొకనాఁడు మిరాశీదారుఁడొకఁడు తహసిల్ దారు కడకుబోయి తాను సర్కారుకీయవలసిన పన్నెంతయని యడిగెను. అతని కిరువదియూళ్లలో భూములుండుటచేత తహసిల్ దారు వెంటనే వానిప్రశ్న కుత్తరము చెప్పుటకు వీలులేక లెఖ్ఖలు చూడవలయునని చెప్పి దాపున నిలువబడియున్న ముత్తుస్వామిని జూచి యావిషయమున నీవేమైన నెఱుఁగుదువాయని యడిగెను. ముత్తుస్వామి

మేలెఖ్ఖలు చూడకయే మిరాశీదారుఁ డియవలసిన పన్నుమొత్తము చెప్పెను. తహసీల్దారుఁ డది సరియగునో కాదో యని ఋజువు చూపించి సరియేయని గ్రహించెను.

పై నుదహరింపఁబడిన రెండుసంగతులం బట్టి ముత్తుస్వామి యద్భుతమగు బుద్ధి సామర్థ్యముగలవాఁడని తహసిల్దారు గ్రహించెను. ఈకాలమున ముత్తుస్వామి తహసిల్దారు కచ్చేరిలో నుమేజువారుగా నుండెనని తోఁచుచున్నది. ముత్తుస్వామి తన తెలివికిఁదగని యీయుద్యోగముతోఁ దనివినొందక యీగ్రామమున చొక్కలింగ మను నతఁడు పెట్టినబడికి మధ్యాహ్నము పదునొకండు గంటలు మొదలు రెండుగంటల వఱకుఁ దనకు పని లేదుగావున నాసమయమున నక్కడకుఁబోవుచు పోయి యూరకొనక యింగ్లీషక్షరముల నేర్చుకొనెను. వాని మతనికి రాజభాష యగు నింగ్లీషు చదువుకొనవలెనని కుతూహల ముండెఁ గాని స్థితిగతులు బాగు లేక పోవుటచే నట్లు చేయుటకు వీలు లేకపోయెను. తహసిల్దారునకు మేనల్లుఁ డొకఁడుండెను. అతని నెట్లయిన బాగుచేయవలెనని మేనమామ వానికి స్వయముగా జదువుచెప్ప నారంభించి ముత్తుస్వామినిగూడ వానితోఁ జేర్చి యిరువురకు నింగ్లీషు మొదటిపాఠపుస్తకము చెప్పెను. పుస్తకము ముగిసిన పిదప తహసిల్దారు వారి నిరువురఁ బరీక్షింపఁదలఁచి యొకవారము గడువిచ్చి గడువులోపల పుస్తకమంతయుఁ జదువుఁడని వారి కానతిచ్చెను. వారము గడచిన పిదప తహసిల్దారు పరీక్షించు నప్పటికి బ్రాహ్మణ బాలుఁడు గ్రంథము సమగ్రముగ నప్పగించెను. తహసిల్దారు మేనల్లుఁడు కొన్నిపుటలుమాత్రమె చదువగలిగెను. బ్రాహ్మణబాలుని బుద్ధికుశలత కచ్చెరువడి తహసిల్దారు వానిని జదివించి వృద్ధికిఁ దేవలయునని నిశ్చయించుకొని నాగపట్టణము మిషను స్కూలులోఁ జదువుకొనుట కిష్టపడుదువా యని ముత్తుస్వామినడిగెను. అందుకు ముత్తుస్వామి సమ్మతించి నందున తహసిల్దారు వానిని నాగపట్టణము పంపించి బడిలోఁ బ్రవేశపెట్టించి వానికి సంరక్షకుఁడుగ నాగపట్టణములో నున్న తన తమ్మునే నియమించెను. ముత్తుస్వామి నాగపట్టణములో

బను నెనిమిది మాసములు చదివి యాకాలములో దన్ను గురించి యుందఱకు మంచియభిప్రాయము కలిగించెను. అందుచేత దయాళువగు తహసిల్దారు ముత్తుస్వామిని విద్యాభ్యాసమునిమిత్తము చెన్నపట్టణము హైస్కూలున కంపెను. అప్పటికి రాజామాధవరావుగారు విద్యాభ్యాసము ముగించి యాపాఠశాలలోనే యుపాధ్యాయుఁడుగ నుండెను. వెనుక తంజావూరు కలెక్టరుగానుండిన మాంటుగోమరి దొరగారుఁ గూడ గొప్ప యుద్యోగముమీఁద జెన్నపట్టణములో నుండిరి. బట్లరు తహసిల్దారు మాధవరావుగారి కమ్మని యొక యుత్తరమిచ్చి ముత్తుస్వామిని జెన్నపట్టణమంపినందున మాధవరావుగా రాయుత్తరము జూచుకొని బాలు డగు ముత్తుస్వామియం దభిమానముఁగలిగి శ్రద్ధతో విద్యాభ్యాసము చేయింప దొడఁగెను. మాంటుగోమెరీ దొరగారు తంజావూరుజిల్లా జనులమీఁద మహాభిమానము గలవాఁడగుటచే నాజిల్లానుండివచ్చి చెన్నపట్టణమున జదువుకొను బాలుర క్షేమము స్వయముగా గనుగొనుచు వచ్చెను. ముత్తుస్వామియుఁ దంజావూరు వాఁడగుటచే దొరగారి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఆయిరువురి దక్షతలోనుండి ముత్తుస్వామి యద్భుతముగ విద్యాభ్యాసము చేసెను.

అప్పుడు చెన్నపట్టణము హైస్కూలునకు పవెలుగారు ప్రధమోపాధ్యాయులై యుండిరి. దక్షిణ హిందూస్థానమునకు విద్యావిషయమున నితఁడు చాల యుపకారము చేసెను. ఆయన శిష్యుఁడైన ముత్తుస్వామి దినదినాభివృద్ధినొంది యేఁటేఁట బహుమానములను విద్యార్థి వేతనములను బడయుచు వచ్చెను. వానిబుద్ధి గణితశాస్త్రమునందు మిక్కిలి ప్రవేశించెను. అందులో జ్యోతిశ్శాస్త్రము నందు వానికి మహాభిమానము. విద్యార్థులకు నుపాధ్యాయులకు నీదినములలో నుండెడి పరస్పర సంబంధముకంటె నాదినములలో సంబంధ మెక్కుడుగ నుండెను. ఈకాలమున విద్యార్థులు పాఠశాలలో నున్నంతసేపేకాని యవ్వల నుపాధ్యాయులను దరుచుగ కలిసికొనరు. ఆకాలమున నట్లుగాదు. పవెలుగారు పాఠశాలలో నెడఁగు గాచుకొనక యెంతో శ్రమపడి బాలురకు

విద్య జెప్పుటయెగాక శిష్యుల నింటికి దీసికొనిపోయి వారికి గావలసిన శాస్త్రములు చెప్పుచు వచ్చెను. ముత్తుస్వామి మిక్కిలి చదువు తమకము గలవాఁడగుటచే బలువూరు పవెలుగారి యింటికిఁబోయి రాత్రి తొమ్మిదిగంటలవఱకు జ్యోతిశ్శాస్త్రము మొదలగునవి నేర్చికొనుచు వచ్చెను. చీకటి రాత్రులలో శిష్యుఁ డొక్కఁడు గృహమునకుఁ బోలేఁడని పవెలుగారు ముత్తుస్వామిని దన బండిమీఁద నెక్కించుకొని వాని నింటికి దీసుకొనిపోయి దిగవిడుచుచుండును. తనశిష్యుఁడు ప్రతినెలకు వ్యయముచేయు సొమ్ము సరిగా వ్యయముచేయుచున్నాఁడో లేదో యని వాని లెక్కలు సయితమా దొర నెలనెలకు జూచుచు వచ్చె నఁట. ముత్తుస్వామి బుద్ధి సూక్ష్మతకుఁ దోడుగ మిక్కిలి పాటుపడుచు వచ్చినందున నెన్నో బహుమానములఁ బడసెను.

1856 వ సంవత్సరమున విద్యాధికారు లింగ్లీషులో మంచి వ్యాసము వ్రాసిన వానికి నైదువందల రూపాయలు బహుమానమిచ్చుటకు బ్రతిజ్ఞ చేసిరి. చెన్నపురి రాజధానిలోనున్న విద్యార్థులందఱు దానికి బ్రయత్నింపవచ్చునని వారు సెలవిచ్చిరి. అప్పు డనేకులు వ్యాసములు వ్రాసిరి. అప్పుడు బహుమానము ముత్తుస్వామికే వచ్చెను. ఆ వ్యాసములో వ్రాసినవిషయము 'మనజాతిలోగల దుర్గుణములు వానిని సవరించుకొనవలసిన విధములు" అతఁడు వ్రాసిన వ్యాసమును బరీక్షించిన వారిలో నప్పుడు హైకోర్టుజడ్జిగానుండిన హాలోవే గారొకరు. ఆయన ముత్తుస్వామి వ్రాసిన యావ్యాసమును మిక్కిలి మెచ్చెను. బహుమాన ధనమగు నైదువందల రూపాయల ధనమొత్తము ముత్తుస్వామికిచ్చునప్పుడు పవెలుగారు క్రిందివిధమున బలికిరి. "ఈరూపాయలు నీవు ముందు ముందదృష్టవంతుఁడవై సంపాదించు ధనరాసులకు విత్తనములై యుండుగాక" ముత్తుస్వామి యారూపాయలను మిక్కిలి జాగ్రత్తగాదాఁచి మృతినొందువఱకు నెన్నఁడు నందులో నొకరూపాయయైన దీసి వాడుకొనలేదు. అప్పుడు దొరతనమువారు ముత్తుస్వామిపేరు గెజటులో బ్రకటించి యతఁ డేయుద్యోగమునకైనఁ దగినవాఁడని వ్రాసిరి. శిష్యవృ

నై సమ్మయముఁ జక్కఁగ నెఱింగి పవలుగారు వాని నింగ్లాండు పోయి సివి లు సర్వీసుపరీక్షకు జదువుకొమ్మని పురికొల్పిరి. అందఱు విద్యార్థుల వలెనే ముత్తుస్వామియు నప్పటికి వివాహమాడి కాలిసంకెల తగిలించు కొన్నందున సముద్రయానమువలన వర్ణభ్రష్టత గలుగునను భయమున ను దేశమువిడిచి బోవడయ్యె. అందుచేత విద్య ముగిసినతోడనే ముత్తు స్వామి యఱువది రూపాయల జీతముమీఁద నుపాధ్యాయుఁ డయ్యెను. అందులోనుండగా మాంటుగోమరీగారు తంజావూరు కలక్టరు కచేరీలో వానికి రికార్డుకీపరుపని యిచ్చిరి. అందులో నుండఁగా నప్పటివిద్యాధి కారి (డైరక్టరు) యగు సర్బతు నాటుగారు వానిని డిప్యూటి యినస్పె క్టరు (పాఠశాలపరీక్షకుఁడు) గా నియమించిరి. ఈయుద్యోగమున నెల కు నూటయేఁబదిరూపాయలు జీతము. కాని ముత్తుస్వామి యయ్యరు చిరకాల మందుండ లేదు. ఏల యన నాకాలమున గవర్నమెంటువారు ప్లీడరుపరీక్షం గ్రొత్తగ బెట్టిరి. అందుఁ గృతార్థులైనవారు చెన్నప ట్టణపు సాదరుకోర్టులలో తక్కిన యన్ని జిల్లాకోర్టులలోను బనిచేయ నర్హులని ప్రకటించినందున ముత్తుస్వామి యాపరీక్షకుఁ జదివెను. ఆ సంవత్సరము పరీక్ష కుంభకోణములో జరిగెను. అనేకులు పరీక్షకువచ్చి రి. అందఱిలో ముత్తుస్వామి యయ్యరు మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుఁడ య్యెను. రెండవయతఁడుగ దివాను బహద్దరు రఘునాధరావు కృతార్థు డయ్యెను.

అప్పటి ప్లీడరుపరీక్ష యిప్పటివలెగాదు. ఆకాలమున బరీక్షితు లు (పరీక్షకు వచ్చినవారు) కోర్టులోనుండి తెచ్చిన ప్రింటరికార్డు నెవరో యొకరు చదువగా విని తాము విన్న యాసంగతులం బట్టి యావ్యాజ్య ములో నొకతీర్పు నక్కడనే వ్రాయవలయును. కుంభకోణములో జరి గిన యాపరీక్షకును తంజావూరుజల్లా జడ్జి స్వయముగా వచ్చి నడపి పరీ క్షితులు తీర్పు వ్రాయవలసిన విషయమున నొక ప్రింటవ్యాజ్యము రి కార్డు దెప్పించి యది చదువుమని సిరస్తదారున కాజ్ఞాపించెను. సిరస్త ధారు మిక్కిలి వడివడిగాఁ జదివినందున ముత్తుస్వామి విస్పష్టముగాఁజదు

ప్పుమని వానితో ఘర్షణము పడెను. జడ్జి యదివిని సిరస్తాదారును మెల్లిగా జదువుమని మందలించి తానుగూడ పరీక్షింపఁబడ వచ్చిన వారిలో నొకనిగా భావించుకొని బల్లవద్ద గూర్చుండి సిరస్తాదారు చదివిన యంశమునకు తానుగూడ నొక తీర్పు వ్రాయ సమకట్టెను. ఆ యంశముల మీఁద ముత్తుస్వామియయ్యరు వ్రాసిన తీర్పు జడ్జివ్రాసిన తీర్పు సరిగా నుండెను.

అతని శాస్త్రజ్ఞానమునకుమెచ్చి యాజడ్జి స్వల్పకాలములోనే ముత్తుస్వామి యయ్యరును ట్రాంక్వెబా పట్టణములో డిస్ట్రిక్టు మునసబుగా నియమించెను. ఆ యుద్యోగములో ముత్తుస్వామి యయ్యరు చూపిన బుద్ధికుశలత నెల్లవారు మెచ్చి పొగడిరి. ఆజడ్జి యొకసారి యామునసబుగారి కచ్చేరి యాకస్మికముగా బరీక్షింపవలెనని తనరాక వానికిఁ దెలియఁబరచకుండ ట్రాంక్వెబారునకు బోయెను. అతనిరాక విని మునసబు వాని దర్శనముచేసి తనకోర్టు శోధించి పరీక్షింప వలయుననియుఁ దాను వ్యాజ్యములు విచారణ చేయుచుండగా దగ్గరకూర్చుండి వినవలయు ననియు నధికారిని గోరెను. అతని కోరిక ప్రకారము జడ్జి కోర్టు పరీక్షించి వాని ప్రక్కనుగూర్చుండి వ్యాజ్యములవిచారణవిని చాల సంతోషించి తంజావూరువెళ్ళి ముత్తుస్వామి యయ్యరు తనతో సమానముగ జడ్జిపని చేయదగినవాఁడనియు వాని తెలివి యసాధారణ మైనదనియు వ్రాసెను.

ముత్తుస్వామియయ్యరు చిరకాల మాయుద్యోగమునం దుండలేదు. ఆకాలమున దొరతనమువారు మన రాజధానిలోనున్న యీనాములను స్థిరపరచి యీనాము దారులకు సర్వాధికారము నీయవలయునని యాపని చేయుటకీనాము కమీషనరు నేర్పరచి వానికి సహాయముగా కొందఱు డిప్యూటికలక్టరుల నేర్పరచిరి. అందులో ముత్తుస్వామియయ్యరొక్కఁడు. ఆయీనాము కమీషనులో నతఁడు దేశస్థులకు దన యధికారులకు సంతుష్టి కలుగునట్లు పనిచేసెను. తరువాత దొరతనము వారతనికి డిప్యూటి కలక్టరుపని స్థిరపరచి మేజస్ట్రీటు నధికారమిచ్చిరి. ఈయుద్యోగమందుండగా నొకసారి యొక గొప్ప షాహుకారు మోసముచేసి

నాడని నేరస్థుఁడుగఁ జేయఁబడెను. అది ముత్తుస్వామి యయ్యరు విచారణ సేయవలసి వచ్చెను. షాహుకారుపక్షమున న్యాయవాదులలో నగ్రగణ్యుఁడగు నార్టనుగారు వచ్చి పనిచేసిరి. ముత్తుస్వామి యయ్యరు పదునైదుదినములు విచారణచేసి యానేరమును జిల్లాజడ్జీగారు విచారణ చేయవలసినదని యాకోర్టులకు బంపెను. నార్టనుగారు చెన్నపట్టణమునకుఁబోయి తనమిత్రుఁడు హైకోర్టు జడ్జియు నగు హాలోవేగారిని గలుసుకొని ముత్తుస్వామియయ్యరువంటి మేధావంతుని చిన్న వ్యవహారములలో నిలుపుటచే వాని తెలివి వ్యర్థమగుచున్నదని చెప్పెను.

ఆకాలమున దక్షిణకన్నడపు జిల్లాలో ధర్మశాస్త్రములో జక్కని ప్రవేశముగల సబుజడ్జి యొకఁడు కావలసి వచ్చెను. ఆయుద్యోగమునకు ముత్తుస్వామి యయ్యరుకంటె దగినవాఁడు లేఁడని దొరతనమువారతనినే నియమించిరి. ఈయుద్యోగము మూఁడేండ్లు చేసినపిదప 1868వ సంవత్సరమున దొరతనమువారు ముత్తుస్వామినిఁ జెన్నపట్టణమున పోలీసు మేజస్ట్రీటుగా (ప్రెసిడెన్సీమేజస్ట్రేటుగా) నియమించిరి. ముత్తుస్వామియయ్యరువద్దనున్న ముఖ్యగుణమేమనగా నతఁడుభయముగాని పక్షపాతముగాని లేక శ్రద్ధాళువై తనవిధికృత్యములఁదీర్చుచువచ్చెను. దీనికుదాహరణముగా నొక కథ గలదు. ఒక హిందువుఁడు హైకోర్టుజడ్జీలలో నొకని గృహావరణములోఁ బ్రవేశించినాఁడని యాజడ్జి వానిం దిట్టముగఁ గొట్టెను. ఆహిందువుఁడు మన యయ్యరుగారివద్ద నాజడ్జీమీఁద నభియోగము తెచ్చెను. గొప్పవారిమీఁద నిటువంటి నభియోగములు వచ్చినప్పు డధికారులు ముందుగా వారికి సమనులు చేయక " మీకు సమను లేల చేయఁగూడదో తెలియఁ జేయుఁ" డని ముందుగా వ్రాయుదురు. అయ్యరట్టిపని చేయక యాజడ్జీగారికి ముందుగా సమను చేసెను. హైకోర్టు జడ్జియంతవానిని నంత స్వల్పనేరముమీఁదఁ దనకోర్టుకురప్పించుట భావ్యముగాదని తనపై యధికారి హితోపదేశము చేసినను వినక యయ్యరు వానినిఁ దనయెదుటకు రప్పించుటయేగాక నేరస్థునిజేసి మూఁడురూపా

ములు ఘంటింపఁబడు విధించెను. ఈయుద్యోగమునందున్నపుడే ముత్తుస్వామియయ్యరు బియల్ పరీక్షకుఁ జదివి యందు మొదటితరగతిలోఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను.

ఆనంతరము దొరతనమువారు ముత్తుస్వామి అయ్యరును స్మాలు కాజుకోర్టు జడ్జీగా నియమించిరి. ఈపగవిలోనుండి యాయన దొరతనమువారికి గలుగజేసిన సంతుష్టి యింతింత యనరాదు. అప్పుడు గవర్నరుగానుండిన సర్ అలగ్జాండరు అర్బతునాటు ముత్తుస్వామియయ్యరునకు తంజావూరుజిల్లా జడ్జీపని నీయదలఁచెను. కాని కలకత్తాలోఁ జెన్నపట్టణములోనుండిన తెల్లవారు వలనపడదని చెప్పినందున మానవలసివచ్చె. 1878 వ సంవత్సరము జనవరినెలలో జరిగిన ఢిల్లీదర్బారునకు దొరతనమువారు ముత్తుస్వామియయ్యరు నాహ్వానముచేసి జ్ఞాపకార్థముగా వాని కొక పతకమును బహుమాన మిచ్చిరి. ఆసంవత్సరమే వానికి సి. ఐ. యి. అను బిరుదము నిచ్చిరి. అప్పటికి చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగారగు బకింగుహాంప్రభువుగారు వాని కాబిరుదు చిహ్నములను స్వయముగా నిచ్చి శ్లాఘించిరి. 1878 వ సంవత్సరమందే దొరతనమువారు ముత్తుస్వామియయ్యరును హైకోర్టు జడ్జీని చేసిరి. చెన్నపురిరాజధానిలో స్వదేశస్థులు హైకోర్టు పీఠమెక్కుట కదియే ప్రథమము. ఆగవర్నరుగారు ముత్తుస్వామియయ్యరును గూర్చి యొక యుపన్యాసములో నీక్రిందివిధముగ జెప్పిరి. "ఆనరబుల్ శేషయ్యగారిని గవర్నరు జనరల్ గారి యాలోచనసభలో సభికునిచేయుటయు, హానరెబుల్ ముత్తుస్వామియయ్యరుగారిని హైకోర్టుపీఠ మెక్కించుటయు వారిని దగని పదవిని నిల్పుటగాదు, తగనిగౌరవము చేయుటగాదు. అట్టివారనేకులు కావలయు గావున వారి నవలంబించుటకు మీరు ప్రయత్నము జేయుఁడు."

ముత్తుస్వామియయ్యరు హైకోర్టుపీఠ మెక్కిన క్రొత్తలో దన సామర్థ్యముఁ దానెఱుఁగక కార్యనిర్వాహణము గూర్చి కొంతకాలము భయపడఁజొచ్చెను. అతని భయమునకుఁ దోడుగ మొదటనె తెల్లవారి వ్యాజ్యమొకటి విచారణకు వచ్చెను. ఒక తెల్లవాఁడు వాగ్దానమును

వచ్చినా పిరి వారి మాటలను వినియోగమునకుఁ దేఁబడెను. ఇంగ్లీషువారియాచార వ్యవహారము లెఱుఁగనివాఁడగుటచే ప్రమాదవశమున నెట్టి గొప్పతప్పులు చేసి యపనిందపాలు కావలసివచ్చునోయని భయపడి జాగ్రత్తతో విచారణచేసి తీర్పు రెండుమూఁడుసారులువ్రాసి చింపివేసి మరలవ్రాసి కోర్టులోఁ జదివెను. చదివినతోడనే యెల్లవారు తీర్పుమిక్కిలి యుక్తియుక్తముగా నుండెనని శ్లాఘించిరి. అదిమొదలుకొని యతని ప్రతిష్ఠ క్రమక్రమముగ హెచ్చెను. హైకోర్టుజడ్జీపదవి కెక్కిన స్వదేశస్థులలో నింతవాఁడు లేఁడని యిప్పటికి జనులు చెప్పుచున్నారు. ఆయన శాంతము నిష్పక్షపాతము మేను దాఁచని పరిశ్రమ సత్యమును గ్రహించు సూక్ష్మబుద్ధి విశేషించి ధర్మశాస్త్రజ్ఞానము వానికి శాశ్వతమైన సత్కీర్తిం దెచ్చినవి. విస్తారము బుద్ధిపరిశ్రమ గావలసిన చిక్కు వ్యాజ్యము లన్నియు సాధారణముగా నాతనివద్దకే విచారణకు వచ్చుచుండెడివి. న్యాయాధిపతియొక్క కృత్యము మిక్కిలి పవిత్రమైనదని యాతఁడు నమ్ముచు వచ్చెను. ఆనమ్మికచేనే యొకసారి కాన్వొకేషను మహాసభలో నతఁడీక్రింది మాటలతో వక్కాణించెను. "న్యాయస్థానము (హైకోర్టు) పవిత్రమైన దేవాలయము. అక్కడ నుండు న్యాయాధిపతులు (జడ్జీలు) మనుష్యులైనను సత్యదేవతయొక్క సేవకులు. ఆపవిత్రదేవాలయమును దురాలోచనలతోను దుష్కార్యములతోను ప్రవేశించువారు తప్పక యీశ్వరద్రోహులు దేశద్రోహులు. మీలో నెవరైన నట్టిపీఠమెక్కి మీరొక పక్షమున న్యాయము జేయవలసి వచ్చినప్పుడు దైవముఖమును జూచి చేయుఁడు."

ఆయనతో సమానముగఁ బీఠముమీఁద గూర్చుండిన యూరోపియను జడ్జీలు వానిని మిక్కిలి గౌరవముతోఁ జూచుచు ధర్మశాస్త్రములయందు వానిని మహాధికారిగా భావించిరి. వానితీర్పులు మిక్కిలి పెద్దవిగానుండినను శాస్త్రాంశములను సమగ్రముగా చెరిగివేయుచుండును. కోర్టులలోజరుగు వ్యవహార ధర్మశాస్త్రముల సంబంధమగు గ్రంథములకు వానితీర్పులు మంచియలంకారములని చెప్పవచ్చును. ఈప్రకారము

స్వదేశస్థులయు దొరలయు మెప్పులు బడయుచు ముత్తుస్వామియయ్యరు పదునాలుసంవత్సరములు హైకోర్టు జడ్జిగనుండి యానడుమ 1893 వ సంవత్సరమం దొకసారి ప్రధాన న్యాయాధిపతిత్వమునందు మూఁడుమాసములు ప్రతిష్ఠింపఁబడి యాదొరతనమువారి యేలుబడిలో స్వదేశీయుఁడధిష్ఠింపఁదగిన మహోన్నతపదవిని బ్రాపించెను. దొరతనమువారు వాని రాజభక్తికి మెచ్చి కె. సి. ఐ. యి. అను బిరుదముగూడ నిచ్చిరి. అంతటి కీర్తితేజముతోఁ బ్రకాశించు చుండిన యాతని జీవితకాలము 1895 వ సంవత్సరమున జనవరినెలలో ముగిసెను.

ఆయన జడ్జిగానుండుటచేత నితర లౌకిక వ్యవహారములలోఁ బ్రవేశించుటకుఁ దగిన వీలు లేకపోయెను. గాని యూనివరుసిటీ యనిపిలువఁబడు విద్యాపరిషత్తునందు సభికుఁడై విద్యాభివృద్ధివిషయమునఁ జాల పాటు పడుచు వచ్చెను. విద్యార్థులు బి. యే. బి. యల్., యం. యే. యం. యల్. మొదలగుపరీక్షలలోఁ గృతార్థులైనపిదప వారికి విద్యాపటము లిచ్చుటకు బ్రతిసంవత్సర మొకసభ జరుపఁబడును. ఆసభ పేరు "కాన్వొకేష" నందురు. అప్పుడు విద్యాభ్యాసము ముగించిన యాశాస్త్ర బ్రహ్మచారులకు శాస్త్రాధిపతులకు రాజధానిలోనున్న గొప్పవాఁడొకఁడు హితోపదేశము చేయుట యాచారముగ నున్నది. అట్టి యుపదేశ మదివఱకు తెల్లవారే చేయుచు వచ్చిరి. స్వదేశస్థులను గూడ కొందఱినిటీవల తత్కార్యమునకు నియమింపఁ బడుచు వచ్చిరి. అందు మొదటివాఁడు ముత్తుస్వామియయ్యరు. ఆతని యుపదేశము సర్వవిధముల శ్లాఘనీయముగ నుండెనని యది విన్నవారంద ఱభిప్రాయపడిరి. తనకు విద్యాగురువగు పవెలుగారియెడల నతఁడెంతో కృతజ్ఞుఁడై యుండెను. పవెలుగారివంటి మిత్రుఁడు హిందువులకు మఱి యొకఁడు లేఁడని యతఁడు పలుమారు చెప్పుచువచ్చెను. కుంభకోణముకాలేజీ ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు తండాళం గోపాలరావుగారి విషయమున నతఁ డిట్లుచెప్పుచు వచ్చెను. "నాజీవితకాలములో నేను సంపూర్ణముగా మెచ్చు

కొన్న మనుష్యుఁ డితఁ డొక్కఁడే" గోపాల రావుగారి మీఁద నున్న గౌరవముతో సమానముగ రంగనాథం మొదలియారుగారిమీఁద నతనికి గౌరవ ముండెను.

ముత్తుస్వామియయ్యరు సంఘసంస్కారమున కేవిధమయిన నుపకారముఁ జేయలేదని పలుమా రాతని నెన్నుచుందురు. సంఘసంస్కారణము గావలయునని యతఁడభిప్రాయ పడెనఁటగాని మెల్లగను జాగరూకతతోను జేయవలెనని యాయన మతము. మన విద్యాధికు లనేకులు వీరి విధముననే సంస్కారణము కావలెనని మాటలఁజెప్పుచు నాచరణమున వెనుక దీయుచుందురు. మన దేశ స్త్రీలస్థితి యుండవలసిన విధముగా లేదనియు నెంతో మార్పు జెందవలయు ననియు నాతఁ డభిప్రాయ పడి పురుషులు తమతమ సంరక్షణమందున్న స్త్రీలకు విద్య నేర్పుచుండ వలసినదని యుపదేశము చేసెను. ఆయన విదేశ ప్రయాణమునకు విరోధి కాఁడు. ఆవిషయమున నతఁ డొకసారి యిట్లు చెప్పెను. "మీలో యూరపుఖండమునకు వెళ్ళఁగల సామర్థ్యము గలవారు తప్పక యక్కడకుఁ బోయి యచటి సాంఘికస్థితులు నాగరికతలు తెలిసికొని జ్ఞానాభివృద్ధిఁ జేసుకొనుఁడు."

బాల్యవివాహము కూడదని యతఁ డీక్రింది విధమునఁ జెప్పెను. "రజస్వలానంతర వివాహము నశాస్త్రీయము కాదు. అయినను సంఘ మట్టిపని మహాపాతకమని యూహించి తండ్రి యొకవేళ యట్టివివాహము చేసినయెడల కూఁతును బాధించును." స్త్రీ పునర్వివాహ విషయమున నాయన యభిప్రాయమిది. 'స్త్రీ' యొక్క వివాహమునకే యభ్యంతరాలయ్యున్నను పురుషుఁడు బహుభార్యలు జీవించియున్నప్పుడు నయితము తన యిచ్చవచ్చినట్లు వివాహ మాడవచ్చునఁట. స్త్రీ పురుషుల స్వాతంత్ర్యములలోఁ గనఁబడుచున్న యీయసమత్వము మనకుటుంబ పద్ధతులవల్ల మఱింత బాధకరముగా నున్నది. స్థితిగతు లిట్లుండుటచేత నభివృద్ధిపక్షమువారు మన సంఘపద్ధతి వాని కాధారమయిన ధర్మశాస్త్రము కఠినములుగ నున్నవనుట యొక యాశ్చర్యముగాదు. నీతిసంబంధము

నాలోచించితిమా బాల వితంతు వివాహములు మనదేశమం దెంతయవసరములో కొంఁదికాలము కాఁపురముచేసిన వితంతువులకు నంతియ యవసరమని నాయభిప్రాయము.

అట్లభిప్రాయపడియు ముత్తుస్వామియయ్యరు హైకోర్టుజడ్జిగా నుండి సంఘసంస్కరణమును ముఖ్యముగా వితంతువివాహములను వృద్ధిజేయుటకు మాఱు దానికి వ్యతిరేకముగఁ దీర్పులు చెప్పెను. అట్లు చెప్పుట తగదని కొందఱు తన్ను నిందింప నతఁడీక్రిందివిధముగా వారి కుత్తరము జెప్పెను.

కోర్టులు నడపవలసివచ్చిన హిందూధర్మశాస్త్రము జనులయంగీకారమును బట్టికాని వేదకాలములోను స్మృతులకాలములోను నుండిన యాచారములనుబట్టి కాదు. అట్లుచేసితిమా తీర్పులు ధర్మసమేతములుగావు. యుక్తియుక్తములుగావు. ఇట్టి మతము గలిగిన వాఁడయ్యు నతఁడు సంఘపునోన్నృద్ధికి విఘ్నకారి గాఁడని కొంద ఱభిప్రాయ పడుచున్నారు. ముత్తుస్వామియయ్యరుగారి యభిప్రాయ ప్రకారము ప్రతిమనుష్యునకు మత ముండవలయును. ఆయన పూర్వాచారపరాయణుఁడు. బ్రాహ్మణుఁడు. చేయవలసిన నిత్యానుష్ఠానములను తప్పక నెరవేర్చువాఁడు. వేదాధ్యయనము జేసిన వారియెడ నాయనకు మిక్కిలి గౌరవ ముండెను. వేదశాస్త్రముల యభివృద్ధికై యతఁ డొక పాఠశాలఁగూడ బెట్టించెను. ఆతనిజ్ఞాపకశక్తి యద్భుతమైనది. అతఁడు దేనినైన ముమ్మారుచదివిన యావజ్జీవము జ్ఞాపకముండునఁట. ఒక వ్యాజ్యము విని తరువాత నాఱు మాసములకైన జ్ఞాపకముంచుకొని తీర్పు వ్రాయఁ గలఁడఁట. ఆకాలమందలి విద్యార్థులు కొన్నిపుస్తకములను కంఠపాఠముగ జదివి దానిని మరల చూడకుండ వ్రాయగల సామర్థ్యము గలవారు. ముత్తుస్వామియయ్యరు నట్టివాఁడె. చిన్ననాఁటనుండియు నితఁడు చాల కష్టమునకోర్చి విద్య నేర్చినవాఁడు. శాంతసముద్రుఁడు నీతిమంతుఁడు. ఉపాధ్యాయులందఱు వాని నెక్కుడు గారముచేయుటంబట్టి విద్యార్థియైన వాడతఁడు కొంచెము గర్వియై యుండెను. గాని యుద్యోగము నందు జేరిన

పిదప కార్యభారము పైఁబడిన కొలఁది లోకానుభవము కలిగిన కొలఁది "విద్య యొసఁగును వినయ" మన్నమాట కుదాహరణమై యుండెను. ఈయనకు సంగీతవిద్యయం దత్యంతమైన యభిమానము. ఈనాటి గొప్పయుద్యోగస్థులలో ముఖ్యముగ మనయాంధ్రులలో నిదియరుదుగదా! ఈయన మహా ధనసంపన్నుఁడయ్యు దానధర్మములు విస్తారము చేసినట్లు కనఁబడదు. స్త్రీపునర్వివాహాది సంఘసంస్కారములు తనకిష్టమని పలుమారు వచించియు నాంధ్రదేశ శంకరాచార్యస్వామికిని శ్రీయాత్మూరి లక్ష్మీనరసింహముగారికిని జరిగిన వివాదములో నితఁడు స్వాములవారికీ రెండువందలరూపాయలు ధనదండన విధించి యాయన యధికారమును మాత్రము బలపరచెను. ఇందు చేతనే యతఁడు సంఘసంస్కారమునకు మంచిప్రాపు కాఁడని తలంచిరి. సంస్కారాభిలాష యెట్లున్నను దక్షిణ హిందూస్థానములో బుట్టిన గొప్ప హిందువులలో ఎతఁడొకఁడు. ఈయన తనపరిశ్రమవలననే నెల కొక రూపాయ జీతగాడై యెట్టకేలకు నెల కైదువేలరూపాయల జీతము పుచ్చుకొనువాఁ డయ్యెను. ఈయన సత్ప్రవర్తనము నిష్పక్షపాతబుద్ధి పరిశ్రమాసక్తి శ్లాఘనీయములు.

తండాళం గోపాలరావు.

తండాళం గోపాలరావుగారు కావేరీ నదీతీరమున కుంభకోణమునకు సమీపమందున్న గణపతి యగ్రహారమున 1832 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఈయన మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుఁడు. పదునేడవ శతాబ్దమందు మహారాష్ట్రులు స్వదేశమువిడిచి తంజావూరునకు వచ్చినప్పుడు వీరికుటుంబముగూడ దక్షిణదేశమునకువచ్చి యచ్చట స్థిరముగనుండెను. ఈయన తాతపేరు తండాళము జీవన్న. ఆయనకు రామచంద్రపండితుఁడని నామాంతరముఁ గలదు. ఆయన కొంత కాలము తంజావూరు మహారాజువద్ద పనిచేసి పిదప నింగ్లీషు దొరతనము వారివద్ద తహసిల్ దారయ్యెను. ఆయన కుమారుఁడు గోపాలరావుతండ్రియు రాఘవపంతులను నామాంతరముగల బావాపండితుఁడు. సుప్రసిద్ధుఁడైన శరభోజీ మహారాజువద్ద కొన్నినాళ్ళు పనిచేసెను. ఆయన కైదుగురుకుమారులు. గోపాలరావందుఁ గడపటివాఁడు. బావాపండితుఁడు గణపతి యగ్రహారమున మూఁడుసంవత్సరము లుద్యోగవశమునుండి పిమ్మట తిరువడియను గ్రామమున గొంతకాలముండి యాకాలమున తిరువాన్కూరు సంస్థానమున మంత్రియు రాజా మాధవరావుగారి తండ్రియు నగు దివాను రంగారావుగారి యాదరణమునఁ దిరువాన్కూరునకుఁ బోయెను. బావాపండితుని కుమారుల కిద్దఱకు వెంటనే యాసంస్థానమున నుద్యోగములయ్యెను. తిరువాన్కూరులో నున్నపుడె బావాపండితుఁడు కాలధర్మము నొందెను. కాలధర్మము నొందుటచే వానికుటుంబము తంజావూరునకుఁ దిరిగి వచ్చెను.

గోపాలరావు తక్కిన సోదరులవలెనే తండ్రివద్ద బాల్యమున సంస్కృత మహారాష్ట్ర భాషల నేర్చికొనెను. ఆకాలమున నింగ్లీషులోఁ గొంత ప్రవేశముగల దేవాజీరా వనునతఁడు గోపాలరావున కింగ్లీషులోఁ

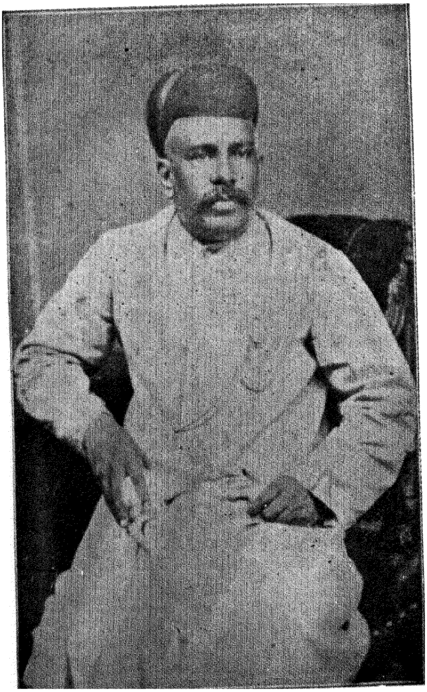

తండాకం గోపాలరావు.

ప్రవేశము గలిగించెను. కాలక్రమమున నాంగ్లేయభాష నితఁడు తన వశము చేసికొనుట స్వయంకృషి వల్లనేగాని పరసహాయము చేతగాదు. ఆతఁడు మరణమొందుటకు నాలుగేండ్లక్రిందట నొకరితో నిట్లుచెప్పెను. "నాచదువు పాఠశాలలోఁగాని కళాశాలలోఁగాని నేర్చుకొన్నదికాదు. నేను పదునైదేండ్ల వాఁడనైనప్పుడు నాపాట్లు నేఁబడి నేర్చుకొనవలసిన వాఁడనైతిని. ఆభాషాప్రవేశము మొట్టమొదట నాకొక పల్లెటూరిలో నైనది. ముప్పదియైదేండ్లక్రిందట పల్లెటూళ్లలో నెంతపాటి యింగ్లీషు విద్య యుండునో మీరే యూహించుకొనుఁడు. పశ్చిమఖండ భాషలు ప్రకృతిశాస్త్రములు నేనునేర్చుకొనుట పరసహాయ మెంతమాత్రములేని నాస్వయంకృషివల్లనే. స్వయంకృషి యనినచో నిందతిశయోక్తి యేమియులేదు. నాపుస్తకములు మాత్రమే నాగురువులు."

పదునేడేండ్ల ప్రాయమువాఁడైనప్పుడు గోపాలరావు తంజావూరు కలక్టరు కచ్చేరీలో నుద్యోగము సంపాదించుకొని రెండుసంవత్సరములు ముగియకమునుపె యొక యింజనేరు కచ్చేరీలో మేనేజరయ్యెను. ఈ యుద్యోగమున నతఁడు మూఁడు సంవత్సరము లుండెను. ఆకాలములో నట్టి యుద్యోగస్థుల కెంతెంత లాభముండెడివో విస్తరించి వ్రాయనక్కఱలేదు. గోపాలరావు తానున్న మూఁడేండ్లలో శక్యమైనంతవఱకు లంచగొండితనము నణచుటకుఁ బ్రయత్నముచేసెను. చెన్నపట్టణపు హైకోర్టులో జడ్జియై చాలప్రసిద్ధికెక్కిన హాలోవేదొర యా కాలమున దంజావూరుజిల్లాలో నసిస్టంటు కలక్టరుగానుండి గోపాలరావుయొక్క ధర్మతత్పరత సామర్థ్యము గనిపెట్టి చాలమెచ్చి తాను చెన్నపట్టణమునకు వచ్చినపిదప గోపాలరావునకుఁ జాల సహాయము చేసెను. 1854 వ సంవత్సరమున గోపాలరావు విద్యాశాఖలోఁ బ్రవేశించి కుంభకోణమందలి దొరతనమువారి పాఠశాలలో సహాయోపాధ్యాయుఁడయ్యెను. 1857 వ సంవత్సరమున చెన్నపట్టణపు యూనివరుసిటీ స్థాపింపఁబడెను. ఆ సంవత్సరమే గోపాలరావు ప్రవేశపరీక్ష (మెట్రిక్యులేషను) కుఁ బోయి యందుఁ గృతార్థుఁ డయ్యె. తరువాత రెండేండ్లకే యనఁగా 1859 వ సంవ

త్సరమందే యతఁడు పట్టపరీక్ష (B. A.) కుఁ జదివి యందు మొదటితరగతిలో మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను. అట్లు గోపాలరావు పరీక్షలోఁ బ్రథమగణ్యుఁడై వచ్చుట మిక్కిలి కష్టసాధ్యము. ఏలయన నతఁడుపాధ్యాయుఁడగుటచేఁ బ్రతిదినము పాఠశాలలో నాలుగు గంటలు పనిజేసి యలసి యింటికిఁబోయి గృహకృత్యములు నెరవేర్చుకొనుచుఁ దీరికయున్నపుడు స్వయముగాఁ గ్రంథములఁ జదువుకొనుచు వచ్చెనేగాని యొకపాఠశాలలోఁ జేరలేదు. ఒకగురువువద్ద పుస్తకముఁబట్టి చదువలేదు. అహాహా స్వయంకృషిసహజ పాండిత్యమునను శబ్దములు గోపాలరావునందే సార్థకము లైనవి గదా! అప్పుడు గవర్నరు జనరలుగారి యాలోచనసభలో సభికుఁడైన ఫోర్బ్సుద్వార కలకత్తానగరమందుండగా నతఁడు పట్టపరీక్షం దేరినట్లు విని గోపాలరావున కీక్రింది విధమున జాబు వ్రాసెను.

“నీవు నాకువ్రాయకపోయినను బి. ఏ. పరీక్షలోనినుము మొదటివాఁడుగ గృతార్థుఁడవైనవాఁడవు నీవే యనుటకు నాకు సందేహము లేదు. నేను నీయభివృద్ధియం దిష్టముగలవాఁడనని నీవు తలంపకపోయినందుకు నాకు విచారముగ నున్నది. ఈపరీక్షలో దేరినందుకు నిన్ను నేను బహూకరించుచున్నాను. ఈకృతార్థత నీ పరిశ్రమకు నీ బుద్ధికిఁ దగియున్నది. ఈవిజయము పునఃపునః ప్రయత్నములకు నిన్నుఁ బురికొల్పుగాక.” హాలోవేద్వార యీసమయమున నీక్రింది లేఖ వ్రాసెను. “నేను చాల జాబులు వ్రాయఁ జాలను. అయినను నీసంతోష సమయమున నాయానందమును దెలియఁజేయకుండుటకు నీపురోభివృద్ధి గోరకుండుటకు నామనస్సొప్పినది కాదు.”

అదిమొదలు గోపాలరావుయొక్క జీవిత మంతయు విద్యాశాఖలోనే గడుపఁబడెను. అందు జాల భాగము కుంభకోణ కళాశాలలోనె జరిగెను. కుంభకోణ కళాశాలయొక్క కీర్తి యిద్దఱివల్ల దేశమంతట వ్యాప్తమైనది. అందొకఁడు పోర్టరుద్వార రెండవయతఁడు గోపాలరావు.

ఆ కళాశాలలో నింగ్లీషుభాష గణితశాస్త్రము విద్యార్థులకుఁ బోధించు భారము చాలవరకు గోపాలరావు మీఁదఁ బడెను. దక్షిణహిందూస్థానమున నాంగ్లేయవిద్యా ప్రాబల్యమునకుఁ బ్రధమ పురుషుఁడైన పవెలు దొర, గోపాలరావున్ను మించినవారు సాధారణముగ నుండరని పలుమారు చెప్పెను. 1870-71-72 సంవత్సరములలో దొరతనమువారు గోపాలరావును గొంతికాలము పాఠశాలపరీక్షాధికారి (ఇన్స్పెక్టరు) గా నియమించిరి. ఈయుద్యోగము తెల్లవారికేగాని నల్లవారి కిచ్చుట వాడుకపూర్వములేదు. అట్టి గొప్పయుద్యోగము స్వదేశస్థులలో మొట్టమొదట గోపాలరావునకేయిచ్చిరి. ఆయుద్యోగములోనుండి గోపాలరావు పాఠశాలలలో నేర్పఁబడు విద్య మిక్కిలి యుపయుక్తముగా నుండునట్లు చేయుటకై పాటు పడెను.

చెన్నపురి దొరతనమువారుగూడ స్వదేశస్థుఁడు పాఠశాలాపరీక్షాధికారిగా నుండదగునో లేదో యని మొదట సంశయించి యాయుద్యోగ మాయన కిచ్చిరి. ఆయన మూడేండ్లు యధికారము జేయునప్పటికి దొరతనమువారు సంశయ నివృత్తులై గోపాలరావు పని మిక్కిలి నేర్పుతోఁ జేసెననియు స్వదేశస్థులీయుద్యోగమునకుఁ దగుదురనియు వ్రాసిరి. చెన్నపట్టణపు యూనివరుసిటీ వారు వాని సామర్థ్యమును మెచ్చి యాయననొక ఫెల్లోగాఁ జేసిరి.

1872 మొదలు 74 వఱకు గోపాలరావు కుంభకోణము కాలేజీకిఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడై (ప్రిన్సిపలు) యుండెను. ఆసంవత్సరములలో కుంభకోణ కళాశాలయొక్క పరీక్షాఫలితములు వెనుక పోర్టరుదొరగారి కాలములోకంటె నెక్కువ తృప్తికరములుగా నుండెను. ఆనాటిడైరక్టరు గవర్నమెంటువారికి వ్రాయు సంవత్సర చర్యలో గోపాలరావును గూర్చి యీక్రిందివిధమున వ్రాసెను. "మనరాజధానిలో రెండవకళాశాలకుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడై గోపాలరావు తత్పదవికిఁ దనయర్హతను సంపూర్ణముగస్థాపించియున్నాఁడు. కావున కాళీవచ్చినప్పుఁడాయన కీయక తప్పదు. ఆయన సామర్థ్య మెట్టిదైనను పరీక్షాఫలితము లెంత

తృప్తికరములుగానున్నను మెచ్చవలసిన యధికారులెంతగామెచ్చినను దొరతనమువారు మాత్రము వానికాకళాశాలలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయత్వము ఖాయముగ నీయఁజాలరైరి. 1878 వ సంవత్సరమున దొరతనము వా రాయనను కుంభకోణమునుండి చెన్నపట్టణ కళాశాలకుమార్చి యర్థశాస్త్రమందు దేశచరిత్రమందుఁ బండితునిగఁజేసి తెల్లవారితో సమానమైన జీతముగల గౌరవస్థితికిఁ దెచ్చిరి. అంతటి విద్యావంతునకు నంతటిసమర్థునకు గవర్నమెంటువా రాయుపకారముఁజేసినందుకు జనులు సంతసింపక యదివరకే జేయనందుకు కుంభకోణము కళాశాలలోఁ బ్రధమ పండితోద్యోగ మీయఁనందుకు జాలవగచిరి. తెల్లవారితో సమానమైన యుద్యోగ మీయకపోయినను జీతము వారితో సమముగనిచ్చి మరియు గన్నిభక్ళదునుచుటకు దొరతనమువారు వానికి రాయబహదూరను బిరుదమునిచ్చిరి.

గోపాలరావుయొక్క కడపటిదినములు చెన్నపట్టణము రాజకీయ కళాశాలలోనె గడుపఁబడెను. 1883 వ సంవత్సరమున నతఁడు శక్తికి మించినపని చాలకాలమునుండి చేసినందున దారుణజ్వరపీడితుఁడై బాధపడెను. అతని శరీరస్థితి తృప్తికరముగా నుండనందున 1885 వ సంవత్సరమున నతఁ డాఱుమాసములు సెలవుపుచ్చుకొని కుంభకోణమునకుఁ బోయెను. ఈసెలవునుండి యాయన తిరిగియెన్నఁడు బనిలోఁ జేరలేదు. కుంభకోణమునఁ గొన్నినాళ్ళుండునప్పటికి రోగము క్రమక్రమముగ తగ్గుటకుమారు ప్రబలముకాఁగా తగిన చికిత్సకొఱకు బంధువులు వానినిఁ జెన్నపురికిఁ దోడ్కొనివచ్చిరి. గోపాలరావు చెన్నపట్టణమందె 1886వ సంవత్సరం మేనెల 11 వ తారీఖునఁ గాలధర్మము నొందెను.

ఆయనమరణ మెల్లవారిని దుఃఖింపఁజేసెను. చెన్నపురి రాజకీయ కళాశాలాధికారులు వానిశక్తికి వానిచేసిన పనికి మెచ్చుచు మరణమునుగూర్చి మిక్కిలి విచారించిరి. అప్పటి డైరక్టరగు డాక్టరు డంకను వానిమరణముంగూర్చి దొరతనమువారికి వ్రాయుచు నీక్రిందివిధమున వానింగూర్చి ప్రశంసించెను. “ గోపాలరావు విద్యాశాఖలలో. 1884 వ

సంవత్సరమునఁ బ్రవేశించి యిప్పటికి ముప్పదిరెండేండ్లు సేవచేసెను. ఈ దీర్ఘకాల మతఁడు దొరతనమువారికి లోకమునకుఁ జాల మేలుచేసెను. అతఁడు గొప్పశాస్త్రజ్ఞుఁడయ్యు నాంగ్లేయభాషా పాండిత్యమునకు మిక్కిలి ప్రశంస చేయబడుచు వచ్చెను. ఇంగ్లీషు భాషాగ్రంథావళి బోధించుటలో గొప్పయూరపియనులతో బోల్చునపుడు గూడ నతఁడు ప్రథమగణ్యుఁడై యుండు వాఁడు. కొన్ని సంవత్సరములనుండి ప్రెసిడెన్సీకాలేజీలోను యూనివరుసిటీలోను వానితో గలిసియుండు భాగ్యము నాకు లభించినందున వాని మరణమువలన గలిగిన విశేషనష్టమును నేను తెలిసికొన గలిగితిని.” ఆసంవత్సరమే మే నెల 26 వ తారీఖున డాక్టరు డంకను గోపాలరావు జ్యేష్ఠపుత్రున కీక్రిందిజాబు వ్రాసెను. “నేను ఆయనను చాలసంవత్సరములనుండి యెఱుఁగుదును. వాని సద్గుణములకు నీతికిఁ జాల సంతసించువాఁడను. ఇటీవల ప్రెసిడెన్సీకాలేజీలో నాయదృష్టమువల్ల వానికిఁ బరిచితుఁడ నైతిని. ఒక్కసారిమీయైన మాామైత్రికి భంగము గలిగినట్లు నేఁ దలఁపను. ఏ దాని కతఁ డలంకారమై యుండునో యట్టి విద్యాశాఖలోనున్న యుద్యోగస్థు లందఱు మీతో సమానదుఃఖితులై మీదుఃఖము వారిదుఃఖముగ నెంచుకొనుచున్నారు.

ఈవిధముగానే గోపాలరావు కుమారునకు విద్యావంతులనేకులు పరామర్శజేయుచు జాబుల వ్రాసిరి. “ మీతండ్రి యకాలమరణమునకు గలిగినంతదుఃఖము మఱియొకరికిఁ గలుగ” దని రంగనాథముమొదలియారి వ్రాసెను. హైకోర్టుజడ్జియైన ముత్తుస్వామియయ్యరు గూడ నీక్రింది విధమున జెప్పెను. “నేను మొట్టమొదట వానిని 1854 వ సంవత్సరమున గలిసికొంటిని. అది మొదలు చివరవరకు నొక్కవిధముననే వానియందు గౌరవము భక్తియు గలిగియుంటిని. ఆయనబుద్ధి మిక్కిలి గొప్పది. దానిని ముప్పదియేండ్లు కృషిచేసి వృద్ధిబొందించెను. ఆయన విద్యాసామర్థ్యము పాఠశాలలోఁ జదువుకొనుటవలన గాక స్వపాండిత్యమువలనను బరిశ్రమవలనను గలిగెను. ఆబుద్ధికి నాపాండిత్యమునకు నిష్కళంకమైన సత్ప్రవర్తనముందోడుచేసి తనవిధికృత్యమును శ్రద్ధతో

నెఱవేర్చెను. ఆయన మహావిద్యావంతు లెట్లుండ వలయునో యట్లుండెను.” చెన్నపురి క్రిస్టియన్ కాలేజీ ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు రివరెండు డాక్టరు మిల్లరు తనకాలేజీపత్రమునఁ బ్రకటింపఁబడు క్రిస్టియన్ కాలేజి పత్రికలో గోపాలరావును గూర్చి ప్రసంశించెను. దక్షిణ హిందూస్థాన వాసుల యభిప్రాయమున మిక్కిలి గొప్పవాఁడగు గోపాలరావు మరణమునుగూర్చిన విచారములో నే నితరులలో గలియు చున్నాను. కీర్తిశేషుఁడైన యాతఁడు తనదేశస్థుల పరివర్తనమును సరిగా బోతబోయుటలోఁ జాల కృషిచేసెను. పాఠశాలాపరీక్షకుఁడుగాను మంచియుపాధ్యాయుఁడుగాను గోపాలరావు తాను చేయఁ దలఁచిన పని సంపూర్ణముగ జేయుటయెగాక యితరులచేతఁ జేయింపఁవలసి వచ్చినప్పుడుకూడ మిక్కిలి పట్టుదలతోఁ జేయించెను. పూనికతో బనిచేయుటయె యాతనివంతుగాని ఫలితములను బహుమానములను ముందు లెక్కజూచుకొనుట వాని పనిగాదు. తన విధికృత్యము దాను చేయుటయె వానికిఁ బ్రధమ కార్యము. ఏపనినైన నెఱవేర్చుటలో నతని కతఁడె యాలోచించుకొనునుగాని రెండవవానితో నాలోచింపఁడు. తన చేయఁదలఁచినపని న్యాయమని తోఁచెనా యాయన యది జనసమ్మతమైనను గాకపోయినను దానిని నెఱవేర్చితీరును.

అతనిమార్గమును దక్షిణహిందూస్థానమందలి విద్యావంతులందఱు నవలంబింపఁవలయు.” ఆయన జీవితకాలమంతయు నుపాధ్యాయత్వమునందె గడపుటచేత వాని నెఱిఁగినవారందఱు వాని బోధనాశక్తి, సామర్థ్యమునుగూర్చియే పలుకుదురు. ఆయననుగూర్చి యాయనశిష్యుఁడొకఁడు కుంభకోణము నగర మందిరమున నీక్రింది విధమున బలికెను. “అతండు సంపూర్ణుఁడైన యుపాధ్యాయుఁడు. పాఠపుస్తకమును విద్యార్థులకు బోధించు నప్పుడు పుస్తకములలోనున్న సంగతులనేగాక వాటికి సంబంధించిన విషయము లనేకములు దెచ్చి లోకానుభవము గలిగించుచుండును. ఆవిషయము లెవ్వియనగా నుత్సాహము గలిగించు ప్రాచీనకవిత్వములు చరిత్రకథలు మహాత్ములయొక్కయు యోగులయొక్కయు

చరిత్రములు. అప్పుడప్పు డతఁడు చెన్నపురిరాజధానిలో మహావిద్వాంసులైన సుబ్రహ్మణ్యం అయ్యరు రంగనాథం మొదలియారు మొదలగు వారింగూర్చి వారిమార్గము ననుసరించి ప్రవర్తింపుఁడని విద్యార్థులం బురికొలుపుచుండును. పక్షి తనకుఁ బుట్టినపిల్లలు క్రమక్రమంబున నాకాశముమీఁది కెగురునట్లు చేయుట కెంతశ్రమపడునో యావిధముననే తనవిద్యార్థులను లోకయాత్రలో నిరపాయముగ నడుచువారిగఁ జేయుటకతఁడు పాటుపడుచుండును." ఆయనకు మహారాష్ట్రభాషలో మంచి ప్రవేశము గలుగుటచేఁ జిన్నతనమునుండియు నతఁడందుఁ గవిత్వము చెప్పెను. బాల్యమునం దాయన వ్రాసిన పద్యములు దొరకలేదు. మరణమునకుఁ గొన్నిమాసములక్రిందట నాంగ్లేయభాషలో గోల్డుస్మిత్తు మహాకవివ్రాసిన దానప్రస్థుఁడని యర్థమువచ్చు "హెర్మి" ట్టను పద్యకావ్యమును మహారాష్ట్రమునకుఁ దర్జుమా చేసెను. అది యిప్పటికిని మహారాష్ట్రజనులచేత సంతోషపూర్వకముగా జదువఁబడుచున్నది. ఆయనకు సంస్కృతమునుండియు మహారాష్ట్రమునుండియుఁ బ్రాచీన మహాకవులు రచియించిన శ్లోకములెన్నియో గంఠపాఠముగఁ జదువఁగల శక్తి యుండెను. స్వకుటుంబములో నున్నవారి నీగోపాలరా వప్పుడప్పుడు చిత్రవిచిత్రశ్లోకములుచదివి సంతోషపెట్టుచుండును. గోపాలరావునకు సంగీతశాస్త్రమునందును గొంతప్రజ్ఞ గలదు. మంచిపాటను విని యాయన మిక్కిలి మెచ్చువాఁడు. గోపాలరావు పాఠశాలలో బాలురకు విద్య చెప్పి వారి మనస్సుల నెంత వికసింపఁజేసి జ్ఞానవంతములుగజేసెనో యావిధముగా బడిలేనప్పుడు గృహమందుఁ గూర్చుండి తనతో మాటలాడవచ్చిన పరిచితులను మిత్రులను విజ్ఞానగర్భితములగు తన సంభాషణములచేత వచ్చినప్పటికంటె నెక్కువ వివేకులుగఁజేసి పంపుచుండును. ఆయనతో మాటలాడుట యెంతో లాభకరముగా నుండును. ఆయన యేది మాటలాడినను ముందుగయోచించి యుక్తియుక్తముగ సర్వజనగ్రాహ్యముగ నుండునట్లు మాటలాడును. జ్ఞాన మితరులకు నుపదేశించుట వాని కెంతయిష్టమో నేర్చుకొనవలసిన యంశములుండిన నితరుల వద్దనుండి

యవి నేర్చుకొనుటయు వాని కంతయిష్టము. నిరంతరము గ్రంథపఠనమం దాసక్తి యుండుటచేతను నూతనజ్ఞాన మార్జింప నభిలాష గలుగుటచేతను గోపాలరావు యావజ్జీవము విద్యార్థియే యని చెప్పవచ్చును.

గోపాలరావు బుద్ధి యెంతసూక్ష్మమైనదో నడత యంత పవిత్రమైనది. జనులాయన ప్రజ్ఞ కెంతసంతోషించిరో యోగ్యతకు నంతియె సంతోషించిరి. పాండిత్యమునకుఁ బావనచరిత్రముతోడగుట బంగారునకు దావి యబ్బుటగదా! సత్యమునందు ధర్మమునందు నాయనకు గల యధికప్రీతిచేత నతఁడొకప్పుడు కఠినముగ భయంకరముగ మాటలాడుచుండును. అందువలన దోషములు చేయువారు వానియెదుటకు వచ్చుటకు భయపడి గడగడ వడంకుచుందురు. ఇట్లనుటచేత నతఁడు సర్వజన సులభుఁడు కాఁడనియుఁ గఠినస్వభావుఁడనియుఁ దలఁపగూడదు. ఆయన యందఱకు సులభుఁడు దయావంతుఁడు తత్త్వజ్ఞుడు.

గోపాలరావు గొప్ప సంఘసంస్కర్తలలోఁ జేరినవాఁడు కాడు. గాని వాని యభిప్రాయము లన్నియు సంఘసంస్కారమున కనుకూలముగానే యున్నవి. ఆయన మతమున సంస్కారము గావలసిన ముఖ్యవిషయములు నాలుగున్నవి. స్త్రీవిద్య దేశమునందు విశేషముగా వ్యాపింపవలయుననియు బాల్యవివాహము లడగిపోవలయుననియు నిర్బంధవైధవ్యము లుండగూడదనియు ప్రతివర్ణములోనున్న యంతశ్శాఖ లణగిపోవలయుననియు నాయన తలంచెను. అన్నిటిలో బాల్యవివాహమే మిక్కిలి నష్టకరమని యాతఁడు తలంచెను. అదియే హిందూసంఘవృక్షమును నాశనముచేయు వేరు పురుగు. అది యేవర్ణములో మిక్కిలి వ్యాపించి యున్నదో యావర్ణము ననగా బ్రాహ్మణులను నా నాఁటికి క్షీణదశకుఁ దెచ్చుచున్నది. ఆ యగ్రవర్ణమున నీకాలమున జనించెడు బాలికాబాలకులు తమ పూర్వులట్లు దేహదార్ఢ్యము గలిగియుండక పొట్టివాండ్రై దుర్బలులై స్వల్పరోగములకైన నాగలేక యకాలమృత్యువుల పాలగుచుండుటచే నిట్టి దురాచారము ప్రప్రథమమున నివారింపఁబడవలసినదని

యు నదియే సంస్కారములలోకెల్ల సంస్కారమనియు గోపాలరావు కంఠోక్తిగఁ జెప్పుచువచ్చెను. ఈనాటిబ్రాహ్మణులలో పెక్కువాండ్రు మనఃపరిశ్రమముగాని దేహపరిశ్రమముగాని చేయలేక చేసినమాత్రమున సొక్కి సోలిపోవుచుండుటయు పదునాఱు పదునేడేండ్ల వయసు వరకు గట్టిగా కృషిచేసి విద్యాభ్యాసముచేసిన బాలురు రోగులగుటయు నాతఁడు కన్నులార జూచి యిట్లు దలంచెను. “ వ్యవసాయము చేయువాఁడు తన విత్తులు మిక్కిలిమంచివై మందమశాగత్తులతో నేల సారముగలదై యున్నపుడె నాటును. బుద్ధిసూక్ష్మతగల హిందువుఁడు తన శరీరమునకీ పోలిక సరిపోవునని గ్రహింపలేకపోవుట మిక్కిలి యాశ్చర్యముగా నున్న”దని యాయన చెప్పెను. నిర్బంధ వైధవ్యము పాపహేతు వనియు దుస్సహమనియు గోపాలరావు మతము. బాలికల కాలమున వితంతులగుట కతిబాల్య వివాహమే ముఖ్య కారణమనియు నట్టి వివాహములు బాలికాబాలకుల యిష్టములు బడయకుండఁ దలితండ్రులే చేయుచుండుటచేత వధూవరు లుత్తరవాదులు కారనియు నాయన వాదించుచువచ్చెను. సంఘసంస్కారమందు గోపాలరావు నేటి విద్యాధికులలో ననేకులకంటె స్థిరాభిప్రాయములు కలిగి యుండెను. దక్షిణ హిందూస్థానమను నాకాశమండలమున సూర్యచంద్ర మండలములవలె గోపాలరావు రంగనాథమొదలియా రను వారిద్దరు నుదయించి చాలకాల మజ్ఞానాంధకారమును బారదోలి దేశస్థుల భాగ్యదోషమున నకాలమున నస్తమించిరి.

పూండి రంగనాథము మొదలియారి.

పూండి రంగనాథము మొదలియారి చెన్నపట్టణమున 1847 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఆతని తండ్రి సుబ్బరాయ మొదలియారి. యాంగ్లేయభాషలోఁ బ్రవేశముకలవాఁడై పొలములకు నీరు పంపు కాలువల మీఁద నధికారముగల యొక కంపెనీవద్ద నుద్యోగస్థుఁడుగా నుండెను. సుబ్బరాయ మొదలియారి రాజభాషయగు నింగ్లీషు చెప్పించుట వలన గలిగెడు లాభముల నెఱిఁగినవాఁడుకావున బాల్యమునందె మిక్కిలి చాకచక్యము బుద్ధికుశలతఁ గనఁబరుచుచున్న తన కుమారున కావిద్యఁ జెప్పింపఁ నారంభించెను. రంగనాథము బాలుఁడై యుండగాఁ దండ్రికిఁ జెన్నపట్టణమునుండి యవనాషి యను గ్రామమునకు బదిలి యయ్యెను. కాని యాగ్రామమున నతఁడు చిరకాలముండలేదు. అక్కడ నుండగా నొకనాటి రాత్రి వానియింట బందిపోటు దొంగలు పడిరి. ఆ మొదలియారి ప్రియపుత్రుఁడగు రంగనాథమునకు దొంగలవలన మహాపాయము సంభవించునని భయపడి వాని నటుకమీఁద దాఁచి కూఁతునుం దీసికొని దొంగలయెదుటికిబోయి యింటనున్న సర్వస్వము వారికి సమర్పించెను. కాని దొంగలు తనివినొందక "యింకను నీవు సొత్తు దాఁచితివి. అది చూపవేని నీప్రాణములు నీకుఁ దక్కవుసుమీ" యని వానిని బెదిరించిరి. అప్పుడు తండ్రి గడగడవడంకుచు నటుకమీఁద బిడ్డను దాఁచుట తప్ప వేరు సొత్తు దాఁచలేదని చెప్పెను. చోరులు బాలకునిఁ బయినుండి క్రిందికిఁ దింపిరి. అప్పుడు రంగనాథము తనప్రాణము నిమిత్తము మిక్కిలి దయనీయములగు మాటలతో దొంగలను బ్రతిమాలుకొనెను. దొంగ లెవ్వరికి హానిజేయకుండ నెట్టిటో యిలువెడలిపోయిరి.

పూండి రంగనాథము మొదలియారు.

సుబ్బారాయ మొదలియారు యుద్యోగము వెంటనే మాని మరునా డే యవనాషి విడిచి చెన్నపురికిం బోయి యక్కడ కాంపురముండెను.

రంగనాథునికిం దండ్రి యింటివద్ద శ్రద్ధతో జదువు చెప్పుచుండె ను. రంగనాథము మొదలియారునకు ద్రవిడభాషలో నిరుపమానమైన ప్రవేశముకలదు. అట్లు కలుగుటకు దండ్రి యింటివద్ద స్వభాషలోం జేయిం చిన పరిశ్రమమె కారణమని మన మూహింపవచ్చును. 1860 వ సంవత్స రమున రంగనాథము పదునూడేండ్ల ప్రాయమువాండై నప్పుడు తండ్రి ప చ్చయ్యప్పగారి బడికి చదువఁబంపెను. అప్పుడతండు మూడవతరగతిలో జేరెను. అది యిప్పటికి నాలుగవఫారమునకు సమానము. ఆనాటి హిం దువులకు పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలమీంద మిక్కిలి యభిమాన ముండెనం దున బాలురందఱు నక్కడికే బంపబడుచు వచ్చిరి. రంగనాథుని బుద్ధి కుశలత సంపంగి పూపరిమళమువలె వ్యాపించుటచే నాపాఠశాలకుం బ్ర ధానోపాధ్యాయుండు (ప్రిన్సిపల్) వానింగూర్చి విని మిక్కిలి శ్రద్ధ బూ నెను. ఆసంవత్సర మతం డిరువదిరూపాయల విద్యార్థివేతనము సంపాదిం చెను. సంవత్సరాంత మందైన పరీక్షలో రంగనాథము జూపిన తెలివికి సంతసించి యధికారులు నడుమతరగతిలో జదువకుండగనే వానిని ప్రవే శపరీక్ష తరగతిలో (మెట్రిక్యులేషన్) జేర్చిరి.

ఈ తరగతిలోనుండి యతం డనేక బహుమానములం బడసెను. రాజా మాధవరావుగారు గణితశాస్త్రమునందు నింగ్లీషుభాషా పాండిత్య మునందు మొదటివాండగు వానికి నొకబహుమాన మియ్యందలంచి యా తరగతి బాలుర నందఱం బరీక్షింపం జేసెను. ఆ పరీక్షలో రంగనాథుండే మొదటివాండుగం గృతార్థుండై బహుమానము గ్రహించెను. ఆకాల మున రంగనాథ మొక చిన్నసాహసము చేసెను. దానిం బట్టి యాతనికి తనసామర్థ్యమం దెంత విశ్వాసముకలదో యెంత నిర్ణయత్వము స్వ తంత్రబుద్ధి వానికడ నున్నవో మనము తెలిసికొనగలము. ఒకసారి స్త్రీ విద్యనుగూర్చి యొకయుపన్యాసము వ్రాయుమని యుపాధ్యాయుండు త రగతిలో బాలురకందఱ కాజ్ఞాపించెను. అది సర్వోత్కృష్టముగ వ్రాసిన

వారికి గొప్ప బహుమాన మిచ్చునట్లు నిర్ణయము. అనేక బాలకులా విషయములం గూర్చి యుపన్యాసములు వ్రాసిరి. పరీక్షకులచే వ్రాయఁబడిన యుపన్యాసముల నన్నిఁటిని జదివి రంగనాథము యొక్కయు కుప్పురామశాస్త్రియను మఱియొక బాలకునియొక్కయు వ్రాతలు ప్రశస్తములని యా రెంటిలో నేది ప్రశస్తతమమో నిర్ణయింపలేక చెన్నపురిలో గొప్ప న్యాయవాదులైన నార్టను మెయిను దొరలకుఁ జూపిరి. మెయినుదొర రంగనాథునిదే ప్రశస్తతరమనెను. నార్టను కుప్పురామశాస్త్రి వ్రాసిన దానిని మెచ్చెను. పరీక్షకులు సరిగా నప్పటికి నిర్ణయింపలేక హైకోర్టు జడ్జియగు హాలోవేగారి కుభయుల వ్రాతలం జూపిరి. ఆయన రంగనాథమునకే బహుమాన మీయఁ దగునని చెప్పెను. కాని యేకారణముచేతనో తుదకు బహుమానము రంగనాథమునకు రాలేదు. అందును రంగనాథుఁడు కుపితుఁడై తన కెందుచేత బహుమానము రాలేదో యాకారణ మానుపూర్వికముగ నెఱుఁగొన నిశ్చయించు కొనెను. అంతలో నతని పాఠశాలయొక్క సంవత్సరోత్సవము వచ్చెను. అయ్యవసరమున జరిగిన సభకు జెన్నపురి గవర్నరుగారగు హారిసు ప్రభువుగా రగ్రాసనాధిపతులయిరి. ఆయన వచ్చి కూర్చుండిన పిదప రంగనాథుఁడు లేచి తన యుపన్యాసముఁ జేతఁబట్టుకొని దానిని గవర్నరుగారికి జూపి యాయన చేతనే తగవు పరిష్కరింపఁ జేసికొన వలయునని బయలుదేరె నుపాధ్యాయుఁడా బాలుని యుత్సాహము గనిపెట్టి తగవు న్యాయముగా బరిష్కరించునట్లొడంబడి బలవంతముగ వాని ప్రయత్నము నివారించెను.

1862 వ సంవత్సరమున రంగనాథము మొదలియారి ప్రవేశ పరిక్షయందు మొదటి వాఁడుగ కృతార్థుఁడయ్యె. ప్రసిడెన్సికాలేజీలో బై పరీక్షల జదువుటకుఁ జేరెను. పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలాధికారులు చదువుకొనుటకు వానికి నెలకు కొంతసొమ్ము నీయ వాగ్దానము చేసిరి. ప్రసిడెన్సి కాలేజీ యాదినములలో మిక్కిలి యున్నతస్థితిలో నుండెను. సాహిత్యమునందు సముద్రుఁడని చెప్పదగిన థామ్సనుదొరగారు దానికి ప్రధానోపాధ్యాయులై యుండిరి. అదివఱకా కళాశాలలలో బుద్ధిలో బృహస్ప

తులవంటి విద్యార్థు లనేకులు చదివి కీర్తిమంతులైరి. కాని రంగనాథము వారి నందర నణఁగఁద్రొక్కెను. లోకమం దెవరికైన నొక శాస్త్రమందు విశేషాభిమానముండును. రంగనాథుని కన్ననో తత్వశాస్త్రమందు గణితశాస్త్రమందు నాంగ్లేయ సాహిత్యమందు విశేషించి స్వభాషయగు ద్రావిడమందు మహాభిరుచి కలదు. ఆ నాల్గిటిలో నతని కతండె సాటియని చెప్పదగి యుండెను.

థామ్సను దొరయుఁ దక్కిన యుపాధ్యాయులు రంగనాథుని యభివృద్ధి నెంతో శ్రద్ధతో జూచినారను టదియొక యాశ్చర్యము కాదు. అప్పటి డైరక్టరయిన పవెలు దొరగారు హాలోవేదొరగారు సయితము రంగనాథుని బుద్ధికుశలతవిని వాని యభివృద్ధిని విన నుత్సాహపడుచు వచ్చిరి. విద్యార్థిగానున్న కాలముననే మహాపురుషుల యాశ్చర్యమునకు పాత్రుఁడయినవాఁడు మనలో నితఁడొక్కఁడే యని చెప్పవచ్చును. అతనికి గణితశాస్త్రమందు నపారమైన ప్రజ్ఞ యున్నను నాంగ్లేయ సాహిత్యమందుఁగూడ నాంగ్లేయు లనేకులే వానికి దీసిపోదురు. ఆతనితో సమానముగ నింగ్లీషువ్రాసి మాటలాడగల తెల్లవారిసంఖ్య తక్కువయని యనేకుల యభిప్రాయము. తిరువాన్కూరు రాజవంశస్థుఁడగు రామవర్మ తాను మహారాజు కాకమునుపే చెన్నపురి రాజధానిలో పట్టపరీక్షయందు మొదటి తరగతిలో నెవఁడు కృతార్థుఁడగునో యావిద్యార్థికి మూఁడువందల రూపాయలు విలువగల బంగారు పతకము బహుమానముఁ జేయవలసినదని యామొత్తమును వడ్డివల్ల గూర్చునట్టి మూలధనమును జెన్నపురియూనివరుసిటీవారికి 1862వ సం॥రమునం దిచ్చెను. పట్టపరీక్షయందు మొదటి తరగతిలో నెవరు కృతార్థులు కాఁనందున 1863, 64 సంవత్సరములలో నెవరికి నీయఁబడలేదు. 1865 వ సం॥ లో రంగనాథము మొదలియారి పట్టపరీక్షయందు మొదటితరగతిలో గృతార్థుఁడైనందున పతకము వాని కీయఁబడెను.

ఈ పతక మొక్కటియే కాదు రంగనాథుఁడు బహుపతకములను బహుపుస్తకములను బహుమానముగాఁ బడసెను. రంగనాథుని యుపా

ర మేధాశక్తికి గురువగు థామ్సను మిక్కిలి సంతసించి వానిని విడువలేక విద్యాభ్యాసము ముగియగానే గణిత శాస్త్రమునందు సహాయోపాధ్యాయుఁడుగఁ దన కళాశాలలోనే నియమించెను. రంగనాథముయొక్క మిత్రుఁలు గురువులు విశేషముగ నాంగ్లేయులే యగుటచేత వారి మార్గము ననుసరించి యతఁడు తన కనేకపర్యాయము లితరోద్యోగములు సంపాదించుకొనుటకు వీలు కలిగినను యవి నిరాకరించి విద్యాశాలయందె యావజ్జీవము గడపెను. చెన్నపురి దొరతనమువారు సమయము వచ్చినప్పుడల్ల రంగనాథుని ప్రజ్ఞాదులం గొనియాడుచు వచ్చినను ప్రజ్ఞకుం దగునట్టి ప్రోత్సాహము మాత్రము సరిగా నీయ లేదు. ఏలయన ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలో రంగనాథుఁడు గణిత శాస్త్రోపాధ్యాయుఁడుగా స్థిరపడు నప్పటికి రమారమి పదియారు సంవత్సరములు పట్టెను.

1872 వ సంవత్సరమున రంగనాథుఁడు చెన్నపురి యూనివరుసిటీలో నొక ఫెల్లో జేయఁబడెను. అది మొదలుకొని యతఁడు చనిపోవువఱకు నేఁటేఁట నీగౌరవము పొందుచునే యుండెను. విద్యావిషయమున రంగనాథముమొదలియారిగారి యభిప్రాయమునకు జూపఁబడు గౌరవము మఱియేహిందువుని యభిప్రాయమునకు జూపబడుట లేదు. ఏయభిప్రాయమయిన జెప్పవలసివచ్చినప్పుడు రంగనాథము మొదలియారి యొక మనుష్యునకుగాని యొక తెగకుగాని లాభము కలుగునట్టి పక్షపాతపు బలుకులు బలుకక సర్వవర్ణములవారి యభివృద్ధికి ననుకూలములగు వచనములఁ జెప్పుచువచ్చెను. విద్యాశాఖలో నేసభగూడినను నేచిన్నకమిటీ యేర్పడినను రంగనాథము మొదలియారియం దుండవలసినదే. ఏ చిన్న తీరుమానమైనను వానిచేతి దిద్దుబాటు బడయని పక్షమున నవి వ్యాసప్రోక్తము కానట్లె, కమిటీలలోని మెంబర్లు తలచుచువచ్చిరి. 1890 వ సంవత్సరమందు దొరతనమువారు ద్రవిడి భాషాంతరీకరణముఁ జేయుటకు వాని నేర్పఱచుకొనిరి. 1892 వ సంవత్సరమున జెన్నపట్టణమున కతఁడు షరీఫుగా నియమింపబడెను.

ఒక్క విద్యావిషయమందే గాక ప్రజాక్షేమకరములయిన సమస్త వ్యవహారములందు దొరతనమువారు ప్రజలు రంగనాధుని యాలోచనము గైకొనుచు వచ్చిరి. చెన్నపురి మునిసిపాలిటీయం దతఁడొక సభికుఁడై యనేకోపన్యాసములనిచ్చెను. అవియెంతో మనోహరములుగ నుండెను. చెన్నపురమందు స్వదేశీయులచేత స్థాపింపబడిన కాస్మాపాలిటన్ క్లబ్బునకు రంగనాధముమొదలియారి ప్రాణమని చెప్పవచ్చును. అతని మృదుమధుర సంభాషణముచేత ప్రతి సాయంకాలము సభయంతయు గలకల లాడుచుండెనని వాని నెఱిఁగినవారిప్పటికిఁ జెప్పుదురు. 1890 వ సంవత్సరమందు బట్టపరీక్ష మొదలగు శాస్త్రపరీక్షలయందుఁ గృతార్థులైన విద్యార్థులకు శిష్టాచారముగ జరుగుచున్న హితోపదేశమును జేయుటకు గవర్నరుగారు రంగనాధము నేర్పఱచిరి. అప్పుడతని నోటనుండి వచ్చిన యింగ్లీషుభాష మార్దవ మేమని చెప్పను. అప్పుడొక వార్తాపత్రికలో వానియుపన్యాసమునుగూర్చి యీక్రిందివిధముగ వ్రాయఁబడెను. "ఎదుటనుండి రంగనాధము మొదలియారిచేయు నుపన్యాసము వినినవారు తప్పక యాతఁడు స్వదేశస్థుఁడనుకొందురు. కాని చాటుననుండి వినిన పక్షమున శైలింబట్టి పదప్రయోగమును బట్టి యుచ్చారణముం బట్టి మాటలాడుచుండిన వాఁ డాంగ్లేయుఁ డనుకొనవలసినదే కాని నల్లవాఁడనుటకుఁ వీలులేదు." ఆయుపన్యాసమును మనవారు తెల్లవారుగూడ బహువిధముల శ్లాఘించిరి.

రంగనాధము నిజముగా హిందూసంఘమున కొక యలంకారమని చెప్పవచ్చును. ఈ యలంకారము 1893 వ సం॥ డిశంబరునెల 10 వ తేదీని దేశము శోకమగ్నమగునట్లు నేలపాలయ్యెను. ఆయన కొద్దిదినములు జ్వరముచేత బాధపడి లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఆజ్వరము వానిం దుదముట్టించునని యెవ్వరు దలంపలేదు. మరణమునకుముందు నాలుగు దినముల క్రిందటివఱకు నతఁడు పాఠశాలకు బోవుచునే యుండెను. అతఁ డతిపరిశ్రమవలన నకాలమృత్యువు వాతబడెనని లోకులు తలంచిరి. వాని మరణమునకు వగవని హిందువులు కాని మహమ్మదీయులు కాని

యూరోపియనులుకాని లేరు. ప్రిసిడెన్సీకాలేజీ కౌన్సిలువారు కాలేజీకి రంగనాథముమొదలియారిచేసిన మహోపకారము నుగ్గడించి గణితశాస్త్రమునందేగాక తత్వశాస్త్రమందు జరిత్రాశాస్త్రమందు వాని కసమాన ప్రజ్ఞ గలదని, వానిమరణమువలన దమకాలేజీకి గలిగిన నష్టమునకు మిక్కిలి విచారించిరి. అప్పుడు డైరక్టరుగానుండిన డాక్టరు డంకనుదొరగారు రంగనాథముతో గలిసి చిరకాలము పనిచేసిన సహకారియగుటచే వానిమరణమునకు మిక్కిలి వగచి వానిపెద్ద కుమారునిపేర నొక జాబు వ్రాసెను. అందులో నీక్రింది సంగతు లున్నవి. "కొట్టకొనవఱకు నీతండ్రి నాయభిప్రాయమున మిక్కిలి యున్నతపదము నాక్రమించెను. చెన్నపట్టణములో నుండిన యేయూరపియనుడు నీతండ్రికి నావంటి చిరమిత్రుడు కాడు. నావలె నతనిహృదయ మనోగతములైన గుణములను బ్రజ్ఞలను నెఱిగినవారు లేరు. అతడు మహాపండితుడు రాజభక్తుడు. ఆలోచన చెప్పునప్పుడు దూరదర్శిజ్ఞాని. మరియాదలకు నిధి. ఇట్లుండుటచేత నతడు సర్వసమ్మతుడై యుండెను. ఆయనపేరు శాశ్వతముగా జ్ఞాపకముండునటుల జేయుటకు బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవని వినుచున్నాము. అతడు మనకు జూపిన మార్గము ననుసరించుటయే యతనికి గౌరవము చేయుట. జ్ఞాపకార్థ మేదేని నిర్మించుటయని నాయభిప్రాయము."

1894 వ సం॥ రం ఫిబ్రేవరు నెలలో రంగనాథము మొదలియారి పేరు శాశ్వతముగానుండుటకు జెన్నపురమం దొక్క మహాసభ జరిగెను. ఆసభకు గవర్నరుగా రగ్రాసనాధిపతులైరి. ఆసమయమున చెన్నపురము హైకోర్టులో జిరకాలము జడ్జీపనిజేసిన సర్. టి. ముత్తుస్వామియయ్యరుగారు క్రిష్టియన్ కాలేజీలో బ్రధానోపాధ్యాయులుగా నుండిన డాక్టరు మిల్లరుదొరగారు మొదలగు ననేకులు రంగనాథమును గూర్చి ప్రసంగించిరి. అప్పుడు ముత్తుస్వామియయ్యరుగారు చేసిన యుపన్యాసములోని కొన్నివాక్యములిం దుదాహరింపబడుచున్నవి. వానితో గాఢమైన పరిచయము స్నేహము జేయుట వలన నతనిప్రజ్ఞలు నిరుపమానములని నేను తెలిసికొంటిని. అతడుపాధ్యాయుడుగా విద్వాంసుడుగా దేశాభి

వృద్ధికారకుఁడుగ నుండి చేసిన యుపకారము విలువలేనిది. అతని పరిశ్రమము పూనిక మిక్కిలి యద్భుతములైనవి. తన యహర్నకృత్యము నెరవేర్చుచు నిరంతరము గ్రంథపఠనమందె యతఁడు కాలము పుచ్చుచుండును. ఒకసారి నేను చాలసేపు షికారు దిరుగగా నన్నతఁడు చీవాట్లు పెట్టెను. అది నాకిప్పటికి జ్ఞాపక మున్నది. ఈకాలము మీరు పాడు చేయక మంచిపనిక్రింద నుపయోగించుచున్న బాగుండునని నాకాయనయుపదేశము చేసెను. రంగనాథునకు గలిగిన మహాఖ్యాతి వానిబుద్ధి విశేషము చేతనేగాని నిరంతరము పాటుబడుటవలన గాదు. దీనింబట్టి యాతఁడు పాటుపడువాఁడు గాఁడని మాయభిప్రాయము గాదు. కొందఱు మేధావంతులు కాకపోయినను విశేష పరిశ్రమముజేసి గొప్పవా రగుదురు. రంగనాథము మొదలియారి నిరుపమానమైన బుద్ధిసూక్ష్మత గలిగి దానికిందోడుగ బరిశ్రమజేసి ఖ్యాతిగాంచినవాఁడు. రంగనాథము మొదలియారి సంభాషించుచుండగా విన్నవారు మహానందభరితు లగుచుందురు. ఆతని భాషాశైలి మనోహరమై చాకచక్యము గలిగి మనస్సు నానందవార్ధి నోలలాడించుచుండును. ప్రసంగములో నడుమనడుమ నతఁడు మహాకవుల యుద్గ్రంథములలో నుండి సంతోషజనకములైన పద్యములను వాక్యములను దీసి కంఠపాఠముగ జదివి వినువారి వీనులకెంతయు విందు చేయుచుండును. ఆంగ్లేయభాషలో నతనికి షేక్స్పియరు మహాకవియొక్క కవిత్వము మిక్కిలి ప్రియమైనది.

సాధారణముగ నింగ్లీషుభాషలో బ్రవీణతగల విద్వాంసులకు స్వభాషాపరిచయముండుట యరిది. రంగనాథము మొదలియారి విషయమట్లుగాదు ద్రావిడభాషయందు మహాపండితులతో సమానమైన పాండిత్యము వానికి గలదు. ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు సందర్భశుద్ధిమెఱఁగి యతఁడు ద్రవిడ భాషలోనున్న కంబరామాయణమునుండి కొన్నిపద్యములను దీసి చదివి దానిలో నుండు భావాదులను మిత్రులకు బోధించు చుండును. ఈకాలమున నింగ్లీషు భాషలోఁ గృషిచేయు విద్యార్థులు స్వభాషను బొత్తుగ నెఱుగక చెడిపోవు చున్నారని యాయన పలుమారు

మిత్రులతోఁ జెప్పి విచారించుచుండును. ఆయన సర్వవిధములచేత మిక్కిలి పెద్దమనుష్యుఁడు. తరుచుగా గొప్పవారితో సహవాసము చేయుటచేత నాతనిపద్ధతులు మిక్కిలి మంచివై యుండెను. ఆతని హృదయము మిక్కిలి మెత్తనిది. ఆయనజీతములోఁ జాలభాగము పేదలగు విద్యార్థుల విద్యనిమిత్తము ప్రతిమాసము వ్యయము చేయుచుండెను. అట్టిదానములు గుప్తములై యుండును. ఇతరులయందున్న బుద్ధిసూక్ష్మతల నతఁడు మెచ్చి సంతసించు చుండెను. ఆయనకు ముత్తుస్వామి యయ్యరును గూర్చి యీక్రింద యభిప్రాయము గలదు. "బుద్ధిసంపదను బట్టిచూడగా నీకాలమున హిందూదేశమునఁ బుట్టినవారిలో ముత్తుస్వామియయ్యరే శ్రేష్ఠుఁడు." రంగనాథము మొదలియారుచేసిన గ్రంథమొకటి కలదు. అది కంచికాలందకమను ద్రవిడభాషా పద్యకావ్యము.

సెట్టిపాణియం వీరవల్లి రంగాచార్యులు.

ఈరంగాచార్యులు 1831 వ సంవత్సరమున చెంగల్పట్టుజిల్లాలో నొకగ్రామమున జన్మించెను. ఈయనతండ్రి రాఘవాచార్యులు చెంగల్పట్టు కలెక్టరు కచ్చేరిలో నొకగుమస్తాగా నుండెను. రంగాచార్యులు పసిబిడ్డయైనపుడు గొప్పగండ మొకటి తప్పెను. తల్లితోఁగలసి పయనము చేయుచుండ దారిలో బండి బోల్తపడెను. బండి పడిపోవుటకు సిద్ధముగా నున్నపుడు రంగాచార్యులయన్న వేగముతోఁ దల్లియొడినున్న తమ్ముని నీవలకులాగి యాతని ప్రాణములు కాపాడెను. కానిచో రంగాచార్యు లేమయియుండునో! ఆతని తండ్రికి సర్కారు జీతముతప్ప మఱియేయాస్తియు లేదు. కుమారుని కింగ్లీషువిద్య జెప్పింపవలయునని రాఘవాచార్యులు తలంచెనుగాని సంసారస్థితి చక్కగా నుండకపోవుటచేఁ జదువు మాన్పింపఁ జూచెను. అంతలో రాఘవాచార్యుని సోదరులలో నొకఁడు రమారమి యెనిమిదివందల రూపాయలు బాలుని చదువునిమిత్తమిచ్చి మృతినొందెను. ఏయాధారమునులేని రాఘవాచార్యున కదికొంతసహాకారిగానుండెను. కాని కొమరునిఁ జెన్నపురికిఁ బంపి విద్యాభ్యాసము సంపూర్ణముగఁ జేయించుటకది చాలదయ్యెను. ఏమిచేయనగునని రాఘవాచార్యు లాలోచించుచుండ వానిబంధువుఁడు, చెన్నపట్టణమున మేజస్ట్రేటుగా నియమింపఁబడిన మొదటి హిందువుఁడునగు, వి. రాఘవాచార్యులనునతఁడు బాలుని విద్యాభ్యాసమునఁ గొంతసహాయముఁ జేయునట్లు వాగ్దానము చేసెను. అంతట రంగాచార్యులు చెన్నపట్టణమునఁ జదువ నారంభించెను.

విద్యార్థిగానున్న కాలమున రంగాచార్యులు వయసునకుఁదగిని తెలివిగలవాఁడని పేరువడెను. పెద్దవాండ్రు చదరంగి మాడుచుండ

[illegible]యం పేరవల్లి రంగాచార్యులు

నీబాలుఁడు నిశ్శబ్దముగ వారిసమీపమునఁ గూర్చుండి మెలఁకువతో న య్యాటలోని చమత్కృతులన్నియు గ్రహించి యల్పకాలములోనే దానియందు మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడయ్యెను. అతని ప్రౌఢిమ మెఱిఁగి చదరంగ మాడు పెద్దలు మంచియెత్తులు తమకుఁ దోఁచనప్పుడు, తమయాట చిక్కులలోఁ బడినప్పుడు పలుమారు బాలుఁడగు రంగాచార్యులసాయ మపేక్షించుచు వచ్చిరి. అపుడతఁడే తడవుగ నీకుశాగ్రబుద్ధి యసమానములగు నెత్తులుచెప్పి వారి యాటచిక్కులు విప్పుచువచ్చెను. రంగాచార్యులకు విద్యమీఁదకంటె నాటపాటలయం దెక్కువ తమక ముండెను. అట్లున్నను స్వల్పపరిశ్రమము మాత్రముచేసి చదువులో తోడిబాలుర మించుచు వచ్చెను. అతఁడు మొట్టమొదట పచ్చెయ్యప్పశాలలోఁ బ్రియజ్ఞాన మొదలియారి యను నాతనివద్ద చదివెను. పెద్దవాఁడైన తరువాత నైతు మీనాయనాచార్యులు తన చిన్ననాఁటి యుపాధ్యాయునియెడ గౌరవమును, ప్రేమయును గలిగి, చిన్నబిడ్డలను మొదటి తరగతులలో నుపాధ్యాయులుగా నుండఁగోరు వారాయనవలె నుండవలెనని చెప్పుచుండెను. ప్రియజ్ఞాన మొదలియారు వయోవృద్ధుఁడయి యుద్యోగమును మానుకొని యింట నిర్బంధములు పడవలసివచ్చినప్పుడు ప్రాఁత శిష్యుఁడైన రంగాచార్యులు గురుభక్తిఁ గలిగి ద్రవ్యసహాయమును చేయుచువచ్చెను. పచ్చెయ్యప్ప పాఠశాలలోఁ జదువు ముగిసిన పిదప రంగాచార్యులు చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ బ్రవేశించెను. దాని ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు పవెలుదొర బాలుని మేధాశక్తికి సంతసించి నెలకుఁ బదునాలుగు రూపాయలు విద్యార్థివేతనముగ వానికీయఁదొడఁగెను. పవెలుదొరవద్ద బుద్ధి సంపూర్ణముగ వికసింప నతఁడు పరీక్షలోఁ దక్కిన విద్యార్థుల నందఱ మించుటఁజేసి వారువారితో సమానముగ నుండఁ గోరక వాని తరువాత వారెవ్వరైన నుండుటకుఁ గోరవలసినవారయిరి. ఆహైస్కూలులో నతఁడు 1849 వ సంవత్సర ప్రారంభమునకు విద్యాభ్యాసముచేసి యప్పుడు ప్రొఫిషెంటు పరీక్షలో మొదటి తరగతిలోఁ గృతార్థుఁడయి గౌరవాస్పదుఁడయ్యెను. తరువాత రంగాచా

ర్యులు దొరతనమువారి కొలువులోఁ బ్రవేశించుటకు మఱియొక పరీక్షకుఁ జదువుచుండుట విని పవెల్‌దొర వానియెడ మంచియభిప్రాయముఁ గలవాఁడు కావున వానికీక్రింది విధమున వ్రాసెను. "నీవు పరీక్షారంగమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడనియు మాపాఠశాల పరువు నిలువఁ బెట్టఁ బ్రయత్నింతువనియు విని చాల సంతసించితిని. నీయందు సామర్థ్యము, దానికిందోడు చాకచక్యముఁ, వివేకముఁ గలవు. కావున నీవు తప్పక జయము నొందెదవు."

విద్యార్థిదశలో నతనికిఁ గలిగిన యద్వితీయ విజయములను వానికీర్తి చుట్టుప్రక్కల వ్యాపించుటచే నతఁడు విద్యముగింపఁగానే చెన్నపురమండలమునకు కలెక్టరుగానున్న యెల్లిసుదొర వానికిఁ దనకచ్చేరీలోఁ నొకనికి బదులుగా కొన్నాళ్లు గుమాస్తాపని యిచ్చెను. అనంతరమతఁడు చెంగల్పట్టుజిల్లా కలెక్టరు కచ్చేరిలో శిరాయతు గుమాస్తాగా నియమింపఁ బడెను. అక్కడ కొన్నాళ్లుండిన తరువాత నతఁడు సేలంజిల్లా కలెక్టరు గారికచ్చేరిలో హెడ్‌క్లర్కుగా హెచ్చుజీతముమీఁదఁ బంపఁబడెను. ఈకాలమున నతఁడు రెండు చిన్నపుస్తకములను వ్రాసెను. అందొకటి రివిన్యూడిపార్టుమెంటులోని యుద్యోగస్థులు లంచములను పుచ్చుకొనుటఁగూర్చి. రెండవది యాకాలములో నందఱుఁ దీవ్రముగాఁ జర్చించుకొనుచున్న నేలను తంజావూరు జిల్లాలలోని మిరాసిహక్కులను గుఱించి. పిమ్మట నతఁడు హైదరాబాదు తహసీలుదారుగా వెళ్లి యాపనిలో రెండేండ్లుండెను. అక్కడనుండి నెల్లూరుజిల్లా సిరస్తదారుగాఁ బోయెను. 1859 వ సంవత్సరమున గవర్నమెంటువారు చెన్నపురిరాజధానిలో నేర్పరిచిన యినాము కమీషనుయొక్క ప్రెసిడెంటగు టెయిలరు దొరవారివద్ద స్పెషల్ అసిస్టాంటుగా నియమింపఁబడెను. రంగాచార్యులు తన వివేక సామర్థ్యములవల్ల టెయిలరు దొరకు విశ్వాసపాత్రుఁడై యేడు సంవత్సరము లాడిపార్టుమెంటులోఁ బనిచేసెను. ఈనాముల పరిష్కారము ముగిసిన పిదప దొరతనమువారు మనదేశములోనున్న యినుపదారుల (Railways) స్థితి యెట్లుజరుగుచున్నదో తెలియఁజేయువల

యునని ఓయిలరుదొరవారిని నియోగించిరి. ఈపనికి బాగుగ లెక్కలు తెలిసినవారు కావలసివచ్చినందున ఓయిలరుదొర రంగాచార్యులను దనకు సహకారిగాఁ దీసికొనెను. రంగాచార్యులు ప్రధాన మిత్రులతోను, ముఖ్యబంధువులతోను గలసి యాలోచింపకుండ నీయుద్యోగములోఁ బ్రవేశించుట కొడంబడెను. గృహమునకుఁ బోయి యావార్త నిష్టులకు దెలిపిన వారు ఓయిలరుదొరగారితో నతఁడు చేసిన వాగ్దానము నుండి వానిని మరల్పఁ బ్రయత్నించిరి. ఏలయన నతఁడు కలకత్తాకు సముద్రముమీఁద నోడప్రయాణము జేయవలసి వచ్చెను. ఆనాఁటి పూర్వాచార ప్రియులగు బ్రాహ్మణులు రంగాచార్యులవంటి యగ్రకులజుఁడు సముద్రముమీఁద నావికా యాత్రచేసినపక్షమున బ్రాహ్మణ్యము చెడిపోవుననియు నతనిమీఁద నందఱునదే మొదలుపెట్టి వర్ణాశ్రమధర్మములు పాడుచేయుదురనియు గోలుపెట్టిరి. కాని రంగాచార్యులు నాగరికతా విషయమునఁ దనసాఁటివారి తలదాటినవాఁడగుటచే వారు పెట్టినగోలు సరకుసేయక, వెలికి జంకక ఓయిలరుదొరతోఁ గలసి యోడమీఁద కలకత్తాకును, బనియున్న యితరస్థలములకును బోయెను. పోయి చాలమోపికతోఁ నీతితోఁ దనపని నిర్వర్తించుకొని తనపై యధికారి నమ్మికకు మునుపటికంటెను మిక్కిలిగా పాత్రుఁడయ్యెను. తనకు నధికారులకు సంతుష్టికలుగునట్లు కార్యనిర్వాహముచేసి రంగాచార్యులు స్వదేశమునకు మరలెను. ఓయిలరుదొరకు రంగాచార్యునిమీఁద నెంత గౌరవమున్నదో వాని స్వహస్తలిఖితమైన యీజాబువలనఁ దెలియును.

అతఁడు (రంగాచార్యులు) పాఠశాలను విడిచి, 1849 వ సంవత్సరములో దొరతనమువారి కొలువులోఁ బ్రవేశించినది మొదలుకొని మేమిరువుర మెడతెగని సంబంధము గలిగియుంటిమి. మాకొండొరుల యెడఁగల గౌరవము రవ్వంతయు డిందుపడలేదు. ప్రప్రథమమున నేనతనికిఁ బనినేర్పుటలోను, పిమ్మట గొప్పయుద్యోగములిప్పించి వృద్ధికిఁ దెచ్చుటలోను కొంతసహాయము చేసినను రంగాచార్యుఁడు నాయెడలఁ జూపిన భక్తివిశ్వాసములచేత నా ఋణమంతయుఁ దీర్చెను. మా యిరువురకు నుద్యోగ

సంబంధ మున్నకాలమంతయు రంగాచార్యులు స్వదేశస్థుల ప్రవర్తనల గూర్చి యతనికిఁగల జ్ఞానము, వానియుత్కృష్టవివేకము, యద్భుతమైన యతనికార్య నిర్వాహక సామర్థ్యము విసుగుకొనక యతినిపుణముగా నానిమిత్తమె వినియోగించెను. నేయాల, మాకెరువ్వుల సంబంధముగల సమస్తవ్యవహారములలోను నేను కృతకృత్యుఁడ నగుట యెల్ల రంగాచార్యుని సహాయ సంపత్తిచేతనే యని దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను." అనంతరము కొంతకాలమునకు టెయిలరుదొర చెన్నపురిరాజధాని పక్షమున గవర్నరు జెనరలుగారి శాసననిర్మాణ సభలో సభికుఁడై, చట్టములు నిర్మించినపుడు రంగాచార్యుని యాలోచనమడుగుచు నీతఁడిచ్చిన సలహాలను నిస్పష్టముగ గవర్నరు జెనరలుగారి సభలోఁ జెప్పచువచ్చెను. కలకత్తానుండి చెన్నపట్టణము తిరిగివచ్చిన తరువాత రంగాచార్యులు మదరాసు రెయిల్వేకంపెనీకి సమీపసరయ్యెను. దొరతనమువారు కాకితపునావలు (అనగా కరెన్సినోట్లు) సర్కారు వ్యవహారములలోనికిఁ దెచ్చి, 1864 న సంవత్సరమున రంగాచార్యుని పశ్చిమదేశమునందున్న కల్లికోటజిల్లాలో శిరిస్తదారి డిప్యూటీ కలెక్టరుగా జేసిరి. ఆకాలమున నచ్చటి జిల్లాకలెక్టరగు బాలర్డుదొరకు రంగాచార్యునియెడఁ జాల నమ్మకి కలిగెను. ఆదొరయే యన్వల కొంతకాలమునకు తిరువన్నూరు, కొచ్చి సంస్థానములలో దొరతనమువారి పక్షమున రెసిడెంటయ్యెను.

ఈనడుమ మైసూరు సంస్థానస్థితి చాల శోచనీయముగా నుండెను. దొరతనమువారు వెనుకటి మహారాజగు కృష్ణరాజ యుదయవరును గద్దెమీఁది నుండి దింపి వాని దత్తపుత్త్రుఁడు యుక్తవయస్కుఁడయిన పిదప రాజ్యము స్వీకరింపవచ్చునని శాసించిరి. స్వదేశ సంస్థానములతో నేకాడికైన సంధిసేఁజేసికొని, వాటిజోలికిఁబోక నెమ్మదిగా దేశమునుఁ బాలింపవలయునను తలంపుగల లార్డువిలియంబెంటింకు వంటి మంచిగవర్నరు జెనరలుకూడ తన నియమమునకు విరుద్ధముగా జోక్యము కలిపించుకోవలసినంత దుర్దశకు మైసూరు సంస్థానము మరల నెన్నఁడు రాకుండఁజేయఁదలఁచి, యేఁబదిలక్షల జనులకు రాజుకాఁదలచి

యున్న చిన్నమహారాజునకు నిరంతరము ప్రజాను రంజనముగా, ప్రజాక్షేమంకరముగ పరిపాలనము జేయించునట్టి విద్యనుం జెప్పింప నింగ్లాండులోని దొరతనమువారు నిశ్చయించుకొనిరి. హిందూదేశ కార్యదర్శిగా రింగ్లాండునుండి పంపిన యీయుత్తరువు అమలులోనికిఁ దెచ్చుటకు మైసూరులోఁ గొన్ని కార్యములు జరుగవలసి వచ్చెను. అప్పుడు మైసూరులో నింగ్లీషు దొరతనమువారి పక్షమున నధికారముచేయుచున్న బౌరింగుదొర మహారాజుగారి యంతఃపురపు లెక్కలు పరీక్షించుటకు నమ్మికయుంచఁదగిన చెన్నపట్టణపు మనుష్యునొకని సిఫారసుచేయుమని యెల్లిసుదొరకు వ్రాసెను. ఎల్లిసు, రంగాచార్యునిఁ బంపెను. 1868 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుఁడు మైసూరు కొలువులోఁ జేరెను. ఈపనిలోఁ జేరిన యచిరకాలంబుననే వానికి మఱియొక పనిగూడ నధికారు లప్పగించిరి. ఆరెండవపని యిది. మైసూరు మహారాజుగారి యంతఃపురమున నున్న చెరాస్తి కంతకు జాబితా తయారుచేసి, ప్రతివస్తువుయొక్క విలువ దాని కెదురుగా వ్రాసి, యట్టిజాబితా సంపూర్ణమైనపిదప మహారాజుగారి రత్న సువర్ణాభరణములు మొదలగు గొప్పసరకులు నిరపాయముగ నుండునట్లేర్పాటు చేయుట. ఈరెండుకార్యము లతఁడు మెలఁకువతో నిర్వహించెను.

అనంతర మాచార్యుఁడు మహారాజుగారి కోటలో జరుగుచున్న దురభ్యాసముల నివారింపఁ దొడఁగెను. కోట నాశ్రయించి పనిపాటలు లేక మహారాజుగారి డబ్బుతిని కొవ్వి స్తోత్రపాఠములుచేసి కాలక్షేపముచేయు సోమరిపోతుల ననేకుల రంగాచార్యుఁడు తీసివేసెను. ఆకాలమునఁ జిన్న మహారాజునకు మాలిసన్‌దొర చదువుఁ జెప్పుచుండెను. అతఁడు రంగచార్యుని యార్జవము, మనస్థైర్యముఁజూచి సంతసించి వానియం దిష్టముకలవాఁ డయ్యెను.

1874 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుఁడు "మైసూరులో నాంగ్లేయ పరిపాలన" మను శీర్షికతో నొక చిన్నపుస్తకమును వ్రాసి దానిని

లండను పట్టణములో నచ్చువేయించి యచిరకాలములోనే యట్టిగ్రంథము మఱొకటివ్రాసి సంస్థానములోఁ జేయవలసిన మార్పులనం దుదహరించుచున్నట్లు వాగ్దానము చేసెను. కాని రెండవగ్రంథ మెన్నఁడు వెలువడలేదు. ఏలయన యాగ్రంథము వ్రాయకమునుపే యాచార్యుఁడు మైసూరు సంస్థానమున గొప్పపదవినొంది యేమార్పు లావశ్యకములని తాను రెండవగ్రంథమునందు వ్రాయఁదలఁచెనో యామార్పులు తాను స్వయముగాఁ జేయుటకు నితరులచేతఁ జేయించుటకుఁ దగిన యధికారమును వహించెను. మొదటి గ్రంథము వెలువడిన తోడనే రంగాచార్యుఁడసాధారణ బుద్ధిశాలి, శక్తిమంతుఁడు నని యెల్లవారలకుఁ దెల్లమయ్యెను. అందుచేత నప్పుడు మైసూరులో మొదటి కమీషనరుగా నుండిన గార్డనుదొర రంగాచార్యునిఁ దనకు రివిన్యూ సెక్రిటరీగాఁ దీసికొనెను. అదిమొదలు వారిరువురుఁ గలసి సంస్థానమునందు జాల మార్పులం జేసి యనేక నూతనపద్ధతులం బొనిపి సంస్థానవ్యయములు తగ్గించిరి. అదివఱకు కమీషనలుగానున్న ముగ్గురు తెల్లవారినిఁ దొలఁగించి వారిబదులిద్దఱు స్వదేశస్థుల నియమించిరి. అంతకు మున్ను వేయి రూపాయలు మొదలు పదునాఱువందల నఱకుఁగల డిప్యూటీకమీషనరు పదవి నిప్పుడేడువందలు మొదలు వేయిరూపాయల నఱకుఁగల యుద్యోగముగఁ జేసిరి. ఇరువదియే డసిస్టాంటుకమీషనరు పనులలో నెనిమి దనావస్యకముని తగ్గించి యామిగిలిన పందొమ్మిదిపదవులనైన మునుపటివలెఁ దెల్లవారికీయక సమర్థులయిన స్వదేశస్థులకుఁ దక్కువ జీతములమీఁదఁ నిచ్చిరి. పాతజీతములమీఁద నలుగురు డిప్యూటీకమీషనరుల మాత్రము నిలిపి తక్కిన యందఱినిఁ దక్కువ జీతములమీఁద నల్లవారినే వేసిరి. అడవి, చదువులు రివిన్యూ మొదలగు నెల్ల డిపార్టుమెంటులలోనుఁ దెలివి తేటలలోఁ సామర్థ్యములోఁ దెల్లవారికి రవ్వంతయుఁ దీసిపోని స్వదేశస్థులు తక్కువజీతములమీఁద దొరకుచుండగా నెక్కువజీతములమీఁద దెల్లవారి నేల నియోగింపవలయునను నియమముమీఁద దక్కువజీతములమీఁద నెక్కువ సామర్థ్యముగల దేశస్థులనే నియోగించుచువచ్చెను

ఈ మార్పులచేత నీ మితవ్యయముచేత నా సంవత్సరము రెండులక్షుల యేఁబదివేల రూపాయలు మొత్తము ఖర్చులో తగ్గెను.

ఈమహాకార్యములకు వానిని మెచ్చి 1880వ సంII న దొరతనము వారు వానికి సి. ఐ. ఇ. బిరుదము నొసంగిరి. మైసూరునకు విదేశీయుఁడయి యుండియు నాసంస్థానమున మహోన్నతి పదవుల నందుటచే నా దేశస్థులకు రంగాచార్యునిమీఁద నసూయ పొడమెను. అందుచేత వారు వానిమీఁద గొన్ని చెడువాడుకలం బుట్టించిరి. అందు బ్రధానమైన ది చ్చట నుదహరించుచున్నాను. వెనుక రంగాచార్యుఁడు రాచనగరు నం దలి యాభరణముల లెక్క వ్రాయ నియమింపఁ బడెను గదా! ఆపని ముగిసిన యెనిమిదేండ్ల తరువాత నమూల్యాభరణములు కొన్ని రాచ నగరులోఁ గానఁబడుట లేదనియు, నందుకు వెనుక పనిజేసిన రంగాచా ర్యుఁడే జబాబు చెప్పవలయుననియు వార్తాపత్రిక లాక్రోశింపఁజొచ్చెను. వాని విరోధు లావ్రాత లాధారము చేసికొని వానిని నిందింప సాగిరి. ఈవిషయమున మైసూరుదేశమంతయు నట్టుడికె నట్లుడికెను. ఇది వాని విరోధులు చేసిన కల్పనమేకాని సత్యము కాదు. అతఁ డపుడు మేజరు యిలియట్ అను దొరచేతిక్రిందఁ బని చేసినేకాని స్వతంత్రముగా బని చేయఁలేదు. ఆదొరయు, గార్డెను మొదలగు లెక్కలదొరలు వాని యా ర్జవమును వేనోళ్ల గొనియాడిరి. ఈనగలు కానఁబడక పోవుట యబద్ధ మనియు, గుమాస్తాల వ్రాత పొరపాటువలన జాబితాలోఁ గనబడ లేదు గాని నిజముగా నగలుండెననియు, నట్టిపొరపాటున కా గుమాస్తాలేకాని రంగాచార్యుఁ డుత్తరవాది కాఁడనియు, నతని పవిత్రవర్తనము నిర్దుష్టమని యు మైసూరు సంస్థానములో నప్పుడుండిన విల్సన్ మొదలగు గొప్పదొ రలు నొక్కి వ్రాసిరి.

1881 వ సంవత్సరం మార్చి 25 వ తేదీని రంగాచార్యుఁడు మై సూరునకు మంత్రియయ్యెను. అమాత్యుఁడై రంగాచార్యుఁడు చేసిన కార్యముల గొప్పతనమును మనము తెలిసికొన వలయునన్న నతఁడాయు ద్యోగమునం బ్రవేశించు నప్పటికి సంస్థానస్థితి యెట్లుండెనో యించుక

తెలియవలయు. సరిహద్దులనున్న యింగ్లీషురాజ్యముననున్నట్లె యన్ని డిపార్టుమెంటులలోని యుద్యోగస్థుల జీతములు మితిమీఱి యుండుట చేతను, 1877 వ సంవత్సరమందు (అనగా ధాతసంవత్సరమందు) గొప్ప కాటకము చేతను దేశము, సంస్థానమందలి ధనాగారము గూడ వట్టిపోయెను. ఆదేశమునందున్న యేఁబదిలక్షల జనములోఁ బదిలక్షలను క్షామదేవత తినపొట్టఁ బెట్టుకొనియె. ఆచచ్చిన వాండ్రిందఱు చేతిపనులు మొదలగు కాయకష్టముల వలన జీవించువారగుటచే నట్టిపనులుఁ గూడ నశింప దేశము మఱింత పేదయయ్యెను. అతి భయంకరమైన యాక్షామమునఁ బనులకుఁ బంటలకు గలిగిన నష్టము రమారమి పదునైదుకోట్ల రూపాయలని యంచనా వెయ్యఁబడెను. అంతకుమున్ను చేసిన మార్పులవలన మిగిలిన స్వల్పధనము కుమార మహారాజుగారి పట్టాభిషేక మహోత్సవమునకు, సంతఃపుర వ్యయములకు విధిగాఁ జేసికొన వలసి వచ్చిన కొన్ని మార్పులకు వెచ్చింపఁ బడెను. కాటకమునకు ముందు మైసూరు గవర్నమెంటునకు నేఁటేఁటవచ్చు శిస్తాకకోటిపదిలక్షలరూపాయలు. అది వృద్ధిచేయుటకుఁ గాలస్థితి యనుకూలముగ లేకపోయెను. క్షామము వలన వర్తకము, చేతిపనులు మొదలగునవి క్షీణించెను. ఆంగ్లేయ గవర్నమెంటువారికి మైసూరు దొరతనమువారివ్వవలసిన యెనుబదిలక్షల రూపాయలకు నేఁటేఁట నాలుగు లక్షలరూపాయలు వడ్డి రూపకముగాఁ బోవుచుండెను. సంస్థాన మివ్విధమున దుస్థితిలో నున్నపుడు రంగాచార్యులు మంత్రిగావలసి వచ్చెను. ఆస్థితిపాఱఁజూచి నెంతధైర్యవంతుని మనస్సైన చెదరిపోవునుగదా! కీములో మేలగునట్లు రంగాచార్యులని కీయవస్థలో నొక్క సంతోషము మాత్రము గలుగుచు వచ్చెను. క్రొత్తగా గద్దెయెక్కిన కుమార మహారాజునకు స్వయముగా నాలోచనముఁ జెప్పి రాజ్యతంత్రము నడపుటకు శక్తి లేకపోయినను మంత్రిచెప్పిన యాలోచనము గ్రహించి యతఁడు చేసిన మంచిని మెచ్చుటకైన సామర్థ్యము గలవాఁడగుటచే రంగాచార్యులని ప్రయత్నములన్నియు నిర్విఘ్నములుగ సాగెను.

రంగాచార్యులు మంత్రియైన తోడనే వెనుక గార్డనుదొర మొదలు పెట్టిన మార్పులను గొనసాగింపఁ బూనుకొనెను. హసాను, చిత్రదుర్గ మండలములు సివిలుక్రిమినలు వ్యవహారముల నిమిత్తము వేఱువేఱు జిల్లాలుగఁ బరిగణింపఁబడెను. 9 తాలూకాలు డిప్టీతహసీలుదారుల యధికారముక్రింద నుంచబడెను. మూఁడు మునసబుకోర్టులు 4 సబుకోర్టులు తీసివేయఁ బడెను. 8 జిల్లాల చెఱసాలలలో నైదు తీసివేయఁ బడెను. బాటసారులు బసలువిగు బంగాళాలమీఁద నదివఱకేర్పడిన జీతగాండ్రు చాలమంది తగ్గింపఁ బడిరి. ఈతగ్గింపుల వలన సంస్థానమునకు సంవత్సరమునకు రమారమి రెండు లక్షల రూపాయలు మిగిలెను. ఆమార్పులు ముగిసిన పిదప రంగాచార్యులు సంస్థానములోని యడవి డిపార్టుమెంటుపై తనదృష్టిని మరల్చెను. ఆ సంస్థానములో నడవులు చాలాభూమి నాక్రమించియుండెను. కలప విశేషముగ జనులకుఁ గావలసియుండెను. అందునియోగింపఁబడిన యుద్యోగస్థులమూర్ఖతవలను, నరకువచ్చుటకు సులభమైన మార్గములు దేశమున లేకపోవుటవల్ల, మహారాజున కాడిపార్టుమెంటులో రావలసినంత సుంకమువచ్చుట లేదు. ఆ రాజ్యములో దొరకెడు మంచిగంధపుఁగఱ్ఱల జనులెవ్వ రమ్మఁగూడదు. కొనఁగూడదు. దొరకిన మంచిగంధపుదారువులన్నియు రాజనగరులలోనే యేకోవిధముగ నుపయోగింపఁబడుచు వచ్చెను. రంగాచార్యుఁ డాపద్ధతి మార్చి చందన మందఱకు సులభసాధ్యముచేసెను. ఈపనులవలన నడవులనుండి సంస్థానమునకు హెచ్చుసుంకము రాఁజొచ్చెను. ఈవిధమునఁ గొంతద్రవ్యముమిగిల్చి యామంత్రి పదునొకండు లక్షల రూపాయలు పెట్టుబడిపెట్టి మైసూరు ప్రభుత్వమువారు చిరకాలము క్రిందట తలపెట్టి నెఱవేర్పలేకపోయిన యినుపదారిని కొనసాగించెను. పొగబండ్లు నడచు నినుపదారి వలవలె దేశమంతట నల్లుకొనునట్లువేయించవలయునని యతని సంకల్పము. ఏలయన నవిజనులకుఁ బ్రయాణసౌకర్యముగలిగించుననియు వాణిజ్యమునభివృద్ధిజేయుననియు నింగ్లీషువారిరాజ్యముతో మైసూరురాజ్యముకలసి విశేషలాభప్రదమగుననియు నాతఁడు నమ్మెను. మైసూ

రురాజ్యమునందు నీటిసాగుబడికిఁ జాలవీలున్నను భూమి విశేషభాగము సాగుబడికి రాక, వచ్చిన జక్కఁగా సాగుబడి చేయఁబడకయుండెను. దానికిఁ గారణము వ్యవసాయము చేయువారికిఁ దగిన సహాయము లేకపోవుటయేయని రంగాచార్యులు నిశ్చయించి యినుపదారులు దేశమునఁ బ్రబలిన నీలోపము నివారింపఁ బడునని తలచి తత్ప్రయత్నములఁ జేసెను. సంస్థానము లేమిలోనున్నను రంగాచార్యులు దానికి భారములేకుండ నినుపదారి విశేషముగ దేశమున వేయించెను.

మైసూరుప్రభువు లింగ్లీషుదొరతనమువారి కీయవలసిన యెనుబదిలక్షల రూపాయల ఋణముఁ దీర్చుటనుగూర్చి యతఁడు పిమ్మట ప్రయత్నించెను. సంస్థానముయొక్క ధనస్థితినిఁబట్టి చూడగా నియప్పు తరతరములవఱకు దీఱునట్లు కనఁబడలేదు. ఆఋణము మీఁద నేఁటేటఁ బెరుఁగువడ్డియే పెద్దమొత్తమై యసలుమాట యటుండఁగా నీవడ్డియైన దీర్చినంజాలు ననుపించు చున్నట్లుండెను. అప్పటి స్థితులంబట్టి చూడగా నిండియా గవర్నమెంటువారు వారిం దోఁచినప్పుడుఋణము దెమ్మని మహారాజును నిలువదీసి యడుగవచ్చును. అట్టి చిక్కు సంభవించెనా, ఋణవిమోచమునకై సంస్థానమునకు భంగికరములైన పనులఁ జేయవలసివచ్చునని దూరదృష్టిగల రంగాచార్యుఁడు గ్రహించి, యాయప్పును గురించి యేదో స్థిరమైన యేర్పాటులు చేయఁదలచి, యిండియా గవర్నమెంటుతో లేఖాప్రసంగ మారంభించెను. ఈ జాబులలో నతఁడు మైసూరు దరిద్రదశలో నున్నదని వ్రాయుటయేగాక వెనుకటి మహారాజుల దౌర్బల్యము కతమున సంస్థాన మాంగ్లేయుల యేలుబడిలో నున్నపుడు జరిగిన దుష్పరిపాలనమువలన జెడిపోయి యీదశకువచ్చెనని నిర్భయముగా వ్రాసెను. అందలి విషయము లప్పటి గవర్నరుజనరలగు లిట్టను ప్రభువుకుండ నొప్పుకొనియె. ఈ యుత్తర ప్రత్యుత్తరముల వలన నింగ్లీషు గవర్నమెంటువారు మైసూరువారి ఋణముమీఁద కొంత వడ్డి తగ్గించిరి. అనగా మునుపు సంవత్సరమునకు నూటికైదు రూపాయలున్నవడ్డీ నాలుగురూపాయలఁజేసి ఋణము నలువదియొక్క సంవత్సరము

లలో దీర్చుకొనుట కంగీకరించిరి. రంగాచార్యులు తెచ్చిన క్రొత్తపద్ధతులన్నిటిలో నుత్కృష్టమైనది జనప్రతినిధిసభ. స్వదేశ సంస్థానములలో నిట్టిసభ యపూర్వము. ఈసభాస్థాపనకీర్తి మనదేశమున రంగాచార్యునకే దక్కెను. అతఁడీసభకు రాజ్యపరిపాలనాధికార మిచ్చుటకుఁగాక సర్కారువారి యుద్దేశములఁ బ్రజల కెఱిఁగించుటకును సర్కారు చేయఁబోవు చట్టముల వారికి ముందుగాఁ దెలుపుటకు రాజునకుఁ బ్రజకు నెడతెగని సంబంధము గలిగించుటకు రాజుక్షేమమే ప్రజాక్షేమము ప్రజాక్షేమమే రాజుక్షేమము నను మాటలు వారి మనంబున నాటించుటకు నీసభ సృష్టించెను. ఈ సభ క్రొత్తగా బెట్టినప్పుడు దాని ననేకులు గర్హించి రంగాచార్యు లదివఱకు దేశస్థులనేకులకు విరోధియైనందున నెట్లైన వారి యనురాగము బడయుట కీపనిజేసెనేకాని యది నిలుచునది కాదని జనులు గోలుపెట్టిరి. కాని యిప్పటికి నీసభ సాగుచునేయున్నది. అతఁడింకను చాల మార్పులుదెచ్చి దేశమునకు మేలు చేయఁదలఁచెను. కాని 1882 వ సంవత్సరాంతమున జబ్బుపడి చెన్నపురికిఁబోయి యచ్చట మృతినొందెను. అతని నెఱిఁగిన తెల్లవారు నల్లవారు వాని మరణము మైసూరునకేగాక దేశమున కంతకు నష్టకారియని వగచిరి. బ్రతికియుండగా నతనిమీఁద నెన్నో యపనిందలుమోపి వేధించిన మైసూరుజనులు తరువాత వాని సుగుణసంపద తెలిసినవారై బిట్టు వగచిరి.

సేలము రామస్వామి మొదలియారి.

రామస్వామి మొదలియారి 1852 వ సం॥ రము 6 వ శెప్టెంబరు తారీఖున సేలములో జన్మించెను. అతఁడు సేలములో మిక్కిలి గౌరవ ముగల కుటుంబములోఁ జేరినవాఁడు. ఈతని ముత్తాత యగు వెంకటా చలము మొదలియారి మన దేశమును పూర్వము పాలించిన యీస్టిండి యా కంపెనీవద్ద దుబాసిగా నుండెను. ఈయన తండ్రి గోపాలస్వామి మొదలియారి. గొప్ప యీనాందారై యుండుటయేగాక చాలకాలము తహసిలుదారుగనుండి 1867 వ సంవత్సరమందు పించను పుచ్చుకొనెను.

రామస్వామి మొదలియారి యౌవన యేఁటనే విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము చెన్నపట్టణమున కంపబడెను. ఈతఁడు మొట్టమొదట చెన్న పట్టణపు హైస్కూలులోఁ జేరి చదువ నారంభించి యా పాఠశాలలోఁ గ్రిందితరగతులు తీసివేసినందున పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలలోఁ జేరి చదివె ను. అక్కడ కొంతకాలము చదివి రామస్వామి ప్రిసిడెన్సీకాలేజిలోఁజేరి విద్య ముగియువఱకు నక్కడనే చదివెను. ఆకాలమున నతఁడు మిక్కిలి చుఱుకుతనముఁ గలవాఁడై యుపాధ్యాయుల దయకుం బాత్రుఁడై బు ద్ధికుశలతవల్ల ననేక బహుమానముల నందెను. ప్రవేశపరీక్షలోఁ గృతా ర్థులైన మొదటి పదునైదుగురిలో నొకఁడై యుండుటంజేసి యతనికి దొ రతనమువారు విద్యార్థివేతనము నిచ్చిరి. ప్రథమశాస్త్రపరీక్షయం ద తఁడాసంవత్సరము మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. అనంతరము పట్టపరీక్షయందుఁ గూడ నతఁడు మొదటితరగతిలో మొదటివాఁడుగఁ దే లెను. రామస్వామియొక్క పూనికకు బుద్ధికుశలతకు సత్ప్రవర్తనమున కుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడగు థామ్సనుదొర మిక్కిలి సంతసించి పట్టప రీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడైన వెంటనే యాతనికిఁ దనకళాశాలలో నిం

గ్లీషు పండితోద్యోగ మిచ్చెను. కాని తనకంటె తక్కువగా (అనఁగా రెండవవాఁడుగఁ బట్టపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడైన యొక మిత్త్రుఁడు చాల పేదతన మనుభవించుచు నుద్యోగమునకుఁ బ్రయత్నించుట యెఱింగి రామస్వామి దయాళువగుటచేఁ దన కాయుద్యోగ మక్కఱ లేదని చెప్పి యామిత్త్రునకు నిప్పించెను.

ఇట్లు 1871 వ సం॥ న నతఁడు బట్టపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడై విద్యాసక్తి యప్పటికినిఁ బోనందున నాఁటి కాలములోనేయుండి, యం. యె. (అనఁగా సర్వకళాధికారి) పరీక్షకుఁ జదివి యందు 1873వ సంవత్సరమునఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. అనంతరము బి. యల్. పరీక్షకుం జదివి 1875వ సంవత్సరమున దానియందును మొదటివాఁడుగఁ దేఱెను. 1876వ సం॥ ము హైకోర్టు వకీలుగా జేయఁబడి రామస్వామి మొదలియారి స్వగ్రామమగు సేలములోనే న్యాయవాదిగ నుండఁదలఁచి యక్కడ పనిచేయ నారంభించెను. నిగర్వియై పనిజేయుటలో మిక్కిలి ప్రానిక గలిగియుండినందున రామస్వామి జిల్లాజడ్జి కిష్టుఁడగుటయేగాక సేలములోనున్న స్వదేశస్థుల కందఱకు మిక్కిలి యిష్టుఁడయ్యెను. అతఁ డక్కడ కొన్నిమాసములుమాత్రమే పనిఁజేసి దొరతనమువారి కొలువులోఁ జేర నిచ్ఛగలవాఁడై డిస్ట్రిక్టు మునసబుపనికిఁ బ్రయత్నముఁ జేయ నిశ్చయించుకొని జిల్లాజడ్జిద్వారా దరఖాస్తు పంపగా నా దరఖాస్తుమీఁద జడ్జి యాతని నిరుపమాన బుద్ధికుశలతనేగాక సత్ప్రవర్తనముంగూడ శ్లాఘించి యన్నివిధములచేత నతఁ డాయుద్యోగమునకుఁ దగినవాఁడని వ్రాసెను. అనంతర మతఁడు 1876 వ సం॥ ననే తిరుచునాపల్లిలో డిస్ట్రిక్టు మునసబుగాఁ జేయఁబడెను. ఈయన నిష్పక్షపాత బుద్ధికి సత్య సంధతకుఁ బేరువడెను. వ్యవహారములలో స్వతంత్రముగాను మనసునకుఁ దోఁచిన విధముగాను పక్షపాతరహితముగాను వర్తింపవలయుననియే యాతని సంకల్పముకాని యితరులు సిఫారసులుచేసి తనవ్యవహారములలో జోక్యముఁ గలుగఁజేసికొనుట యాతని కెంతమాత్రము నిష్టము లేదు. ఈయన నిష్పక్షపాత బుద్ధిం దెలుపుటకొక చిన్న కథ గలదు. ఒకనాఁ డీయన కోర్టులో

నొక వ్యవహారమునం దగులుకొని యున్న యొకమనుష్యుఁడు రామస్వామి మొదలారి కెవనియెడ మిక్కిలి గౌరవముఁగలదో యట్టి గొప్పగృహస్థునివద్దనుండి యొక సిఫారసు జాబుఁదెచ్చి వ్యాజ్యము తన పక్షముఁ జేయుమనికోరెను. మొదలియారి యామనుష్యుని సగౌరవముగ నాదరించి తనయింటనే బసయిచ్చి తనబండిమీఁదనే కూర్చుండ బెట్టికొని కోర్టునకుఁ దీసికొని పోయెను. ఆ గౌరవము నా యాదరణముం జూచి జాబుఁదెచ్చిన మనుష్యుఁడు వ్యవహారము తనపక్షముగానే తీర్పు చేయబడునని యది యెప్పుడు విందునాయని యూఁటలూరు చుండెను. అంతలో మునసబు బెంచియెక్కి యామనుష్యున కాశాభంగముఁ గలుగునట్లు వ్యతిరేకముగాఁ దీర్పుఁ జెప్పెను. అదివిని యా మనుష్యుఁడు సిగ్గుపడి రామస్వామి మొదలియారి మొగమైనం జూడక పారిపోయెను. ఇట్లు చేయుటయేగాక మొదలియారి యొకటి రెండుసారులు బెంచి మీఁదనుండి వ్యవహారములం జిక్కువడినవారు పెద్దమనుష్యులవద్దనుండి సిఫారసులందెచ్చి న్యాయాధిపతుల మనస్సుల ధర్మమార్గములనుండి త్రిప్పఁ బ్రయత్నించుట ఘోరమనియు దూష్యమనియు నొక్కి పలికెను. ఈవిధముగా నతఁడు మంచిగంధములో నొకయడుగు, నగ్నిహోత్రములో నొకయడుగు బెట్టినను సామెత నిజముగా నెడమప్రక్క కొరుగక కుడిప్రక్క కొరుగక న్యాయమార్గమున ముక్కుకు సూటిగ బోయెను.

ఒకసారి తనకచ్చేరిలో సర్కారుసొమ్ము కొంతపోగా గుమాస్తాలలో నెవరికే యిబ్బందిరాకుండఁ దనచేతి సొమ్మిచ్చి యాసొమ్ముఁ బూర్తిచేసెను. అటులాఱు సంవత్సరములు మునసబుగానుండి దొరతనమువారి కొలువులోఁ దన తెలివి తేటలు విశేషముగాఁ బ్రకాశించుట కవకాశము లేదని గ్రహించి యాకొలువు మానుకొనెను. అతని కాశాభంగము కలిగినను దొరతనమువారి కొలువుసేయుటవలన నతని సామర్థ్యము న్యాయదృష్టి మొదలగునవి పైయధికారులకు లోకులకుఁ దెలియుటవలన కీర్తిలాభము కలిగెను. అతఁ డుద్యోగము రెండుసారులు మానుకొనఁదలఁచినను దమకట్టి యుద్యోగస్థుఁడు దొరకఁడని పైయధి

కారు లాతని విడువరైరి. ఎట్టకేల కతఁడు దృఢనిశ్చయుఁడై మూఁడవ సారి యుద్యోగమును విడిచి 1882 వ సంవత్సరమునఁ జెన్నపట్టణమున హైకోర్టులో వకీలుగాఁ బనిచేయుటకుఁ బోయెను. ఆయన హైకోర్టులో సాధారణముగ నప్పీళ్లు పుచ్చుకొని వాదము చేయుచుండెను. ఆయనకుఁ దెలిసినట్లు ధర్మశాస్త్రము (లా) మఱియొకరికిఁ దెలియదని యా కాలమున ననేకు లభిప్రాయ పడిరి. ఆయన తన పొట్టపోసికొనుటకు మాత్రమే ధర్మశాస్త్రముల నభ్యసింపక యాశాస్త్రమర్మములను సమూలముగాను సమగ్రముగాను దెలిసికొన నభిలాషగలవాఁడై చదివి లాపత్రిక నొకదానిని స్థాపించి దానికి తానే ప్రధాన ప్రవర్తకుఁడుగా నుండి 1891 వ సంవత్సరము వఱకు నడపెను. చెన్నపట్టణము యూనివరసిటీవారు రామస్వామి మొదలియారియొక్క ధర్మశాస్త్ర పాండిత్యమును ద్రవిడభాషా పాండిత్యమును దెలిసికొని యాయనను బి—యల్ పరీక్షకు, యం—యల్ పరీక్షకు ద్రవిడభాషలో బి—యే పరీక్షకుఁ బరీక్షకుఁడుగా నియమించిరి.

1887 వ సంవత్సరమున యూనివరసిటీలో నతఁడు ఫెల్లోగా నియమింపఁబడెను. న్యాయవాదిగ నుండి ధనమార్జించుటతోఁ దనివి నొందక మొదలియారి దక్షిణహిందూస్థాన రాజకీయ వ్యవహారములలోఁ బ్రవేసించి దేశాభివృద్ధికి జాల కృషిఁ జేసెను. ఈవ్యవహారములలోఁ నతఁడెంత ధయిర్యశాలియో యీక్రింది పనివల్లఁ దెలిసికొనవచ్చును. 1883 వ సంవత్సరమునఁ జెన్నపురి గవర్నరుగారి యాలోచన సభలోని సభికుఁడొకఁడు పించనుపుచ్చుకొని యింగ్లాండునకుఁ బోవ నుద్యుక్తుఁడై యుండఁ జెన్నపురవాసు లాయనను గౌరవించి యుత్సవములఁ జేయఁ దలంచిరి. అట్టియుత్సవములఁ జేయుట కూడదని రామస్వామి మొదలియారి నిరాఘాటముగాఁ బలికెను.

చెన్నపట్టణములో స్థాపింపఁబడిన మహాజనసభ, తెల్లవారు నల్లవారిని మునుపటియట్లనాదరముసేయక గౌరవముతోఁ జూచునట్లు చేయుటకు దక్షిణ హిందూస్థానమున స్వదేశస్థుల మొఱలు ధైర్యముతో

దొరతనమువారికి విన్నవించుటకు ముఖ్యాధారమయ్యెను. ఆమహాజనసభలో రామస్వామి మొదలియారి ప్రధానపురుషుఁ డన్నమాట యెల్లవారికి విదితమే.

హిందూదేశ పరిపాలనమునుగూర్చి నిజమయిన స్థితిగతుల నెఱుఁగక యింగ్లాండులోనుండు నాంగ్లేయులకు, యథార్థస్థితిఁ దెలియఁజేయుటకు మన దేశస్థులలోఁ గొందఱింగ్లాండునకుఁ బోవుట యుచితమని మనదేశాభిమానులనేకులు తలంచి చెన్నపట్టణమునుండి రామస్వామి మొదలియారిగారిని మనరాజధానికిఁ బ్రతినిధిగాఁ బంప నిశ్చయించుకొనిరి. ఈపనినిమిత్తమే బంగాళమునుండి బాబు సురేంద్రనాథ బెనర్జిగారును బొంబాయినుండి మఱియొకరును బంపఁబడిరి. రామస్వామియు సహప్రతినిధులుఁ గలిసి యింగ్లాండులోఁ జాల సభలుచేసి హిందూదేశ వ్యవహారములను వారికి సుబోధకములుగఁ జెప్పిరి. ఇతఁ డక్కడనున్న దినములలో నాదేశస్థులలోఁ గొందఱితని సహాయమున హిందూదేశరాజకార్యములను గూర్చి చర్చలు సలుపుట కొకసభ స్థాపించిరి. ఈతఁడును దక్కిన ప్రతినిధులుఁ జేసిన యుపన్యాసములనుబట్టి యాకాలమున హిందూదేశ పాలనమునుగూర్చి యెక్కుడుపని జేయవలయునని యాంగ్లేయులకుఁ దోఁచెను. తక్కినవారి యుపన్యాసములు లటుండఁగా రామస్వామి మొదలియారి యుపన్యాసములు విశేషప్రీతి నింగ్లాండుజనుల కొసగెను. యేలయన నాయనమొగము కాటుక కన్నులు గలిగి మంచి తేజస్సుగలిగి యెంతో సుందరమై చూచినంత మాత్రముననే యెల్లవారలకు నాతనిమీఁద నాదరము గలుగఁ జేయునట్లుండెను. అతని సంభాషణ మాకారమునకు దగినట్లె గంభీరమై యుండెను. ఇంగ్లాండులోఁ గొంతకాల ముండుటచేత రామస్వామి మొదలియారి యాంగ్లేయభాషాప్రవీణతయు వాగ్ధోరణియు మిక్కిలి యధికము లయ్యెను. హిందువులయెడల నమ్మికయుంచి యాదరముతో రాజ్యపరిపాలనము జేయఁదగునని యాతఁడు కృపారస ముట్టిపడునట్లు జేసిన యుపన్యాసములు వారి హృదయములమీఁద ముద్రితము లైనట్లుండెను.

రామస్వామి మొదలియారి సముద్రయానముఁజేసి విదేశములఁ గొంతకాలము గడిపినను హిందూధర్మములకు విరుద్ధములుగ నెన్నఁడు నాచరింపక మనదేశపు సేవకునొక్కని వెంటఁబెట్టుకొనిపోయి వానిచేతి యన్నమేతిని కాలక్షేపముఁ జేసెను. ఇంగ్లాండు దేశస్థులనేకు లతనిని విందునకుఁ బిలువగా నతఁడట్టి విందులకు దఱుచుగాఁ బోవక పోకతప్ప నప్పుడు పోయి వారిచేతి మాంసాదులు భక్షింపక కాయగూరలు పండ్లు మొదలగువానిని భక్షించుచు వచ్చెను. ఆతని కులస్థులుగూడ నాతని నియమము లిట్టివని యెఱింగి సణుగుకొనక గొణుగుకొన యనుచితములై యర్థములేని ప్రాయశ్చిత్తముల విధింపక రాఁగానే యతనిం గులములోఁ జేర్చుకొనిరి. రామస్వామి మొదలియారి తిరిగి స్వదేశమునకు వచ్చినప్పుడు చెన్నపురవాసు లాయనయెడఁ జూపిన సన్మాన మిట్టిదియని వర్ణింపరాదు. సేలములో జరిగిన సన్మానము జెన్నపురిలో జరిగినదానికంటె విశేషముగా నుండెను. ఇంగ్లాండునుండి స్వదేశమునకు వచ్చిన తోడనే యాతనిపై మఱియొక కార్యభారము పడెను.

1886 వ సంవత్సరమున గవర్నమెంటువారు పబ్లికు సర్వీసు కమీషను అనుపేర నొకసభ నేర్పరచిరి. ఆసభలోఁ గొందఱు తెల్లవారు మేటికెక్కిన స్వదేశస్థులు కొందఱు సభ్యులుగా నియమింపఁబడిరి. సర్ రోమేశ్చంద్రమిత్తరు బంగాళమునుండియు సర్కారను నతఁడు బొంబాయినుండియుఁ జెన్నపురమునుండి రామస్వామి మొదలారియు మఱియొకచోటనుండి భీంగారాజు సభికులుఁగా నియుక్తులైరి. ఈసభ చేయవలసిన పని యేమనఁగా దొరతనమువారి కొలువులలో నదివఱకు స్వదేశీయు లెందఱున్నారో విశేషముగా వారినిఁ గొలువులోఁ జేర్చుకొనవలయునా లేదా యెట్లుచేర్చుకొనవలయు నను విషయములంగూర్చి విచారణచేసి దొరతనమువారికి రిపోర్టు పంపుట. రామస్వామి మొదలియారి యప్పటికి ముప్పదియారేండ్ల వయసుగలవాఁడైనను మిక్కిలి లోకానుభవము గల పెద్దలతో సమానముగఁ గార్యనిర్వాహముఁ జేసెను. ఎంతో గొప్ప బుద్ధి

శాలియైనం గాని దొరతనమువా రంత చిన్నవానిసంత గొప్పకమీషను లోఁగూర్చుండఁబెట్టరు. పెట్టినందు కతఁడు తీసిపోకతగినట్లుఁ బనిచేసెను.

ఈయన దేశీయమహాసభమీఁదగూడ చాల నభిమానము కలిగి పని జేసెను. ఒకసంవత్సర మీయనను దేశీయమహాసభ కధ్యక్షుఁడుగా నుండవలయునని తత్సభా నిర్వాహకులు కోరగా నీతఁ డాగౌరవమునకుం దగినవారు తనకంటె పెద్దలు నున్నారని నిరాకరించెను. అంత దేశాభిమానము నంతవిద్య నంతయోగ్యత యంతధైర్యముగల యీసత్పురుషుని నలువదియేండ్లు నిండినతోఁడనే మృత్యుదేవత 1892 వ సంవత్సరమున దనపాల్టం బెట్టుకొనియె. ఇందుచేత దక్షిణ హిందూదేశము దురదృష్టనంతమని చెప్పనొప్పు.

సర్. కె. శేషాద్రిఅయ్యరు.

ఈయనబొమ్మ దొరకలేదు. శేషాద్రియ్యరు చెన్నపురి రాజధానిలో మలబారు జిల్లాలోనున్న పాలఘాటునకు సమీపమందున్న కుమారాపురము గ్రామమున 1845 వ సంవత్సరము జూనునెల యొకటవ తేదీని జన్మించెను. ఆయన కళ్ళికోటలోనున్న దొరతనమువారి పాఠశాలలో మొట్టమొదట విద్యాభ్యాసముఁ జేసెను. ఆపాఠశాల గోడలమీఁద నిప్పటికి నీయనపేరు బంగారువర్ణములతో వ్రాయఁబడి మెఱయుచున్నది. అక్కడ చదువు ముగిసినపిదప నతఁడు చెన్నపురికిఁబోయి ప్రిసిడెన్సీ కాలేజీలోఁ జేరి 1866వ సంవత్సరమునఁ బట్టపరీక్షయందుఁ గృతకృత్యుఁడయ్యెను. తరువాతఁ గొన్నియేండ్ల కాయన బి.యల్. పరీక్షలోఁగూడ కృతార్థుఁడయ్యెను. విద్య ముగిసిన పిదప శేషాద్రియయ్యరు మలబారు జిల్లాకలక్టరగు బేలర్డు దొరచేత నతనికచ్చేరీలో భాషాంతరీకరణముఁ (తర్జుమా) జేయు నుద్యోగస్థుఁడుగా నియమింపఁబడెను. కాని శేషాద్రి చిరకాల మాయుద్యోగములో నుండలేదు.

శేషాద్రి చదువుకొనుచున్న కాలమునందే రంగాచార్యులతో స్నేహము చేసెను. అందుచేత రంగాచార్యులు మైసూరు సంస్థానమున నుద్యోగము సంపాదించినప్పుడు శేషాద్రినిఁ బిలిపించి యష్టగ్రామమండల మండలాధికారివద్ద శిరస్తాదారుగ నేర్పరచెను. శేషాద్రి మైసూరు సంస్థానమున గొప్పపేరు సంపాదించుటకు మిక్కిలి యవకాశ ముండెను. సహజముగ బుద్ధిసూక్ష్మతయు మంచి పూనికయుఁ గలవాఁడగుటచే నయ్యరు తనపాలఁబడిన కృత్యములెల్ల నతిశ్రద్ధతో నెఱవేర్చుచువచ్చెను. ఆయన ప్రవేశించు నప్పటికి మైసూరుప్రభువు బాలుఁడై నందున నాంగ్లేయదొరతనమువారి పాలనలో నుండెను. ఈయనచేరిన పదమూడేండ్లకు

ర్యుక్తవయసు ప్రాపించి నందున సంస్థానము మహారాజున కప్పగింపఁబడెను. ఈపదమూడేండ్లలో శేషాద్రియ్యరు చాలడిపార్టుమెంటులలోఁ బనిచేసి పరిపాలన విధానమంతయు నేర్చికొనెను. 1873 వ సంవత్సరమునందు మైసూరులో జ్యూడిషల్ కమీషనరుగానుండిన సర్ జేమ్సు గార్డనుదొర శేషాద్రిని తనకోర్టులోఁ బెద్ద శిరస్తదారుగ నియమించెను. అనంతర మతఁ డాసంస్థానమున నశిష్టాంటు కమీషనరుగా నేర్పరుపఁబడెను. ఆయుద్యోగమున మూడేండ్లున్న పిదప నాయన మహారాజుగారి మందిరమునకు కంట్రోలరుగా నేర్పరుపఁబడెను. ఈయుద్యోగములోనుండి యతఁడు తుముకూరుజిల్లా డిప్యూటి కమీషనరుగాను జిల్లా మేజస్ట్రీటుగాను మార్పఁబడెను. ఈయుద్యోగమునందు శేషాద్రయ్యరు దేశపరిపాలనమునందు తనకుఁగల సామర్థ్యమును జూపుటకు విశేషముగా నవకాశము కలిగెను. ఆ సామర్థ్యమునుజూచి పై యధికారులు శేషాద్రి జిల్లా కలక్టరు పదవియందే గాక దానికంటె నెక్కువ పదవులయందు నిలుపఁబడఁదగినవాఁడని గ్రహించిరి.

సంస్థానము మహారాజుగారి కప్పగింపఁబడిన తరువాత రంగాచార్యులు మంత్రి యయ్యెను. మంత్రియైనతోడనే యాయన చట్టములు శిక్షాస్మృతులు నిబంధనలు మొదలగునవి వ్రాయుటకు బుద్ధిశాలియగు శేషాద్రియ్యరు నేర్పరచెను. రంగాచార్యులు సుఖించుటకు మంత్రి కాలేదు. ఆతఁడు చేయవలసిన కార్యములు విశేషముగా నుండెను. రంగాచార్యుఁడు మిక్కిలి సమర్థుఁడు. విశేషించి సత్పరిపాలనముఁజేసి సత్కీర్తి సంపాదింప వలయునను కోరిక కలవాఁడు. కావున నెంతోఁ జేయవలయునని కొండంత యాశతోఁ బరిపాలన మారంభించెను. దేశముయొక్క ధనస్థితి బాగుచేయుట కాయన మున్నె క్రొత్త యేర్పాటులఁ జేసెను. మంత్రిగానున్న రెండేండ్లలోనే తాను బ్రతికియున్న పక్షమున జనులకుఁగలుగు సౌఖ్యము లెట్లుండునో కొంతవఱకు రుచిచూపెను. కాని మైసూరుసంస్థాన వ్యవహారములను నడపుటకు మిక్కిలి గడితేరిన దిట్టరి కావలసిన సమయమందే దేశస్థుల దురదృష్టమున రంగాచార్యుఁడు

కాలధర్మము నొందెను. రంగాచార్యులు బ్రతికి యున్నప్పుడే శేషాద్రియ్యరు ముందు మిక్కిలి కాగలవాఁడని యాతనిమీఁద నెంతో యాసపెట్టుకొనియుండెను. రంగాచార్యులు పోయిన పిదప శేషాద్రి యాస్థానమున గూర్చుండుట కర్హుఁడగునా కాఁడా యని గొప్ప సందేహము కలిగెను. కాని కాలమే యెల్ల సందేహములనుబాపి శేషాద్రియ్యరు మొదట జను లనుకొన్న దానికంటె నెక్కువ సమర్థుఁడని నిరూపించెను. 1883 వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరు 12 వ తారీఖున శేషాద్రియ్యరు మైసూరు సంస్థానమునకు మంత్రిగా నియమింపఁబడెను.

మంత్రియగు నప్పటి కతఁడు పనుచువాఁ డగుటచేతను వెనుకటి మంత్రి చేయవలసిన మార్పులకెల్ల దారిఁజూపించుటచేత నీతనికిఁ బరిపాలనము సులభమయ్యెను. అప్పటికాయన ముప్పదియెనిమిది యేండ్లవాఁడు. కావున తాను చేసిన మార్పుల ఫలములు కన్నులారఁ జూచుటకు ననుభవించుటకు జిరకాలము జీవించెను. ఆకస్మికముగా గొప్పరాజ్యము ను నావయొక్క చుక్కానును ద్రిప్పవలసిన వాఁడగుటచే నతఁడు క్రొత్తదారులం బోవక రంగాచార్యులు చూపిన మార్గములనేనడచి యతఁడు వేసినపద్ధతులనే యవలంబించి పరిపాలింపఁ దొడగెను. సంస్థానము మహారాజున కప్పగింపఁబడకపూర్వము 1877 వ సంవత్సరమున దేశమున గొప్ప కాటకము సంభవించెను. ఆకఁటివుబాధల నివారించుటకు సంస్థానమునకు ముప్పదిలక్షల రూపాయ లప్పయ్యెను. ఈయప్పు నింగ్లీషు దొరతనమువారే యిచ్చిరి. అందుచేత నేఁటేఁట దాని వడ్డి నిచ్చుకొను భారమేకాక మఱియొకసారి కాటకము సంభవించునప్పుడు జనక్షయము కాకుండుట కేర్పాటులు చేసికొనవలసిన భారముగూడ సంస్థానముపైఁబడెను. కాటకముల నివారించుటకు రంగాచార్యులు దేశమున నినుపదారి ప్రబలముగా వేయింప నారంభించెను. శేషాద్రియ్యరు గూడ నాతని మార్గమే యవలంబించి యినుపదారులను వేయింపసాగెను. ఆయన మంత్రియైన రెండు సంవత్సరముల లోపున దేశమున రమారమి నూటనలువదియైదుమైళ్ళ పొడవుగల యినుపదారి వేయఁబడెను. దాని నిమిత్తమైన

కర్చులలో నిరువదిలక్షలు మాత్రమే ఋణమయ్యెను. తక్కిన ధనము సంస్థానపు టాదాయమునుండియే వ్యయము చేయఁబడెను. ఈయినుపదారి వలనఁ బోగుపడిన ధనము నతఁడు మఱికొన్ని మండలములలో నినుపదారులు వేయించుటకుగా వినియోగించెను. నాలుగేండ్ల తరువాత బెంగుళూరు హిందుపూ రినుపదారి సమాప్తమయ్యెను. అదివఱకు క్షామములకు మిక్కిలి జడిసిన మండలములన్నియు నినుపదారులచేత జుట్టువడి యెన్నికఱవులు వచ్చినను భయములేని స్థితిలో నుండెను. ఆయన యధికారమును బూనునప్పటికి దేశమున రమారమి యేఁబదియెనిమిదిమైళ్ళ యినుపదారి యుండెను. 1901 వ సంవత్సర మందాయన యుద్యోగము మాను నప్పటికి నాలుగువందల మైళ్ల యినుపదారి వేయఁబడి యుండెను.

ఈయన చేసినపని యొక్క యినుప దారియే కాదు. పొలములకు జక్కని నీటిపాఱుదలఁ గలిగించుట కీయన విశేషశ్రమపడెను. ఆయన పరిపాలన మారంభించిన మొదటి పన్నెండు సంవత్సరములలోను రమారమి కోటిరూపాయలను ఖర్చుపెట్టించి మూడువందల యేఁబదియైదు చదరపుమైళ్ళ భూమిని దంపసాగుబడి క్రిందికిఁ దెచ్చెను. ఇట్లు తెచ్చుటవల్ల సంస్థానమునకు సంవత్సరమున కెనిమిది లక్షల రూపాయల శిస్తులధికముగాఁ జెల్లుచువచ్చెను. ఖర్చులు తగ్గించుట, క్రొత్తమార్పులు చేయుయుట, యేకకాలముననే జరుగుచు వచ్చెను. అందుచేత సంస్థానము ధనవిషయమున దినదినము మహాద్భుతముగా వృద్ధిపొందెను. ఆయన యధికారమును బూనునప్పటికి సంస్థానమునకున్న ముప్పదిలక్షల ఋణము 1888 వ సంవత్సరమున ననఁగా నైదేండ్లనాఁటికి సంపూర్ణముగఁ దీర్చివేయఁబడెను. తరువాత నేఁడేండ్ల కనఁగా 1895 వ సంవత్సరమున శేషాద్రియయ్యరు జనప్రతినిధిసభను బిలిపించి యాసభికులతో సంస్థానముయొక్క స్థితిగతులఁ జెప్పునవసరమున నప్పటికి సంస్థానపు ఖజానాలో నొకకోటి డెబ్బదియాఱులక్షల రూపాయలు నిలువయున్నవని చెప్పెను. 1883 వ సంవత్సరమున ననఁగా నీతఁడు క్రొత్తగా మంత్రియైన సంవత్సర

ము సంస్థానమునకువచ్చిన శిస్తాకకోటి మూఁడులక్షలు. శేషాద్రయ్యరు మంత్రిపదవినిమానుకొనినప్పుడు సంస్థానముయొక్క శిస్తాకకోటి యెనుబది లక్షలు. ఇట్లతిశయమైన శిస్తుపన్ను లెక్కువకట్టుటవలనఁగాని ప్రజలంబీడించుట వలనంగాని రాలేదు. శేషాద్రియ్యరు నిరంతర మభివృద్ధిమీఁదనే దృష్టి నిలిపి, పన్నుల యొత్తుడు ప్రజలకుఁ గలుగనీయక సంస్థానమునకు ధన లాభము కలుగు నుపాయములు వెదుకుచు నట్టిపనులందుఁ జొరవతోఁ బ్రవేశించుచు వచ్చెను. ఇంజినీరింగు డిపార్టుమెంటు వారిని జాలప్రోత్సాహముఁ జేసి క్రొత్త జలాధారములు దేశమునకుఁ గల్పించెను. ఎక్కువ జాగ్రత్తయుఁ దక్కువ ధైర్యముగల మంత్రులు సాధారణముగాఁ బ్రవేశింప నొల్లని దుర్లభకార్యములలో నీతఁడవలీలగాఁ బ్రవేశించెడు వాఁడు. ఈయన చొరవఁజేసి ప్రవేశించుటచేతనే బెంగుళూరు జనులు హాయిగాఁ ద్రాగుటకు నీమంచినీరు లభించెను. ఈయన చొరవ చేయనిచో హగారినది మీఁద నానకట్టు కట్టఁబడక యుండును. ఈ యానకట్టువలన ముప్పదియైదుమైళ్ళ చతురముగల చెరువేర్పడెను. ఈచెరువువలన నెన్నోయకరముల నేల సాగుబడి యగుచున్నది. ఇవిగాక యీయన యుద్యోగము చాలించుకొనక మునుపు మఱియొక పెద్దయెత్తునెత్తెను. కావేరీనది కొండలనుండి క్రిందికి దిగుచోటనుండి యంత్రాది సాధనములవలన నదీజలమును మైసూరు సంస్థానమునకుఁ జక్కగాఁ బ్రవహింప జేయవలయునని యీయన సంకల్పించెను. దీనివలన మైసూరు సంస్థాన మిప్పటికంటె రెట్టింపు భాగ్యవంతమగును. ఈయన మంత్రిగా నుండిన పదునెనిమిది సంవత్సరములలోను నీటిపాఱుదలంగూర్చి యీయన ఖర్చుచేసిన సొమ్ము రమారమి నాలుగుకోట్ల రూపాయలు. కాలమున కనుగుణముగా నుండునట్లు శేషాద్రియ్యరుఁగూడ నెన్నియో క్రొత్తడిపార్టుమెంటులఁ గల్పించి వాటిలోఁ బనిచేయుటకుఁ దనదేశమున సమర్థులు లేనపుడు విదేశములనుండి ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞానము లోకానుభవముంగల సత్పురుషులం బిలిపించుచు వచ్చెను. మునుపున్న డిపార్టుమెంటులంగూడ పైనుండి క్రిందివఱకు సంపూర్ణము

గా మార్చివేసెను. మైసూరు సంస్థానమున్న కోలారు జిల్లాలో బంగారపు గనులు కలవు. ఈగనులను యూరోపియనులు కౌలుకుఁ బుచ్చుకొని పూర్వము సంవత్సరమున కేఁబదివేల రూపాయల చొప్పున మహారాజావారి కిచ్చుచుండువారు. శేషాద్రియ్య రాగనులను ద్రవ్వుటలో మఱింత ప్రోత్సాహము గలిగించి యిప్పుడు సంవత్సరమునకుఁ బదునైదులక్షల రూపాయలు రాఁబడివచ్చునట్లు చేసెను. ఎంతబుద్ధిశాలియైన నెంతబలవంతుఁడైన మనుష్యుఁడు మితజ్ఞుఁడేకాని సర్వజ్ఞుఁడుకాఁడు గదా! అందుచే శేషాద్రయ్యరు రాజ్యపరిపాలనములోఁ బెక్కులోపములు చేసియుండవచ్చు. రైతులకుపయోగకరముగా నుండుటకీయన కృషినిధులను స్థాపించెను. కృషినిధులనఁగా రైతులకు మిక్కిలి తక్కువ వడ్డిని యప్పులిచ్చెడు బ్యాంకులు. పంట కాఁపులు సాధారణముగా నూటికి రూపాయి యెనిమిదణాలు రెండురూపాయలు వడ్డికి సొమ్ముదెచ్చుకొని యాఋణము దీర్చలేక నానాఁటికి దుస్థితిలోనికి వచ్చుటఁజూచి వారిస్థితి బాగుచేయుట కీయన యీనిధుల గల్పించెను. కాని యవి యనుకొన్నంత కార్యకారులు కాలేదు. ఇంక నతఁడు చేసిన ప్రయత్నములలో నెఱవేరనివి కొన్ని యున్నవి. కాని నెఱవేఱిన కార్యము లనంతములుగా నుండుటచేఁ జెడిపోయినవానిని మనమెత్తుకొన నక్కఱలేదు. మైసూరు నిప్పుడున్న స్థితికిఁ దెచ్చిన మహానీయుఁ డీయనయేయని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. శేషాద్రియ్యరుయొక్క సత్పరిపాలము మైసూరు ప్రభువువద్దనుంచి ప్రజలవద్దనుంచి మెప్పులు దెచ్చుటయేగాక యాంగ్లేయ ప్రభుత్వము వారివద్దనుంచికూడ యాయనకు మెప్పులు తెచ్చెను.

1887 వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరు నెలలో గవర్నరు జనరలుగారగు ఢఫ్రిను ప్రభువుగారు మైసూరు సంస్థానమునకుఁ బోయి మంత్రికి సి. యస్. ఐ. యను బిరుదమిచ్చిరి. అనంతరము 1893 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలుగారగు సెలిజిను ప్రభువుగా రాయనకు కె. సి. యస్. ఐ. యను బిరుద మిచ్చిరి. వెనుకటి మైసూరు మహారాజుగారు శేషాద్రయ్యరుకు రాజ్యధురంధరుఁడనుబిరుదమిచ్చిరి. ఆమహారాజుగారు

1894 వ సంవత్సరమున మృతి నొందగాఁ గుమారుఁడు బాలుఁడయి నందున నిండియాగవర్నమెంటువారు దేశపరిపాలనము జరుపుటకు కవున్సిలు ఆఫ్ రీజన్సీయను నొక సభ నేర్పరచి యాసభకు శేషాద్రియ్యరు నధ్యక్షునిగ నేర్పఱచిరి. చెన్నపురి యూనివరుసిటీవారు 1887 వ సంవత్సరమున నాయన నొక ఫెల్లోగాఁ జేసిరి. నిరంతరమగు కార్యభారముచేత నాయన శరీరారోగ్యము క్రమక్రమంబునం జెడుటంజేసి యాయన 1900 సంవత్సర ప్రారంభమున నుద్యోగము మానుకొనెను. మొత్తము మీఁద నీతఁడు మైసూరు సంస్థానములో ముప్పదిరెండేండ్లు పనిఁజేసెను. అందుఁ బదునేడేండ్లు మంత్రిపదవియందే యుండెను. చిరకాలము నుండి యాయన శరీరమునకు గావలసిన విశ్రాంతి యిప్పుడు లభించుటచేత శేషాద్రియ్యరు చాలకాలము జీవించుననియు నాయన జీవితములో భుక్తశేషముఁ గూడ లోకోపకారార్థమే వినియోగపడుననియు నెల్లవారలుఁ దలంచిరి. కాని దైవమది యోర్వఁడయ్యె. సరిగా రెండు సంవత్సరములైనను విశ్రాంతి సౌఖ్యము లనుభవింపక ముందె 1901 శెప్టెంబరు పదమూడవ తారీఖున మిత్రమండలమునకును బంధుకోటికి నపార దుఃఖము కలుగునట్లు శేషాద్రియ్యరు స్వర్గస్థుఁడయ్యెను.

శేషాద్రియ్యరు మిక్కిలి ప్రసిద్ధుఁడు. ఆయన చరిత్ర మంతకన్న ప్రసిద్ధము. దక్షిణదేశము మంత్రులకుం బుట్టిన యిల్లని భరతఖండమున వాడుక కలదు. ఏలయన నీదక్షిణ దేశముననేగదా. దివాను రంగారావు, రాజా మాధవరావు, వెంబాకం రామయ్యంగారు దివాను రంగాచార్యులు, మహామంత్రి శేషాద్రియ్యరు, మొదలగువారు పుట్టి పెరిఁగి మహాధికారముఁ జేసినది. పైనుదహరింపఁ బడినవారందఱు మంత్రులుగానుండినను వారి యందరికంటె శేషాద్రియ్యరునకు రెండులాభము లెక్కువ కలిగెను. అందు మొదటిదేదన శేషాద్రియ్యరు మైసూరు సంస్థానమునఁ జిరకాలము పనిజేయుట కవకాశము కలిగెను. తక్కినవారి కీయవకాశము కలుగలేదు. రంగాచార్యులు రెండు సంవత్సరములు మాత్రమే మంత్రి పనిఁజేసెను. మాధవరావు తిరువాన్కూరునందుఁ

గొంతకాలము బరోడాలోఁ గొంతకాలము మంత్రియై యుండెను. కాని నిరంతరాయముగ నొక్కచోనింతకాలముపనిఁజేయలేదు. శేషాద్రియ్యరు పదునేనుసంవత్సరములు మంత్రిగాను తత్పూర్వముపదునైదుసంవత్సరములువేరువేరు పదవులలో నుద్యోగిగాను మైసూరునందేయుండుటచేత సంస్థానముయొక్క గుట్టుమట్టులు దేశస్థుల యాచార వ్యవహారములు దెలిసికొనుటకు, తెలిసికొని వలయునెడల దేశకాలపాత్రముల ననుసరించి మార్పులఁ జేయుటకు నవకాశము కలిగెను. రెండవలాభమిది. హిందూదేశమునందు మంత్రులైన మహనీయులు విద్యావిషయమున ముత్తెగలుగ నున్నారు. అది యెట్లన నాంగ్లేయవిద్య జక్కగా నేరక మంత్రులై యనంతర మాభాస నేర్చికొని మొత్తముమీఁద స్వభాషతోనే వ్యవహారము నడపినవారు కొందఱు. ఇందులో గ్వాలియరు మంత్రియైన దినకరరావు హైదరాబాదునకు మంత్రియైన సలారుజంగును జేరుదురు. బి. యే. బి. యల్. మొదలగు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థులు కాకపోయినఁ దమ కాలమునాఁటికున్న యాంగ్లేయవిద్య నభ్యసించి వ్యవహార మింగ్లీషుతోనే కట్టుదిట్టముగ నడిపినవారు కొందఱు. మాధవరావు రంగాచార్యులు రామయ్యంగారు మున్నగువారీ తెగలోనివారు. బి యే బి యల్ మొదలగు పరీక్షలయందుఁ గృతకృత్యులై మంత్రులై నవీన పద్ధతుల ననుసరించి వ్యవహారముల నడపినవారు కొందఱు. శేషాద్రియ్య రీతెగలో జేరును. ప్రకృతిశాస్త్రాదుల నేర్చికొన్న ఫలము శేషాద్రియ్యరు తన పరిపాలనమునం గనఁబఱచెను.

ఎవరిమంత్రిత్వ మేవిధముగనున్నదో పోల్చిచెప్పుట చాలకష్టము. కాని శేషాద్రయ్యరుకు దక్కిన మంత్రులకు నెందైన భేదమున్నపక్షమున నదిముఖ్యముగ నొకదానియం దగపడుచున్నది. దినకరరావుమాధవరావు మొదలగు ప్రాచీన మంత్రులు తమయధికారముక్రిందికి వచ్చిన దేశములలోఁ గ్రమస్థితిలేనిచోట్ల గ్రమస్థితి నెలకొలుపుచు జెడియున్న తావులను జక్కఁజేయుచు వచ్చిరి. శేషాద్రయ్యరన్ననో యతఁడువచ్చునప్పటికి

దేశము క్రమస్థితిలోనే యున్నందునఁ జేతిపనులు వాణిజ్యము మొదలగునవి వృద్ధిజేసి సంస్థానముయొక్క ధనస్థితి బాగుపఱచి రాజ్యమును ధనవంతముగ జేసెను.

శేషాద్రియ్యరు స్థిరమనస్సు గలవాఁడు. ఎవ్వరైన నెదిరించినకొలఁది నాతనిపట్టుదల యధికమయ్యెడిదఁట. పరేంగితజ్ఞాన మాయనకున్నట్లు మఱెవ్వరికి లేదని చెప్పుదురు. అందుచేతనే లక్షణములం గనిపెట్టి తగినవారినే తనక్రింద యధికారులుగ నేర్పఱచుకొనెను. ఒకరిమీఁద క్రోధము మఱి యొకరిమీఁద దయ యను పక్షపాతము లాయనకడ లేవు. అన్నియుఁ దెలిసినవాఁడయ్యు నీతఁ డొకచిన్న పొరపాటుఁ జేసెను. గొప్పయుద్యోగములలో మైసూరులోఁబుట్టిన జనులను బ్రవేశపెట్టక యాతఁడు తఱచుగా జెన్నపురి రాజధానిలోని వారినే తెచ్చి ప్రవేశపెట్టెను. ఆదేశస్థులనే బ్రవేశపెట్టినచో వారిజాతిమత పక్షపాతములుగలిగి వర్తింతురనియు విద్యలో విశేషముగ నారితేఱినవారు గాకపోవుటచే ననర్హులనియుఁ దలంచి యాయన విదేశస్థులఁ దెచ్చినచో వారు పక్షపాతము లేక ప్రజ్ఞాఢ్యులై యుందురని తలంచి యట్లుచేసెననియు నది పొరబాటు కాదనియు నాయనపక్షమువారు తలంతురు. కారణ మే మయినను శేషాద్రియ్యరు మైసూరుజనుల కిష్టుఁడుగాకపోయెను. ఇందతఁడు సంస్థానముయొక్క క్షేమమునే గోరెను. స్వలాభము జూచుకొని పనిచేయ లేదని శత్రువులైన నొప్పుకొందురు.

ఆయన యెల్లప్పుడు నీతిపరుఁడై వ్యవహరించెను. రాజకార్యములతో స్వకార్యముల నెన్నఁడు నాయనకలిపి యెఱుఁగఁడు. తనసొంత సొమ్మయినఁ జెన్నపురములో నున్న బ్యాంకులో వేసికొనెనే కాని మైసూరు సంస్థానపు బ్యాంకులో నెన్నఁడు వేసికొనలేదు. చిరకాలము వేలకొలఁది రూపాయల జీతములు గల యుద్యోగములు చేసినను శేషాద్రియ్యరు పనిమానుకొను నప్పటికి దనపదవి వహించిన వారియందఱికంటె పేదవాఁడుగ నుండెను. అందుచేత మైసూరుమహారాజుగా రాయనకు నాలుగు లక్షల రూపాయలు రొక్కమును నెలకు రెండువేల రూపాయ లుపకార

వేతనమును దయచేసిరి. మాధవరావు మొదలగువారు తాము మంత్రులై యున్న దేశములలో జీవితకాల శేషమును గడపక స్వదేశములకుఁ బోవుచు వచ్చిరి. శేషాద్రియ్య రట్లుచేయక యేదేశపుసొమ్ము తాను తినెనో యాదేశమునందే తన ధనమంతయు ఖర్చుపడవలయునని యుద్యోగమును మానిన వెనకఁగూడ స్వదేశమునకుఁబోవక మైసూరులోనే గాఁపుర ముండెను. ఈయన గొప్పపరీక్షలయందుఁ దేఱినను మతవిషయమునఁ బ్రాచీనులలోఁ జేరినవాఁడు. ఇంటివద్ద పరమనిష్ఠుఁడై వ్యాఘ్రచర్మముఁ గప్పుకొని విభూతిపిండికట్లు బెట్టుకొని మహేశ్వరధ్యానము సేయుచుండును. మృతినొందునప్పుడు సయిత మీయన తన శరీరము బులితోలుతోఁగప్పి దహనము జేయుమని బంధువులను బ్రార్థించెనఁట. మతవిషయము నందింత పట్టుదల కలదని యీతఁడు వ్యవహారవిషయములలో నెన్నఁడు జాతిమత భేదములను బాటించినవాఁడు కాఁడు. వ్యవహారములలోఁ దురక, క్రైస్తవుఁడు, మాలవాఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు గూడ నాయన దృష్టికి సమానులే.

వెంబాకం రామయ్యంగారు.

:0;

ఈయన 1826 వ సంవత్సరమందుఁ జెన్నపట్టణమున జన్మించెను. సర్ తామస్ మన్రోగారు గవర్నరుగానున్న కడపటి దినములలో నీయన తండ్రి రవిన్యూబోర్డులో రికార్డుకీపరుగా నుండెను. ముగ్గు రన్నదమ్ములలో రామయ్యంగారు కనిష్ఠుఁడు. తక్కిన సోదరులిద్దఱు మేనమామయైన వెంబాకం కృష్ణయ్యంగారివద్దఁ బెరుఁగుచు వచ్చిరి. ఈకృష్ణయ్యంగారు మనదేశము కంపెనీవారు పరిపాలించెడు దినములలోఁ దూర్పుసముద్రపు రేవులలో ధాన్యాదులవర్తకముఁ జేయుచుండెను. చిన్నప్పుడు రామయ్యంగారు మంచియారోగ్యములేక తఱుచుగ జబ్బుపడుచు వచ్చినందునఁ దలిదండ్రు లాయనను కొన్నిసారులు పాలారునదీ తీరమందు సీవరము గ్రామమందున్న మేనమామవద్దకును కొన్నిసారులు చెంగల్పట్టువద్దనున్న స్వగ్రామమగు వెంబాకమునకును నీటిమార్పు గాలిమార్పుల నిమిత్తము పంపుచువచ్చిరి. చిన్నజీతములు పెద్దకుటుంబములుఁగల గృహస్థుల కేదినములలో నైనను బిడ్డలకు గొప్పవిద్యఁ జెప్పించుట కష్టముగదా. కాని ముందు వెనుకలు చక్కగాఁ దెలిసినదియు మితవ్యయము యొక్క యుపయోగ మెఱిఁగినదియుఁ బరమశాంతము యోగ్యురాలు నగు రామయ్యంగారి తల్లి సొమ్ము క్లుప్తముగావ్యయముఁజేసి కుటుంబముఁ గడపి కుమారున కాదినములలో నున్న మంచివిద్యఁ జెప్పించెను. 1841 వ సం॥ న నెల్ఫినిష్టన్ ప్రభువు గవర్నరుగా నున్నప్పుడు చెన్నపట్టణమందు గవర్నమెంటువా రొక హైస్కూలు స్థాపించిరి. అది బయలుదేఱఁగా నందులో నాలుగురు విద్యార్థులు చేరిరి. అందులో రామయ్యంగా రొక్కరు. ఆయన సహాధ్యాయులైన తక్కినవైదుగు రెవరనఁగా 1. మహామంత్రియైన రాజా సర్ టి. మాధవరావుగారు, 2. చెన్న

పట్టణపు హైకోర్టులో మొదటిప్లీడరు గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణ సభలో మొదటి స్వదేశసభికుఁడు నగు శ్రీశఠగోపాచార్యులు, 3. దక్షిణ హిందూస్థానమున విద్యాధికుఁడని పేరు వహించిన లౌరీదొరగారు 4. తిరువాన్కూరు సంస్థానమందలి హైకోర్టులో జడ్జీగాఁ జిరకాల ముండిన సదాశివపిళ్ళగారు, 5. గొప్ప విద్వాంసుఁడని పేరుపొంది బ్రతికి నన్నాళ్ళు రోగములతోఁ దీసికొనుచు స్వల్పకాలమేజీవించిన దీనదయాళునాయుఁడు.

ఈ యైదుగురు విద్యార్థులుఁ బరీక్షలో ఘనముగాఁ గృతార్థులైరి. ఆహైస్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు పవెలుదొర తన విద్యార్థుల బుద్ధివిశేషముఁ గనిపెట్టి వారికిఁ బాఠశాలలోఁ జెప్పెడు చదువుఁగాక యింటివద్దగూడ ప్రకృతిశాస్త్రము మొదలయినవి చాలవఱకు చెప్పెను. ఆదినములలోనె రామయ్యంగారు ప్రకృతి శాస్త్రమును జ్యోతిశ్శాస్త్రమును నేర్చి వాటియందు మిక్కిలి యభిరుచి గలవాఁడయ్యెను. రామయ్యంగారు పెద్ద పుస్తకములకట్ట చేతఁబట్టుకొని ముత్యాలు పేట నుండి ప్రతిదినము మిక్కిలి దూరమున నున్న తన పాఠశాలకు బోవుచు వచ్చెను. ఈకాలమందీయనకుఁ బరమమిత్త్రుఁడీయన జ్ఞాతి యగు శఠగోపాచార్యుఁడు. ఈ కాలములో రామయ్యంగారి కొక కష్టము సంభవించెను. ఈయనయన్నయు సర్వజనులకు నిష్టుఁడు గొంత కుటుంబభారము వహించినవాఁడు నగు పార్థసారథి యయ్యంగారు కాలధర్మము నొందిరి. ఆయన మరణముచేత దుఃఖులైన తల్లిదండ్రులకు తన విద్యాభ్యాస వ్యయము భారముగా నుండకుండ రామయ్యంగారు తన స్కూలుజీతము తానే తెచ్చుకొనవలసి వచ్చెను. ఆకాలములో శ్రీ పచ్చయ్యప్ప మొదలియారిగారి పాఠశాల పరిపాలనముఁజేయు సభవారు, ఆంగ్లేయ శాస్త్రవిద్యలను జదువుకొను విద్యార్థులలో మొదటివానికిఁ గొంత నెలవేతనమీయఁ దలఁచిరి. రామయ్యంగారు కష్టపడి చదివి తన ప్రజ్ఞచేతనే యీవిద్యార్థివేతనము సంపాదించెను. తలిదండ్రులకు నిర్బాధకముగా దాను జదువుకొనుట కాధారమైన యీవిద్యార్థి వేతనము దనకు మహోపకారము చేసెనని యీయన యిటీవల పలుమాఱులు చెప్పుచు వచ్చెను.

అట్లు తానుపుచ్చుకొన్న విద్యార్థి వేతనపు సొమ్మును రామయ్యంగారు ఋణముగా నెంచుకొని దానిని దీర్పఁ దలఁచి కొంత మూలధనమును తన్మిమిత్తమిచ్చి దానివడ్డివల్ల పట్టపరీక్షకుఁ బ్రకృతిశాస్త్రముఁ జదువదలఁచు విద్యార్థికి సహాయముఁ జేయవలసినదని యేర్పాటు చేసి విద్య ముగిసినతోడనే యాకాలమున రివిన్యూ బోర్డువారికి సెక్రెటరిగా నుండిన పై కాప్టువొర రామయ్యంగారిని తనకచేరీలో మహారాష్ట్ర భాషకుఁ దర్జుమాదారుగ నేర్పరచెను. రివిన్యూబోర్డులో నిట్లు కొంతకాలము పనిఁజేయుటచేత రివిన్యూపద్ధతులఁ దెలిసికొనుట కాయన కెన్నో యవకాశములు కలిగెను. క్రమక్రమముగా రామయ్యంగారు పూనికతోఁ బనిఁ జేయుటవలన జాలమంది కలక్టర్ల కనుగ్రహపాత్రుఁ డయ్యెను. 1850వ సంవత్సరమందు నెల్లూరుకలక్టరు తనకచ్చేరీలోనున్న హెడ్డుమునిషీపని రామయ్యంగారి కిచ్చెను. ఈ యుద్యోగములో నీతఁడు నాలుగు సంవత్సరములుండెను. 1854 వ సంవత్సరమందు గవర్నమెంటువారు ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటు క్రొత్తగానిర్మించి యాశెక్రెటరిగారివద్ద రామయ్యంగారినిఁ బనిచేయఁ బంపిరి. అందులో గొంతకాల మున్నపిదప 1855వ సంవత్సరమున నాయన యధికారులు రెండుద్యోగములు కనఁబఱచి యాయన యిష్టమువచ్చిన దానిలోనికి వెళ్ళుమనిరి. మొదటిది నెల్లూరుజిల్లాలో నాయబు సిరస్తదారుపని. రెండవది కృష్ణాజిల్లాలో నప్పుడే క్రొత్తగా నేర్పడిన సబుకలెక్టరువద్ద సిరస్తదారు పని. రామయ్యంగారు తా నదివఱకు కొంతకాలము పనిఁజేసిన నెల్లూరుజిల్లాకే వెళ్ళి యక్కడి కలక్టరు నమ్మకమునకుఁ బాత్రుఁడై శ్రద్ధగాఁ బనిఁజేసెను. ఈయుద్యోగమున రెండేండ్లున్న పిదప నతఁడు తంజావూరుజిల్లా కలక్టరు కచేరీలో హెడ్డు శిరస్తదారుగ నియమింపఁ బడెను. నెల్లూరు విడిచిపోవునప్పు డాజిల్లా కలక్టరు రామయ్యంగారి సామర్థ్యాదులం గొనియాడుచు నొకజాబు వ్రాసెను. ఆజాబులో నితరవిషయములు విడిచి నాలుగుమాటలు మాత్ర మిందుదహరించుచున్నాను. “నీవంటి మనుష్యులే దేశమునకు నిజమైన మిత్రులు. వారే యీదేశమును దక్కిన యెల్ల దేశములలోఁ బేరుకల

దానినిగాను యెల్లసజ్జనుల స్తోత్రమునకుఁ బాత్రమైన దానిఁగాను జేయఁ గలవారు. ఈయుద్యోగమునం దొక సంవత్సర మున్న పిదప నాయన యాజిల్లాలోనే డిప్యూటికలెక్టరయి హెడ్డుకలక్టరునకు నమ్మదగిన సహాకారియై యుండెను. 1859వ సంవత్సరమందు తంజావూరుజిల్లాలోనున్న యీనాము భూములు పరిష్కరింపఁదలఁచి గవర్నమెంటువారు యీనాము కమీషనరయిన టెయిలరుదొరతోఁ గలిసి మాటాడుటకై రామయ్యంగారినిఁ జెన్నపురముఁ బిలిపించి టెయిలరు వద్ద నుద్యోగ మిచ్చిరి. ఆయన చెన్నపట్టణమందుండఁగానే సర్ ఛార్లెసు ట్రివిలియన్ దొరగారాయనం బిలిచి కావేరీనదిపారెడి భూములలోఁగొంత భూములపరిష్కారము గావలసియుండెను కనుక యచ్చోటికి వెళ్ళవలసియుండుననని యాయనతోఁ జెప్పెను. తంజావూరుజిల్లాలో కావేరీనదిపారెడి భూములలో రహితులవద్ద శిస్తు వసూలుచేయుట కొలుంగు పద్ధతియని యొక పద్ధతి యుండెను. ఈపద్ధతింబట్టి దేశమున పండిన పంట హెచ్చుతగ్గుల ననుసరించి రహితులవద్ద శిస్తు హెచ్చుగాను తగ్గుగాను వసూలు చేయఁ బడుచు వచ్చెను. స్థిరమైన పద్ధతిలేక యేయేటి కాయేఁడు మాఱుచువచ్చిన యీపద్ధతిని మాన్పి శాశ్వతమైన శిస్తు కట్టవలసినదని రామయ్యంగారిని నియమించిరి. అయ్యంగారు వెంటనే యాపనిలోఁ బ్రవేశించి కలెక్టరుగారి యుత్తరువులంబట్టి యెనిమిది మాసములలో నీపనిఁబూర్తిఁజేసెను. ఈపని కొంత జరుగుచుండగానే ట్రివిలియన్ దొరగారు దక్షిణపు జిల్లాలను జూడ బయలుదేఱి తంజావూరు జిల్లాలో రామయ్యంగారు చేయుచున్న పనిఁ బరీక్షింపఁగోరి చాల పట్టుదలతో శోధించి యాతఁడు చేసిన పని మిక్కిలి బాగున్నదని మెచ్చుకొని పోయెను.

1860 వ సంవత్సరమున ప్రెసిడెన్సీకాలేజీ సంవత్సరోత్సవ సమయమున ప్రసంగించుచు ట్రెవిలియన్‌దొరగారు రామయ్యంగారి నీక్రిందివిధమునఁ బ్రశంసించిరి. “పై జెప్పిన తరగతిలోఁ జేరిన మఱి యొక స్వదేశీయుఁడగు నుద్యోగస్థుఁడు తంజావూరు జిల్లాలో మిక్కిలి కష్టమైన పనిని నేర్పుతో నెఱవేర్చెను. ఈకార్యసాధనమం దితఁడు జూపిన సామ

ర్థ్యము, నీతియు నతనికేగాక హిందూ జాతికెల్లగౌరవముఁ దెచ్చుచున్నది." 1870 వ సం॥ ర మందు స్వదేశస్థులకుఁ గొప్పయుద్యోగము లియ్యవచ్చునని పార్లమెంటుసభలో నొకచట్టము పుట్టినపుడు యీ దొరగారే రామయ్యంగారి కీక్రింది విధమున వ్రాసిరి. "హిందువుల కిప్పుడు గొప్పయుద్యోగము లీయవచ్చునను మంచిస్థితికి వచ్చితిమి. ఇపుడు పాలర్ణమెంటులోనున్న బిల్లు హిందువులుగూడ నింగ్లీషువారితో సమానముగఁ జూడబడవలయునను న్యాయపద్ధతిమీఁద నిలిచియున్నది. ఇదివఱకు గవర్నమెంటు కొలువులో నుండుటచేతఁ గాని లేక గౌరవమైన స్వతంత్రవృత్తులలో నుండుటచేతఁగాని గొప్ప యుద్యోగములకుఁ దగియున్న స్వదేశస్థులందఱు నట్టియుద్యోగములలో గవర్నమెంటువారు ప్రవేశ పెట్టుదురు. ఈ సమయమున గవర్నమెంటువారు ని న్నట్టి గొప్ప యుద్యోగములోఁ బ్రవేశపెట్టకపోయిన పక్షమున నాకు విషాదముగ నుండును. నీవు నూరుసంవత్సరములు దొరతనమువారి కొలువుచేసినను తంజావూరులోని కొలుంగు వ్యవహారములవంటి కష్టమయిన వ్యవహారము మరల చేయవలసి యుండదు. నీవు చెన్నపురి రాజధానిలో నున్న స్వదేశస్థులకంటె తెల్లవారికంటె నాపనికిఁ దగినవాఁడవని నీవిషయమై సిఫారసు చేసిరి. తంజావూరు మండలములో సగము భాగములోనున్న జనుల యదృష్టములు నీచేతిలోనున్నను నీపూర్వప్రవర్తనముమీఁద నెక్కడ నొకమచ్చలేకుండ ననుమానపునీడయైన నీమీఁద సోఁకకుండ నీవా వ్యవహారము న్యాయైకదృష్టితో నెల్లరకుఁ దృప్తికరముగఁ బరిష్కరించితివి. తంజావూరులో వ్యవహారము ముగియగానే యీనాము కమీషనులోఁ జేరవలసినదని యదివఱకు రామయ్యంగారి కుత్తరువులు వచ్చెనుగాని తంజావూరు కలక్టరు రాయనను విడువక తనకు సహాయుఁడుగ నేర్పఱచుకొనెను. ఇక్కడ నుండగానే గవర్నమెంటువా రాయనను మఱియొక వ్యవహారముఁ బరిష్కరింపుమని పంపిరి.

1858, 59 వ సం॥ రములలో కావేరీనది వలన దేశమునకు గొప్పనష్టము కలిగెను. అప్పుడు చెడిపోయిన ప్రదేశములకు మరమ్మతుల్లు

చేయుటకై గవర్నమెంటువారు మిరాశీదారులకు గుత్తదారులకు వేలకొలఁది రూపాయలిచ్చిరి. ఆమరమ్మతులు సరిగా జరిగినవో లేదో తెలిసికొని గవర్నమెంటువారికి గుత్తదారులకుఁ గల వ్యవహారముఁ బరిష్కరించుటకు రామయ్యంగా రేర్పడెను. ఈకృత్యము నతఁడు శ్రద్ధతో నెఱవేర్చి గుత్తదారులవల్ల దొరతనమువారికి రావలసినసొమ్ము విశేషముగా రాఁబట్టెను. తరువాత నతఁడు తంజావూరు జిల్లాలోనే యున్న నల్లతాడిగ్రామ వ్యవహారముఁ బరిష్కరించుటకై నియమింపఁబడెను. ఈగ్రామము చెన్నపట్టణపు నివాసులైన యొక కుటుంబమువారికి మొఖాసాగా నుండెను. గవర్నమెంటుకు గ్రామముమీఁద చెల్లవలసిన శిస్తు మితిమీరియుండుటచే మొఖాసాదారులు దానిమొగముఁజూడక పాడుపెట్టిరి. రామయ్యంగారు శిస్తు తగ్గించి క్రొత్తపద్ధతిగా శిస్తు నేర్పఱచి కలెక్టరు యొక్కయు దొరతనమువారి యొక్కయు నంగీకారమునంది గ్రామము బాగుచేసెను.

1861 వ సంవత్సరమున సేలము జిల్లాకు సేలము పట్టణమే ముఖ్యపట్టణముగా నేర్పడెను. అదివఱకు కోసూరులోనున్న పెద్దకలెక్టరు కచ్చేరీ సేలము వచ్చెను. ఆజిల్లాలోని నాముకాలు పట్టణమందు సబుకలెక్టరొకరుండు నట్లేర్పాటు చేయఁబడెను. గవర్నమెంటువారు రామయ్యంగారిని మొదటితరగతి డిప్యూటీకలెక్టరుద్యోగమున ఖాయపఱచి నాముకాలులో సబుకలెక్టరుగా నుండవలసినదని పంపిరి. అక్కడ సబుకలెక్టరుగా నాయన 1864 వ సంవత్సరమువఱకు నుండిరి.

ఈసమయమున నిండియా గవర్నమెంటువారు కాగితముల నాణెములను గ్రొత్తగా నిర్మింపఁదలంచిరి. కాగితముల నాణెములనఁగా బ్యాంకునోట్లు. ఇవియు రూపాయలు కాసులువలెనే యిప్పటికి దేశమున నాణెములుగఁ జెల్లుచున్నవి. రామయ్యంగారు నమ్మఁదగిన మనుష్యుఁడగుటచే నిండియా గవర్నమెంటు వారాయన నీడిపార్టుమెంటులోఁ బెట్టఁదలఁచి తిరుచునాపల్లిలో నెల కాఱువందలు మొదట జీతముఁ గలిగి క్రమాభివృద్ధిగా నెనిమిదివందలవఱకు జీతముగల నశిస్టాంటు కమీషనరుగా

నియమించిరి. ఈ యుద్యోగములో నతఁడు 1865 వ సంవత్సర ప్రారంభమందుఁ బ్రవేశించెను. ఒక సంవత్సరములోఁ బనిచేయునప్పటికి తనకుఁ దగినంత పని లేదని తెలిసికొని జీతము పుచ్చుకొనుచు సుఖముగాఁ గూర్చుండుట కిష్టములేక యాసంగతి నతఁడు గవర్నమెంటువారికిఁ దెలియఁజేసెను. గవర్నమెంటువారు వెంటనే యాయనను బ్రధానపు సెక్రెటరిగారి యాఫీసునకుమార్చి యతఁడదివరకు చేయుచున్న యుద్యోగమువసరమే లేదని తీసివేసిరి. 1866 వ సంవత్సర మంతయు నితఁడా యుద్యోగమునం గడపెను. 1867 వ సంవత్సరమందు స్టాంపుల సూపరింటెండెంటుగు టెంపిలుదొర కాలధర్మము నొందగా దొరతనమువారు నెలకు వేయిరూపాయల జీతముమీఁద రామయ్యంగారి నాయుద్యోగమునం బ్రవేశపెట్టిరి.

మఱుసటి సంవత్సరము గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణసభలో నొక సభికుఁడుగ నతఁడు నియమింపఁబడెను, ఈసభలో నతఁడు పండ్రెండు సంవత్సరములు సభికుఁడుగనుండి క్రొత్త చట్టములు నిర్మించు నప్పుడు గవర్నమెంటువారికెంతో సహాయముఁజేయుచు వచ్చెను. అతఁడు ముఖ్యముగ శ్రమపడి పనిఁజేసినవి రెండు విషయములు గలవు. అది యేమనఁగా మునిసిపలు లోకలుఫండు సంబంధమయిన పన్నులు కట్టుటకు గవర్నమెంటువారు నిర్మించిన చట్టములో నితఁడు మిక్కిలి సహాయముఁ చేసెను. ఆచట్టము నిర్మించిన అలెగ్జాండరు ఆర్బత్తుదొరగారు వ్రాసిన యీక్రింది జాబుఁ జదివినయెడల రామయ్యంగారెంత సాయముచేసెనో తెలియును. "ఇవి యిప్పుడు చట్టములైనవి గనుక నిదివఱకు నేనన్న నోటిమాటలే యిప్పుడు కాగితముమీఁదఁ బెట్టుచున్నాను. ఈశాసన నిర్మాణములో నీవుచేసిన యపార సహాయమునకుఁ జెప్పిన యాలోచనకు నేను మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడనై యున్నాను. జాగ్రత్తతో అమలుజరుపఁబడిన పక్షమున నీరెండుచట్టములు జనులకు మిక్కిలి లాభకరములుగ నుండునట్లు నిర్మింపఁబడినవని నాయభిప్రాయము. మన మనుకొన్నట్లే నిజముగా జరిగిన పక్షమున మొదటశాసనము నిర్మాణముఁ జేయునప్పుడు

రెండవసారి దానిం దిరగవేయునపుడు నీవుచేసిన సహాయమే దానికి గా రణము" రామయ్యంగారు చదువుకొన్న పాఠశాలయొక్క సంవత్సరో త్సవమురాఁగా నర్బుతునాటుదొరగారా సమయమున మాటలాడుచు రా మయ్యంగారినిఁ గూర్చి యిట్లు ప్రశంసించిరి. ఆకాలమున నీపాఠశాల లో నొక స్వదేశస్థుఁడనగా నిప్పుడు గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణ సభ లో సభికుఁడుగానున్న యొక పెద్దమనుష్యుఁడు విద్యఁ గఱచుచుండెను. ఆబడి యిట్టివానిఁ బ్రభవింపఁ జేయగలదని యెన్నఁడనుకోలేదు. ఆయ న సత్ప్రవర్తనముం బట్టియు బుద్ధికుశలతం బట్టియు నీతినింబట్టియు కార్యాచరణము నందుజూపెడు స్వతంత్రభావముం బట్టియుఁ జూడఁగా మనహిందూరాష్ట్ర మందున్న శాసననిర్మాణ సభలలో నెక్కడ నింత వాఁడు లేఁడని ధైర్యముతోఁ జెప్పఁగలను రామయ్యంగారు చెన్నపట్ట ణము మ్యునిసిపల్ సభలో నెనిమిది సంవత్సరములు సభికుఁడుగ నుండెను. ఆకాలములో నతఁడు పట్టణాభివృద్ధికి మిక్కిలి పాటుపడెను. ఒకసారి య ప్పటి గవర్నరు రామయ్యంగారికి మునిసిపల్ ప్రెసిడెంటు పని నియ్యఁద లంచెనుగాని రామయ్యంగారే దాని నంగీకరింపడయ్యె. 1871 వ సంవ త్సరమందు విక్టోరియా రాణిగా రాయనకు సి. యస్. ఐ. యను బిరు దమిచ్చిరి. ఆసమయమందు గవర్నరుగారగు నేపియర్ ప్రభువు రామ య్యంగారికి క్రిందియర్థము వచ్చునట్లింగ్లీషుతో నొకజాబు వ్రాసిరి. « నీకు సి. యస్. ఐ. బిరుదువచ్చినది. అది కొద్దిదినములలోనే యథా గౌరవముగా గవర్నమెంటు సెక్రెటరిచేత నీకీయఁబడును. సత్ప్రవర్తన చేతను యోగ్యతచేతను గవర్నమెంటువారి చిరకాలసేవచేతను మిక్కిలి తగినవాఁడవగు నీకు విక్టోరియా రాణీగారు దీనిని దయచేసినందుకు నేను నిన్ను బహూకరించుచున్నాను.' 1873 వ సంవత్సరమందు హిందూదే శపు ధనస్థితినిఁగూర్చి పార్లమెంటు సభవారేర్పరచిన కమిటీ యెదుట సాక్ష్యమిచ్చుటకై యింగ్లాండు వెళ్లవలసినదని దొరతనమువారు రామ య్యంగారి నడిగిరి. కాని రాజా మాధవరావుగారివలెనే రామయ్యంగా రుకూడ వర్ణధర్మము చెడిపోవునను భయమున సీమకు వెళ్ళననిరి.

1875 వ సంవత్సరమందు రిజిస్ట్రారు జనరలుపని కాళీరాఁగా దొరతనమువారు రామయ్యంగారికా పనినిచ్చిరి. 1877 వ సంవత్సరము జనవరి యొకటవ తేదీని డిల్లీనగరమున జరిగిన గొప్పదర్బారునకుఁ జెన్నపురి గవర్నరుగారు రామయ్యంగారి నాహ్వానముఁ జేసిరి. ఆదర్బారునకుఁ బోయి యాయన గవర్నరు జనరలుగారివలన బంగారు పతకమును బహుమానము వడసిరి. రామయ్యంగారు కాలానుసారముగ నెన్నో కమిటీలలో సభికుఁడై మిక్కిలి యుపయోగములగు పనులఁజేసెను. ఆకమిటీలలోఁ గొన్ని యిక్కడ పేర్కొనఁబడును. 1. ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటు స్థాపించుటకై యేర్పడిన కమిటీ. 2. చెన్నపట్టణము మునిసిపలు చట్టము మార్పుచేయుట కేర్పడిన కమిటీ. 3. చెన్నపట్టణము మునిసిపాలిటీలో టీకాయల స్థితిగతులఁగూర్చి రిపోర్టుచేయుట కేర్పడిన కమిటీ. 4. చెన్నపురి రాజధానిలోనున్న పాఠశాలలలో బాలురచేత నుపయోగింపఁబడు పుస్తకములను నిర్ణయించుట కేర్పడిన కమిటీ. 5. హిందూమత స్థానములు, అనఁగా దేవాలయములు మఠములు మొదలగు వాటి పరిపాలనము సరిగా నుండునట్లుచేయుట కేర్పడిన కమిటీ. 6. గ్రామమునసబు నిబంధనలను వ్రాయుటకై యేర్పడిన కమిటీ.

రామయ్యంగారు స్టాంపుల యధికారియైన తరువాత నతఁడు చెన్నపట్టణములో స్థిరముగ నుండునని తెలిపిన పిదప నార్టను దొరగారాయనను పచ్చయ్యప్ప మొదలియారుగారి యాస్తికి ధర్మకర్తగాఁ జేసెను. అట్లు ధర్మకర్తగానుండి యాయన యింతింతనరాని పనిఁ జేసెను. పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాలను ధర్మములను మొదలంట నాశనము చేయునట్టి యొకవ్యాజ్యము తేబడెను. ఆవ్యాజ్యములో రామయ్యంగారు పడిన పాటువలననే పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాల నిలిచెను. విద్యాశాలలయందు రామయ్యంగారికి మిక్కిలి యభిమాన ముండుటచే పచ్చయ్యప్ప పాఠశాల నాయన స్వదేశస్థులయొక్కయు. నాంగ్లేయులయొక్కయు నుపాధ్యాయులయొక్కయు విశ్వాసమునకు గౌరవమునకుఁ బాత్రమైన దానిగాఁ జేసెను. రామయ్యంగారు ధర్మ కర్తగా నున్న కాలమందె

పచ్చయ్యప్పపాఠశాల సమర్థుఁడగు ప్రధానోపాధ్యాయుఁడు కలిగి మంచి హైస్కూలులలో నొకటై క్రమక్రమముగ రెండవ తరగతి కాలేజి యయ్యెను. ఈయన సభికుఁడుగానున్న కాలమందె చెంగలరాయ నాయకుఁడను నతఁడు ధర్మకార్యముల నిమిత్తము వినియోగింపవలసినదని మరణశాసనము వ్రాసియిచ్చిన యాస్తి ధర్మకర్తల యధీనమయ్యెను. ఈమరణశాసన మనేక సంశయములతోఁ గూడియుండెను. తక్కిన ధర్మకర్తలు రామయ్యంగారి యాలోచనము మన్నించివిని యేసత్కారముల నిమిత్తమా యాస్తియుద్దేశింపబడినదో యాసత్కారముల నిమిత్తము వినియోగించిరి. 1880 వ సంవత్సరమందు రామయ్యంగారు దొరతనమువారి కొలువు విడిచిపెట్టి తిరువాన్కూరు మహారాజుగారి యాహ్వానముమీఁద యాదేశమునకు మంత్రియయ్యెను. ఈయన మంత్రికాలమునుపే యామహారాజు ఉత్తరప్రత్యుత్తరముల మూలమున రామయ్యంగారి విద్యాసంపత్తి వివేకము గౌరవము పరిపాలన సామర్థ్యముఁ దెలిసికొనుచువచ్చెను. మహారాజు రామయ్యంగారినిఁ గూర్చి పడిన యభిప్రాయ మంతయు నాయన మంత్రియైనపిదప సరియైయని స్పష్టమయ్యెను. ఆయన తిరువాన్కూరులో నేడు సంవత్సరములు మంత్రియైయుండి యాకాలమందు సంస్థానమందలి ప్రతి డిపార్టుమెంటులోను చాల మార్పులు చేసెను. ఆయన వెళ్లునప్పటికి సంస్థానమందలి క్రిమినలు కోర్టుల కేచట్ట మాధారములేక యేపద్ధతి ననుసరింపక నియమితమయిన మార్గములేక వ్యవహారములు జరుపుచుండెను. అది గ్రహించి యాయన యింగ్లీషు ప్రభుత్వములోనున్న శిక్షాస్మృతి (పినలు కోడ్డు) చర్యాస్మృతి (క్రిమినలు ప్రొసిడ్యూలు కోడు) తెప్పించి సంస్థానమందలి కోర్టులలో వాడుక చేయించెను. అదివఱకు సంస్థానమందలి పోలీసు బలగము తక్కువ జీతములు గలిగి తగిన శిక్షలేక నేరస్థులను సరిగాఁ బట్టుకొనలేక మిక్కిలి దుస్థితిలో నుండెను. రామయ్యంగారీలోపముల నివారించుటకుఁ జెన్నపట్టణపు పోలీసు చట్టముఁ దెప్పించి సంస్థానమందు వాడుక చేయించెను. అనంతరము రామయ్యంగారు న్యాయస్థానములను

జక్కఁజేయఁ బూనెను. ఆదేశములో స్టాంపు డ్యూటి యెక్కువ పెట్టవలసి వచ్చినను జనులు విశేషముగా వ్యాజ్యములు వేయుచు వచ్చిరే కాని తగ్గలేదు. అందుచేత పని తెమలక కోర్టులలో వ్యాజ్యములతో నిండియుండెను. అందుచేత మునసబులకు స్మాలుకాజుల యధికార మిచ్చి వారి జీతములు వృద్ధిచేసి జిల్లా జడ్జీల సంఖ్య తగ్గించి మొత్తముమీఁద న్యాయాధికారుల కందఱకు జీతములు హెచ్చుచేసి మేజస్ట్రీటులకు పోలీసధికారము తీసివేసి యనవసరముగ నధికసంఖ్యగనున్న మేజస్ట్రీటులను తగ్గించి వారికి యెక్కువ యధికారము లిచ్చి తిరువాన్కూరులోనున్న హైకోర్టును దగిన స్థితిలోఁ బెట్టెను. అనంతర మతఁడు రివిన్యూ వ్యవహారములఁ జక్కఁజేయ నారంభించెను. ఈడిపార్టుమెంటులో న్యాయస్థానములలోనున్న పద్ధతులకంటె పురాతన పద్ధతులు చెడుపద్ధతుఁలు ప్రబలియుండెను. ఈరివిన్యూ శాఖలోనున్న కొలువుగాండ్రకు జీతములు తక్కువ, పనిచేయుటకు సామర్థ్యము లేకపోవుటయును రెండు దోషములు పట్టియుండుటచే రామయ్యంగా రుద్యోగస్థుల సంఖ్య తగ్గించి జీతములు వృద్ధిఁజేసి యాడిపార్టిమెంటు నంతను స్థిరమయిన పునాదిమీఁదఁ బెట్టెను. ఉప్పుకొఠాపుల మీఁదఁ దగినంత యదపు గలుగునట్లు డిపార్టుమెంటునంతను మంచి స్థితిలోనికిఁ దెచ్చెను. వీని యన్నిటికంటె శ్లాఘనీయమయిన కార్యమేమనఁగా రామయ్యంగారు తిరువాన్కూరు సంస్థానమంతయుఁ గొలిపించి భూములయొక్క శిస్తు స్థిరపరచెను. అనఁగా సర్వే సెటిల్మెంటును జేయించెను. ఈసర్వే లేకపోవుట సంస్థానమునకు మిక్కిలి నష్టకరముగా నుండెననియు నదిచేయించుటచే జాల లాభములు కలుఁగుననియు నయ్యంగారి తరువాత వచ్చిన మంత్రులు గూడ నొప్పుకొనిరి. ఏమనఁగా నేల కొలతలు రివిన్యూ లెక్కలు సరిగా నుండనందున వ్యవహారము చక్కగా జరుపుట యసాధ్యమయ్యెను. అందుచేత రామయ్యంగారా కొఱఁత నివారించుటకు సమగ్రముగా నేల సర్వేచేయించుటయే యుత్తమ సాధనమని తగువిధమున నట్లు చేయించెను. ఈసర్వే సెటిలుమెంటులో నేలయొక్క పరిమితిని సారమును

నిరూపించెను, శిస్తు వృద్ధి జేసెను. ఖజానా ధనముతో నింపెను. భూ
మివిషయమయి వివాదములు వచ్చినప్పుడు వెనుక నెట్లున్నదో చూచు
కొనవలయునన్న తగిన యాధారములుగ నేర్పడెను. తిరువాన్కూరు చెఱ
సాలలోనున్న ఖైదీలచేత నదివఱకు పురవీథులలోఁగూడ పనిచేయించు
చు వచ్చిరి. రామయ్యంగా రట్టివాడుక మానిపించి ఖైదీలు చెరశాల
లోనే పనిచేయునట్లు విధించెను. సంస్థానమందలి ప్రజ లదివఱకు చిల్లర
పన్ను లనేకము లిచ్చుకొనుచు వచ్చిరి. ఇవి ప్రజలను వేధించునవి స
ర్కారునకు లాభము లేనివి యగుటచే వానిని రూపుమాపెను. ఇవిగాక
యాసంస్థానములో మఱియొక చిత్రమయిన వాడుక యుండెను. పన్ను
లిచ్చుకొనలేని పేదజనులు కొన్ని వస్తువులను సర్కారున కుచితముగాఁ
గాని లేక మిక్కిలి స్వల్పధరకుఁగాని తెచ్చి యిచ్చుచుండవలెను. అట్టి
వాడుక యుండకూడదని దాని నతఁడు నిర్మూలించెను. ఆదేశమునందలి
చేతిపనులను విశేషముగ వృద్ధిచేసి నూతన వస్తు నిర్మాణయంత్రములను
బెట్టించెను. ఇందు ముఖ్యమయినవి పంచదారచేయు యంత్రము, కాగి
తములుచేయు యంత్రము, దూదియంత్రము. వెండియు నతఁడు స్టాంపుచ
ట్టము నొకటినిర్మించి కాఫీగింజలు పండెడు నేలలకుపన్నులు కొట్టివేసి చిల్ల
ర సరకులమీఁద నెగుమతి పన్నులు తీసివేసి భూమిలో పండిన వస్తువుల
నేఁటేఁట ప్రదర్శనములు పెట్టించి జనులకుఁ జూపి కృషి నభివృద్ధిఁజేసి జ
నులు పెట్టుకొన్న చిన్నపాఠశాలలకు నేఁటేఁటఁ గొంత ధనసహాయమి
చ్చి విద్యాభివృద్ధిఁ జేయుచు నార్మలు పాఠశాలలు స్థాపించుచు నల్లమం
దుమీఁద దిగుమతిపన్నుఁ గొట్టివేసి తిరువాన్కూరులోనున్న జలాధార
ములను వృద్ధిబఱిచి శాశ్వతమయిన యుపకారముఁ జేసెను. వేయేల?
సంస్థానమందతఁడు బాగుచేయని డిపార్టుమెం టొకటియు లేదు. అతని
ప్రజ్ఞ యేమోకాని యాతఁడు సంస్థానపుసొమ్ము ఖర్చుపెట్టి చేయించిన
పనులలో నొకటియు సొమ్ముదండుగ యగునట్లు నిష్ఫలము కాలేదు.
అట్లుతానుచేసిన యనేక సంస్కారములచేత సంస్థానమంతయు రత్నగర్భ
మయి ధనముతోఁ దులదూఁగుచున్నందునఁ దనకార్యముల ఫలితములా

జూచుచుఁ జిరకాలము సంస్థానమునందుఁ బని చేయు వలయునని రామయ్యంగారు తలంచిరి. కాని యట్లు చేయుటకు వీలుపడదయ్యె.

ఇప్పటి మహారాజుగారివద్ద నొక సంవత్సరము పనిచేసి తాను ప్రారంభించిన సర్వే సెటిలుమెంట్లు రెండు తాలూకాలలో మాత్రమే సమాప్తమగునప్పటికి సత్వము తిరువాన్కూరు వదిలిపెట్టవలసి వచ్చెను. రామయ్యంగారు సంస్థానమును విడిచివెళ్ళుటకు కొన్నిదినముల పూర్వమందు ప్రస్తుత మహారాజుగారు మంత్రిపేర నొక జాబువ్రాసిరి. ఆజాబులో రామయ్యంగారు జనుల యభివృద్ధికై యాఱు సంవత్సరములు పాటుపడినట్లు వ్రాసిరి. ఈవిధముగానే యింగ్లీషువారి రెసిడెంటుకూడ వ్రాసెను. 1887 వ సం॥ మున రామయ్యంగారు తిరువాన్కూరు సంస్థానము విడిచి తన జీవితకాలశేషము మతవ్యాసంగములలోఁ గడపఁదలఁచి చెన్నపురముఁ జేరెను. కాని యాసంవత్సరము చెన్నపట్టణములోఁ గాసిన యెండల వేఁడిమి యాయన శరీరమునకుఁ బడక జ్వరబాధఁ గలిగించెను. ఎన్నిచికిత్సలు చేసిననుది నివారితముగాక యెట్టకేల కాయన ప్రాణముఁదీసి చెన్నపట్టణమునకు సత్పురుషవియోగముఁ గావించెను.

రామయ్యంగారు పుస్తకములు చదువుటయందు మిక్కిలి తమకముఁ గలవాఁడు. చెన్నపట్టణపు పుస్తకముల దుకాణములలో గ్రంథములు కొనని నెల, సీమనుండి పుస్తకములు తెప్పింపని నెల లేదని చెప్పవచ్చును. ఆయన మరణానంతరము భార్య యాతని గ్రంథభాండారము శ్రీపచ్చయ్యప్పగారి కళాశాలకు బహుమానముగ నిచ్చెను. అక్కడ నిప్పటికి రామయ్యంగారు శ్రద్ధతోఁ జదివిన యానవాళ్లుగల పుస్తకములు మనమిప్పుడు చూడవచ్చును. తనవద్దకు వచ్చినవారి కందఱకు నతఁడు మంచిపద్ధతుల నేర్పరుచు సంభాషణమునందుఁగాని వ్రాఁతయందుంగాని యతిశయోక్తి గర్హించుచుండెను. రామయ్యంగారు మితభాషి. ఏ సంగతినిఁగాని జరిగిన యథార్థమంతయుఁ దెలిసికొనక ముందతఁడు నమ్మువాఁడుకాఁడు. ఈసంగతి యాయన జాబులు చూచినవారికిఁ దెలియును. ఆయనకు స్వభావముచేతనే కొన్నివిషయములం దిష్టము కొన్ని

విషయములయం దనిష్టము గలుగుచు వచ్చెను. కాని తన తప్పులను తనకు సహేతుకముగ నెవరయిన నెఱిఁగించిన నవియొప్పుకొని తననడత దిద్దుకొనుచు వచ్చెనుఁ అతఁడు తాబేదారుల వద్దనుండి కఠినముగ బని పుచ్చుకొనునట్టి యజమానుఁడు. తనపై యధికారులవద్ద తానుకూడ నట్లే పనిచేసెను. వ్యవహారములలో గఠినుఁడగుటచేత నతని యాప్తులై నవారే యనేకులు తమ్మతఁడు గౌరవభంగము చేసెనని విచారించుచు వచ్చిరి. అతఁడు ప్రాచీన పద్ధతుల యందభిమానము గలవాఁడైనను నూతనపద్ధతులమీఁద మార్పులను మెల్లఁగాజేయ నిచ్చఁగలవాఁడు. తన యిల్లు యూరోపియనుల గృహముల విధమున నుంచుకొని తన యాఁడువాండ్రకు నింగ్లీషుభాషయు నింగ్లీషు సంగీతముఁ జెప్పించి యింగ్లీషు వారిని తనయింటికి విందునకుఁ బిలిచి వారితో నెక్కువమైత్రి నడపిన స్వదేశస్థులలో నితఁడే మొట్ట మొదటి వాఁడు. యూరోపియనులకు స్వదేశస్థులకు సాంఘిక సంబంధములను వృద్ధిఁజేయుట కప్పటి గవర్నరు గారగు నేపియరు ప్రభువు కాస్మాపాలిటను క్లబ్బనుపేర నొకసభ స్థాపింపుమనిచెప్ప నట్టిసభ స్థాపించి నతఁడితఁడే. దానికి మొదటి కార్యదర్శి యితఁడే. గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణ సభలో స్వదేశ సభికుల నెక్కువ మందిని చేర్పవలసినదనియు బడ్జటు విషయమయిన చర్చజరిగించుటకు న వసరమయినపుడు గవర్నమెంటువారిని ప్రశ్నలడుగుటకు సభికుల కధికారమీయ వలసినదనియు దొరతనమువారిని మొట్టమొదట నడిగిన ధయిర్యశాలి యితఁడే. ఇవియన్నియుఁ గ్రమక్రమమున మన దేశస్థులకు లభించినవికాని యీయన మరణానంతరమందు నన్గా నీయన యడిగిన చాలకాలమునకు లభించినవి. తిరువాన్కూరులో నున్నప్పుడీయన "పరలోకమే మన మనోరథము" అనునర్థము వచ్చునట్టి యింగ్లీషు మాటలను బంగారపు టక్షరములతో నొక్కొక్కయక్షర మొక్కొక్క బొమ్మగా నుండునట్లచ్చు వేయించి ప్రతిదినమది తన కగపడునట్లు గృహమునం గట్టుకొనియెను.

తప్పొప్పులపట్టిక.

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
9	5	ధ్యాహ్న	ధ్యాహ్న
13	3	దైర్య	ధైర్య
16	23	పార్ద్ది	పార్ధ్ధి
19	1	దొంగా	దొరగా
32	16	ఆగా	ఆకా
35	4	నోష	యోష
36	8	కుడ్తె	కుడ్డై
-	16	లేని	లేదని
43	23	లకు	లకు
44	11	సంధా	సంస్థా
47	9	సభత్వ	సభ్యత్వ
50	21	మద్రు	మధ్ధు
71	24	భాగ	భాగ
92	10	నిప్ప	విప్ప
100	22	డైన	డైన
101	22	నడే	పడే
105	3	చేతి	చేతి
110	25	స్థితు	స్థితి
111	6	రన	రన
118	5	ద్వాంరు	ద్వాంసు
119	4	చేసె	చేసె
125	8	పాటిక	పాలిక